

illos; et non convertar donec deficiant: affligam illos, nec poterunt stare (Psal. xvii, 38, 39). Non igitur omnis qui persecutionem passus est, justus continuo putandus est: sed qui propter justitiam passus est, ille profecto beatus est, dicente Petro, *Quæ enim gloria est, si peccantes colaphizati suffertis? Sed si bene facientes patimini, et patienter sustinetis, hæc est gratia apud Deum* (I Petr. ii, 20).

CAPUT XXIV. — FULG. dixit: Sancti quos memoras; edicta judicium sæcularium non meruerunt, quod vestri fecerunt.

AUG. respondit: Licet, an non licet? Si licet, de licito murmurare non decet: si non licet, tuum crimen emenda, dum licet. Maximianistas enim schismaticos tuos, sicut gesta declarant, auctoritatibus judicium sæcularium, et adminiculis ordinum virorum¹, et executione militum diversorum, institutis defensoribus ecclesiæ persecutus es, ut eos a suis basilicis depulisses. Qui me increpas, cur non te ipsum primum emendas?

CAPUT XXV. — FULG. dixit: Ideo schismaticis nostris basilicas tulimus; ut veræ Ecclesiæ redderemus.

AUG. respondit: Hoc et nostri fecerunt vobis, suis schismaticis tulerunt, et matri Catholicæ reddiderunt. Quod vestri fecerunt pro pace Donati, hoc nostri fecerunt pro pace corporis Christi.

CAPUT XXVI. — FULG. dixit: Vos estis schismatici; qui et thurificastis et codices tradidistis.

AUG. respondit: Efficiamur infirmis infirmi, ut infirmos luerificamus. Video quod fieri non potest: pars Donati totum Christi corpus devicit; angulus Africanus orbem terrarum exclusit; gens una universas gentes adduxit²; sarmentum de vite præcidit, et

¹ Forte, *variorum*.

² Forte, *adduxit*; id est, *dammavit*.

ramusculos arborum amputavit. Saltém priorum tuorum circa nos constitutas servares leges; non rebaptizares, sed per pœnitentiam errantium, ut æstimas, animas liberares. Relege decisa patrum tuorum, et vide quid de traditoribus, thurificatis et schismaticis, cum adversus Cæcilianum Carthaginem conspirati venissent, fieri oportere decreverunt. Marcianus vester inter cæteros talem sententiam protulit dicens, quam utique septuaginta qui aderant non improbabant: *In Evangelio suo, inquit, Dominus ait: « Ego sum vitis vera, et Pater meus agricola: omnem palmitem in me non afferentem fructum, excidet et projiciet; et omnem manentem in me et fructum ferentem, purgat illum »* (Joan. xv, 1, 2). *Sicut ergo palmites infructuosi amputati projiciuntur; ita thurificati, traditores, et qui in schismate a traditoribus ordinantur, manere in Ecclesia Dei non possunt, nisi cognito ululatu suo per pœnitentiam reconcilientur. Unde Cæciliano in schismate a traditoribus ordinato non communicare oportet. Hæc est patrum tuorum fixa sententia. Ecce; quod absit, nos tradidimus, nos thurificavimus, nos schismata commisimus; cur transgredimini mandatum seniorum, ut vestras traditiones statuatis? Sicut palmites, inquit, infructuosi amputati projiciuntur; ita thurificati, traditores, et qui in schismate a traditoribus ordinantur, manere in Ecclesia Dei non possunt, nisi cognito ululatu suo per pœnitentiam reconcilientur: per pœnitentiam, non per linctionem. Si dignaris, vel tui te principes vincant, aut illorum confirma decreta, et tua depone signenta: aut si tua vis valere statuta, illos errasse pronuntia. Apud nos veritas regnat, cur traditio vestra discordat? Salvator in Evangelio sic ait: *Omne regnum in se ipsum divisum non stabit, sed desolabitur* (Matth. xii, 25).*

EXCERPTA ET SCRIPTA VETERA

AD DONATISTARUM HISTORIAM PERTINENTIA,

QUORUM LECTIO SUPERIORIBUS AUGUSTINI CONTRA EOSDEM HÆRETICOS LIBRIS LUCEM AFFERT.

ORIGO SCHISMATIS DONATIANI (a).

Primo loco audi qui fuerint traditores, et plenus auctores schismatis disce. In Africa duo mala et pessima admissa esse constat: unum in traditione, alterum in schismate; sed utraque mala et uno tempore, et iisdem auctoribus videntur esse commissa. Debes ergo, frater Parmeniane, discere, quod intelligeris ignorare. Nam ferme ante annos sexaginta et quod excurrit, per totam Africam persecutionis est divagata tempestas; quæ alios fecerit martyres, alios confessores; nonnullos funesta prostravit in morte¹, latentes dimisit illesos. Quid commoremur laicos, qui tunc in Ecclesia nulla fuerant dignitate suffulti²? quid ministros plurimos? quid diaconos in tertio? quid presbyteros in secundo sacerdotio constitutos? Ipsi apices et principes omnium, aliqui episcopi illius temporis, ut damno æternæ vitæ, istius incertæ lincis moras brevissimas compararent, instrumenta divinæ legis impie tradiderunt. Ex quibus erant Donatus Masculitanus, Victor Rusiccadensis, Marinus ab Aquis-Tibilitanis, Donatus Calamensis, et homicida Purpurius Limatensis³, qui interrogatus de filiis sororis suæ, quod eos in carcere Milei necasse diceretur, confessus est, dicens, *Et occidi, et occido, non eos solos, sed et quicumque contra me fecerit. Et Men-*

lus⁴, qui ne thurificasse a suis civibus probaretur, oculorum dolorem fingens ad consessum suorum procedere trepidavit. Hi et cæteri, quos principes tuos fuisse paulo post docuimus, post persecutionem apud Cirtam civitatem (a) (quia basilicæ necdum fuerant restituta), in domum Urbani Carisi consederunt die in iduum maiarum, sicut scripta Nundinarii tunc diaconi testantur (b), et vetustas membranarum testimonium perhibet, quas dubitantibus proferre poterimus. Harum namque plenitudinem⁵ in novissima parte istorum libellorum, ad implendam fidem adiunximus. Hi episcopi interrogante Secundo Tigitano, tradidisse se confessi sunt. Et cum ipse Secundus a Purpurio increparetur, quod et ipse diu apud stationarios⁶ fuerit, et non fugerit, sed dimissus sit, non sine causa dimissum fuisse, nisi quia tradiderat: jam omnes erecti⁷ cœperant murmurare; quorum spiritum Secundus metuens, consilium accepit a filio fratris sui Secundo minore, ut talem causam Deo servaret. Consulti sunt qui remanserant, id est Victor

¹ *Menalius*, in Germanensi Ms. Vide infra epistolam constantini ad Gelsum.

² In Optati editis additur, *verum*. Abest a Germanensi codice ut subintelligatur, *membranarum*.

³ Germanensis Ms., *apud Stationarium*, singulari numero.

⁴ In excusis; *omnes hæretici*. Emendantur ex manuscripto Germanensi.

(a) « Persecutionem tradendorum codicum » appellat Augustinus in lib. 5 contra Cresconium, n. 29; et Cirtensis istius concilii tempus notat in Brevic. Collat., n. 52.

(b) Vide infra, Gesta apud Zenophilum consularem.

¹ Germanensis vetus codex; *funestam prostravit in mortem*.

² Verbum, *suffulti*; abest a Germanensi codice.

³ In eodem Ms., *Limatensis*.

(a) Ex Optato, lib. 4, ad veterem codicem Germanensem recensito et correcto.

Garbiensis, Felix a Rotario, et Nabor a Centurion¹. Hi dixerunt talem causam Deo debere servari. Et dixit Secundus, *Sedete omnes* : tunc dictum est ab omnibus, *Deo gratias*. Et sederunt. Habes ergo, frater Parmeniane, qui manifesto fuerint traditores. Deinde non post longum tempus iidem ipsi, tot et tales ad Carthaginem profecti traditores thurificati², homicidæ, Majorinum, cujus tu cathedram sedes, post ordinationem Cæciliani ordinauerunt, schisma facientes. Et quoniam traditionis reos principes vestros fuisse monstratum est, consequens erit ostendere eosdem fuisse et auctores schismatis. Quæ res ut clara et manifesta esse omnibus possit, ostendendum est ex qua radice sese usque in hodiernum erroris protenderint rami, et ex quo fonte rivulus iste maligni liquoris occulte serpens usque in tempora nostra manaverit. Dicendum est, unde, et ubi, et a quibus ortum constet hoc alterum malum; quæ convenerint causæ, quæ fuerint operatæ personæ, qui auctores hujus mali, qui nutritores; a quibus sint inter partes de Imperatore postulata judicia, qui sederint iudices, ubi sit actum concilium, quæ sint prolatae sententiæ. De divisione agitur: et in Africa, sicut et in cæteris provinciis, una erat Ecclesia, antequam divideretur ab ordinatoribus Majorini, cujus tu hæreditariam cathedram sedes. Videndum est quis in radice cum toto orbe manserit, quis foras exierit, quis cathedram sederit alteram, quæ ante non fuerat; quis altare contra altare erexerit, quis ordinationem fecerit salvo altero ordinato; quis jaceat sub sententia Joannis apostoli, qui dixit multos antichristos foras exituros: *Quia non erant, inquit, nostri; nam si essent nostri, mansissent nobiscum* (I Joan. II, 18, 19). Ergo qui in una manere cum fratribus noluit, hæreticos secutus, quasi antichristus foras exivit. Hoc apud Carthaginem post ordinationem Cæciliani factum esse, nemo est qui nesciat: per Lucillam scilicet, nescio quam, feminam factiosam, quæ ante concussam persecutionis turbinibus pacem, dum adhuc in tranquillo esset Ecclesia, cum correptionem archidiaconi Cæciliani ferre non posset, quæ ante spirituales cibum et potum, os nescio cujus martyris, si tamen martyris, libare dicebatur; et cum præponeret calici salutari os nescio cujus hominis mortui, etsi martyris, sed necdum vindicati, correpta, cum confusione discēssit irata. Irascenti et dolenti, ne disciplinæ succumberet, succurrit subito persecutionis innata tempestas. Iisdem temporibus Felix quidam diaconus, qui propter famosam nescio quam de tyranno Imperatore tunc factam epistolam, appellatus est, periculum timens apud Mensurium episcopum delituisse dicitur. Quem cum postulatum Mensurius publice denegaret, relatio missa est. Rescriptum venit, ut si Mensurius Felicem diaconum non reddidisset, ad palatium dirigeretur. Conventus non leves patiebatur augustias. Erant enim Ecclesiæ ex auro et argento plurima ornamenta, quæ nec defodere terræ, nec secum portare poterat. Quæ quasi fidelibus senioribus commendavit, commemoratorio facto, quod cuidam aniculæ dedisse dicitur: ita ut si ipse non rediret, reddita pace Christianis, anicula illa illi redderet, quem in episcopali cathedra sedentem inveniret. Profectus causam dixit, jussus est reverti, ad Carthaginem pervenire non potuit. Tempestas persecutionis peracta et definita est: jubente Deo, indulgentiam mittente Maxentio libertas Christianis est restituta. Botrus et Celesius³, ut dicitur, apud Carthaginem ordinari cupientes, operam dederunt, ut absentibus Numidis soli vicini episcopi peterentur, qui ordinationem apud Carthaginem celebrarent. Tunc suf-

fragio totius populi Cæcilianus eligitur, et manus ei imponente Felice Autumnitano episcopus ordinatur. Botrus et Celesius de spe sua dejecti sunt. Tunc brevis auri et argenti¹ sedenti Cæciliano, sicuti delegatum a Mensurio fuerat, traditur, adhibitis testibus. Convocantur supra memorati seniores, qui faucibus avaritiæ commendatam ebiberant prædam: cum reddere cogentur, subdixerunt communioni pedem². Non minus et ambitores, quibus ordinari non contigit: necnon et Lucilla, quæ jam dudum ferre non potuit disciplinam, cum omnibus suis, potens et factiosa femina, communioni misceri noluit. Sic tribus convenientibus causis et personis factum est ut malignitas haberet effectum. Schisma igitur illo tempore confusæ mulieris iracundia peperit, ambitio nutrit, avaritia roboravit. Ab his tribus personis contra Cæcilianum causæ confictæ sunt, ut vitiosa ejus ordinatio diceretur. Ad Secundum Tigisitanum missum est³; ut Carthaginem veniret: Proficiscuntur omnes supra memorati traditores: suscepti hospitio ab avaris, ab ambitoribus, ab iratis, non a Catholicis, quorum petitione Cæcilianus fuerat ordinatus. Interea ad basilicam, ubi cum Cæciliano tota civica frequentia fuerat⁴, nullus de supra dictis accessit. Tunc a Cæciliano mandatum est, *Si est quod in me probetur, exeat accusator et probet*. Illo tempore a tot inimicis nihil in illum potuit confingi: sed de ordinatore suo, quod ab iis falso traditor diceretur, meruit infamari. Iterum a Cæciliano mandatum est, ut *si Felix in se*, sicut illi arbitrabantur, *nihil contulisset, ipsi tanquam adhuc diaconum ordinarent Cæcilianum*. Tunc Purpurius solita malitia fretus, quasi et Cæcilianus filius sororis ejus esset, sic ait: *Exeat huc quasi ut imponatur illi manus in episcopatu, et quassetur illi caput de pœnitentia*. His rebus compertis tota Ecclesia Cæcilianum tenuit, ne se latronibus tradidisset. Illo tempore aut reus debuit expelli, aut communicari debuit innocenti. Conferta erat ecclesia populis: plena erat cathedra episcopalis: erat altare loco suo, in quo pacifici episcopi retro temporibus obtulerunt, Cyprianus, Carpophorus⁵, Lucianus et cæteri. Sic exitum est foras, et altare contra altare erectum est: et ordinatio illicita celebrata est; et Majorinus, qui lector in diaconio Cæciliani fuerat, domesticus Lucillæ, ipsa suffragante episcopus ordinatus est a traditoribus, qui in concilio Numidiæ, ut superius diximus, crimina sua sibi confessi sunt, et indulgentiam sibi invicem tribuerunt. Manifestum est ergo exisse de Ecclesia et ordinatores qui tradiderunt, et Majorinum qui ordinatus est. Interea de suorum criminum fonte, qui apud eos e multorum flagitiorum venis exuberaverat, unum traditionis convicium in ordinatorem Cæciliani derivandum esse putaverunt: providentes quod fama duas res similes uno tempore loqui non posset, ut crimina in silentium mitterent sua, vitam infamare conati sunt alienam: et cum possent ipsi ab innocentibus argui, innocentes arguere studuerunt, mittentes ubique litteras, livore dictante conscriptas, quas inter cæteros actus habemus in posterum. Adhuc Carthagine positi præcesserunt se epistolis suis, ut rumoribus falsis cunctorum auribus insererent mendacium, sparsa fama per populos. Et dum de uno celebrata sunt falsa, supra dictorum verissima crimina sub silentio latuerunt. Frequenter solet erubesci de crimine, sed illo tempore non fuit cui erubesceretur: quia præter paucos catholicos peccaverant universi; et quasi imago⁶ fuerat innocentiae, in-

¹ Hic aliquid deesse videtur. M.

² Sic Germanensis Ms. At editi, *subdixerunt communioni plebem*: minus recte, siquidem mox dicturus est, totam civicam frequentiam cum Cæciliano fuisse contra schismaticos Donatistas congregatam.

³ In Germanensi Ms., *scriptum est*.

⁴ Sic Germanensis Ms. At editi, *tota civitas in frequentia fuerat*.

⁵ Ex Germanensi Ms. additur, *Carpophorus*, qui omisus erat in excusis.

⁶ Excusit, et quod imago. Castigantur ad Germanensem Ms.

¹ Germanensis Ms.: *Victor Gabrensis, Felix a Rotario, et Nabor a Centurionis*.

² In editis, *conjurati*. Aptius in Germanensi Ms., *thurati*; seu, *thurificati*. Vide paulo supra, lib. contra Fulgentium Donatistam, cap. 23, col. 774.

³ Germanensis vetus codex constanter, *Cælestius*. Et sic ipse Augustinus in Psalmo Abecedario contra Donatistas.

ter multos nefas admissum. Parum erat traditionis facinus, quod per Donatum-Masculitanum et cæteros supra dictos constabat admissum: etiam ingens flagitium schismatis traditioni junxerunt. Vides ergo, Parmeniane, hæc duo crimina, tam mala, tam gravia, traditionis et schismatis, ad tuos principes pertinere.

Exemplum epistolæ ad Cæcilianum, qua Constantinus pecunias ecclesiis donat (a).

CONSTANTINUS AUGUSTUS,

CÆCILIANO episcopo Carthaginensi.

Quandoquidem placuit nobis, ut per omnes provincias Africæ, Numidiæ, et utriusque Mauritanicæ, certis quibusdam legitimæ et sanctissimæ religionis catholicæ ministris ad sumptus necessarios aliquid præberetur; litteras dedi ad Ursum virum perfectissimum rationalem Africæ, eique significavi, ut ter mille folles tuæ Gravitati numerari curaret. Tu itaque ubi prædictam pecuniæ quantitatem acceperis, operam dabis, ut cunctis supra memoratis juxta brevem ab Hosio ad te directum eâ pecunia dividatur. Quod si forte ad meum erga vos omnes hac in parte studium explendum deesse aliquid intellexeris, incunctanter quidquid necessarium tibi videbitur, ab Heraclida procuratore prædiorum nostrorum petere debes. Nam et ipsi coram mandavi, ut si quid pecuniæ Gravitas tua ab ipso postularet, absque ulla dubitatione dinumerandum tibi curaret. Et quoniam accepi quosdam non satis compositæ mentis homines id agere, ut sanctissimæ et catholicæ Ecclesiæ populum improba atque adulterina falsitate corrumpant; scias me Anulino proconsuli et Patritio vicario præfectorum coram hæc dedisse mandata, ut inter cætera hujus rei competentem curam gerant; nec, si quid hujusmodi agatur, negligere ac dissimulare sustineant. Itaque si quos ejusmodi homines in hac amentia perseverare conspexeris, absque ulla hæsitatione supradictos judices adibis; idque ipsis referes, ut in eos, quemadmodum ipsis coram mandavi, animadvertant. Divinitas summi Dei multis annis te servet.

Ut Clerici Ecclesiæ catholicæ, cui præest Cæcilianus, ab omnibus publicis functionibus immunes sint (b).

CONSTANTINUS MAXIMUS AUGUSTUS ANULINO.

Ave, Anuline charissime nobis. Cum ex multis rebus constet religionem illam in qua summa divinæ majestatis reverentia custoditur, spretam quidem maxima reipublicæ importasse discrimina, eandem vero rite susceptam et custoditam et nomini Romano maximam prosperitatem, et cunctis mortalium rebus, divinam id tribuente beneficentia, præcipuam felicitatem contulisse: placuit ut homines illi, qui cum debita sanctimonia et assidua hujus legis observantia ministerium suum divinæ religionis cultui exhibent, laborum suorum mercedem reportent, Anuline charissime nobis. Quapropter eos homines, qui intra provinciam tibi creditam in Ecclesia catholica cui Cæcilianus præest, huic sanctissimæ religioni ministrant, quos Clericos vocare consueverunt, ab omnibus omnino publicis functionibus immunes volumus conservari, ne errore aliquo aut casu sacrilego a cultu summæ divinitati debito abstrahantur; sed ut potius absque ulla inquietudine propriæ legi deserviant. Quippe his summam venerationem divino numini exhibentibus, maximum inde emolumentum reipublicæ videtur accedere. Vale, Anuline charissime ac desideratissimè nobis.

Relatio Anulini (c).

AUGUSTUS NOSTRIS, ANULINUS V. C. proconsul Africæ.

(a) Euseb. Histor. Eccles. lib. 10.

(b) Ibid.

(c) Exstat in Augustini epistola 88, n. 2; et in Collatione arth., act. 3, cap. 216.

SANCT. AUGUST. IX.

Scripta cœlestia Majestatis vestræ accepta: atque adorata, Cæciliano et his qui sub eodem agunt, quique Clerici vocantur, devotio mea apud Acta parvitas meæ insinuare curavit, eosdemque hortata est, ut unitate consensu omnium facta, cum omni omnino munere indulgentia Majestatis vestræ liberati esse videantur, Catholica custodita, sanctitati legis debita reverentia ac divinis rebus inserviant. Verum post paucos dies exstiterunt quidam adunata secum populi multitudine, qui Cæciliano contradicendum putarent; quique fasciculum in aluta signatum, et libellum sine signo obtulerunt dicationi meæ; atque impendio postularunt, ut ad sacrum et venerabilem comitatum numinis vestri dirigerem: quæ manente Cæciliano in statu suo, subjectis eorundem actis, quo cuncta Majestas vestra possit dignoscere, parvitas mea dirigere curavit. Transmisi libellos duos, unum in aluta superscriptum ita. *Libellus Ecclesiæ catholicæ criminum Cæciliani, traditus a parte Majorini.* Item alium (a) sine sigillo coherentem eidem alutæ: datum die XVII cal. maias, Carthagine, Domino nostro Constantino Augusto tertium consule (b).

Episcoporum partis Majorini preces ad Constantinum (c).

Rogamus te, o Constantine optime imperator, quoniam de genere justo es, cujus pater inter cæteros imperatores persecutionem non exercuit; et ab hoc facinore immunis est Gallia: nam in Africa inter nos et cæteros episcopos contentiones sunt: petimus ut de Gallia nobis iudices dari præcipiat Pietas tua. Data a Luciano, Digno, Nassutio, Capitone, Fidentio, et cæteris episcopis partis Donati¹.

Ut Romæ concilium habeatur pro unitate et concordia Ecclesiarum (d).

CONSTANTINUS AUGUSTUS, MILTIADI episcopo urbis Romæ et MARCO.

Quoniam hujusmodi plures chartæ (e) a V. C. Anulino Africæ proconsule ad me sunt missæ, in quibus continetur Cæcilianum Carthaginensis urbis episcopum a quibusdam collegis suis per Africam constitutis, multis de rebus insimulari. Quod quidem permolestum mihi videtur, in istis provinciis quas divina providentia meæ devotioni spontanea deditioe tradidit, et in quibus maxima est populi multitudo, plebem quasi in duas partes divisam ad deteriora deflectere, et episcopos inter se dissentire. Placuit mihi ut idem Cæcilianus una cum decem episcopis qui accusare ipsum videntur, et cum decem aliis quos ipse ad suam causam necessarios esse judicaverit, Romam naviget; quatenus ibi coram vobis, et coram Rheticio, Materno, ac Marino collegis vestris, quos ea causa Romam properare jussi, possit audiri, quemadmodum sanctissimæ legi convenire optime nostis. Porro ut totius negotii plenissimam valeatis haurire notitiam, exempla libellorum ab Anulino ad me missorum litteris meis subjecta ad collegas vestros supradictos transmisi. Quibus lectis perpendet Gravitas vestra, quoniam modo supra memorata controversia accuratissime dijudicanda sit, et ex præscripto justitiæ terminanda. Siquidem nec tuam sedulitatem latet, tantam a me reverentiam sanctissimæ Ecclesiæ catholicæ exhiberi, ut generaliter nullum schisma aut discidium

¹ Henricus Valesius putat legendum a parte Majorini, quod non nisi postea dicta sit pars Donati. Testatur Augustinus in epist. 88, n. 1, « quod pars Donati, primo apud Carthaginem pars Majorini dicebatur. »

(a) Forte ipse est libellus precum hic subsequentium, quas episcopi partis Majorini ad Constantinum miserunt.

(b) Anno Christi 515.

(c) Ex Optato, lib. 1. De hisce precibus August. epist. 55, n. 3; et 76, n. 2.

(d) Euseb. lib. 10. Histor. Eccles.

(e) Scilicet libellus ille criminum Cæciliani datus a parte Majorini, de quo supra in relatione Anulini.

(Vingt-cinq.)

ullibi a vobis relinqui velim. Divinitas summi Dei multis vos annis servet, charissime.

De Romano concilio sub Miltiade (a).

Dati sunt iudices¹, Maternus ex Agrippina civitate, Rheticius ab Augustoduno civitate, Marinus Arelatensis. Ad urbem Romam ventum est ab iis tribus Gallis, et ab aliis quindecim Italis. Convenerunt in domum Faustæ in Laterano, Constantino ter et Licinio ter Coss. sexto nonas octobres² die sexta feria (b). Cum consedisent Miltiades episcopus urbis Romæ, et Rheticius et Maternus et Marinus episcopi Gallicani, et Meroles a Mediolano, Florianus a Cæsana, Zoticus a Quintiano, Stennius ab Arimino³, Felix a Florentia Tuscorum, Gaudentius a Pisis, Constantius a Faventia, Proterius a Capua, Theophilus a Benevento, Savinus a Terracina, Secundus a Præneste, Felix a Tribus-Tabernis, Maximus ab Ostia⁴, Evandrus ab Ursino, Donatianus a Foro Claudii: his decem et novem considentibus episcopis, causa Donati et Cæciliani in medium missa est. A singulis in Donatum (c) dictæ sunt sententiæ: *Quod confessus sit se rebaptizasse, et episcopis lapsis manum imposuisse, quod ab Ecclesia alienum est. Testes inducti a Donato, confessi sunt se non habere in Cæcilianum quod dicerent. Cæcilianus omnium supra memoratorum sententiis innocens est pronuntiatus, etiam Miltiadis sententia, qua iudicium clausum est⁵ his etiam verbis: Cum constiterit Cæcilianum ab iis qui cum Donato venerunt, juxta professionem suam non accusari, nec a Donato convictum esse in aliqua parte constiterit⁶, suæ communioni ecclesiasticæ integro statu retinendum merito esse censeo. Sufficit ergo et Donatum tot sententiis percussum esse, et Cæcilianum tanto iudicio esse purgatum. Et tamen Donatus appellandum esse ab episcopis⁷ credidit. Ad quam appellationem Constantinus imperator sic respondit: O rabida furoris audacia! Sicut in causis Gentilium fieri assolet, appellationem interposuerunt⁸ (d).*

Eunomius et Olympius episcopi in Africam missi, Carthaginensibus contra partem Donati declarant ubi sit Catholica, et sententiam a concilio Romano pro Cæciliano dictam corroborant (e).

Eodem tempore idem Donatus petiit, ut ei reverti licuisset, et nec ad Carthaginem accederet⁹. Tunc a Filumino suffragatore ejus Imperatori suggestum est,

¹ In Germanensi Ms., loco, iudices, legitur principes.

² In eodem codice: Constantino quarto et Licinio, sexto nonas octobris. Apud Augustinum in libro post Collationem, n. 56: Constantino ter et Licinio iterum consulibus, sexto nonas octobres.

³ Germanensis Ms.: Florianus a Sinna, Zoticus a Quintiano, Stennius ab Arimino.

⁴ Idem Ms., Maximus a Tribus-Ostis.

⁵ Idem Ms., coagulation est.

⁶ Idem codex, in aliqua professione constiterit.

⁷ In eodem codice deest, ab episcopis.

⁸ Germanensis codex, appellandum esse episcopus credit, et cætera.

⁹ Sic locum hunc Germanensis manuscriptorum auctoritate restitutum inus. Nam in Optati editis legebatur, ut ei reverti ad Carthaginem contingeret: quam licentiam revertendi Carthaginem, ubi schisma fecerat, Donatum illum jam damnatum, et hunc quidem non Carthaginis, sed Casarum-Nigrarum episcopum, petere ausum fuisse nemo facile crediderit, ut jam observavimus supra, in Breviculo Collationis die 5, cap. 20.

(a) Ex Optato, lib. 1.

(b) Anno Christi 515.

(c) Donatum a Casis Nigris, ex August. in Brevic. Collat. 5, capp. 12 et 17.

(d) Verba hæc Constantini leguntur in epistola ad episcopos scripta post Arelatense Concilium. Prolata ergo fuerunt a Constantino, cum ad ipsum Donatistæ ab Arelatensi iudicio appellarunt. Confer Augustini epist. 43, n. 20.

(e) Ex Optato, lib. 1.

ut bono pacis Cæcilianus Brixie¹ retineretur: et factum est. Tunc duo episcopi ad Africam missi sunt, Eunomius et Olympius². Venerunt, et apud Carthaginem fuerunt per dies quadraginta³, ut pronuntiarent ubi esset Catholica. Hoc seditiosa⁴ pars Donati fieri passa non est. De studio partium strepitus quotidiani sunt habiti. Novissima sententia eorundem episcoporum Eunomii et Olympii talis legitur, ut dicerent illam esse Catholicam, quæ esset in toto terrarum orbe diffusa; et sententiam decem et novem episcoporum jamdudum datam dissolvi non posse. Sic communicaverunt clero Cæciliani, et reversi sunt. De his rebus habemus volumina actorum. Quod si quis voluerit, in novissimis partibus legat. Inter hæc Donatus ultro prior ad Carthaginem rediit. Quo audito Cæcilianus ad suam plebem properavit. Hoc modo iterum renovellatæ sunt partes. Constat tamen et Donatum tot sententiis esse percussum et Cæcilianum innocentem totidem sententiis pronuntiatum.

Purgatio in Urbe Cæciliano, Felix in Africa purgari jubetur (a).

Sed quia in ipsa causa, jamdudum in Catholica duorum videbantur laborare personæ, et ordinati et ordinatores; postquam ordinatus in Urbe purgatus est, purgandus adhuc remanserat ordinator. Tunc Constantinus ad Ælianum⁵ proconsulem scripsit, ut remotis necessitatibus publicis, de vita Felicis Autumnitani publice quæreretur. Sedit id cui erat injunctum⁶. Inducti sunt Claudius Saturianus curator reipublicæ qui fuit tempore persecutionis in civitate Felicis, et curator præsentis tunc temporis quando causa flagitabatur Callidius Gratianus, et Alfius Cæcilianus magistratus: sed et Superius stationarius⁷ perductus, et Ingentius scriba publicus pependit sub metu imminentium tormentorum. Responsis omnium nihil tale inventum est, quod vitam Felicis episcopi sordidare potuisset. Habetur volumen actorum, in quo continentur præsentium nomina, qui fuerunt in causa, id est Claudii Saturiani curatoris, et Cæciliani magistratus, et Superii stationarii, et scribæ Ingentii, et Solonis officialis publici illius temporis: post quorum responsa a supra memorato proconsule hæc pars sententiæ dicta est: *Felicem autem religiosum episcopum, etc.*

Gesta proconsularia (b) quibus absolutus est Felix.

Desunt plurima

..... in municipio Autumnitanorum Gallienus duumvir dixit: Quoniam præsens es, Cæciliane, audi litteras domini mei Ælii Paulini viri spectabilis agentis vicariam præfecturam, quid jubere sit dignatus secundum epistolam ad nos datam, quæ declarare te

¹ In Germanensi Ms., Brixia.

² Optati editiones post, et Olympius; addunt, ut remotis duobus unum ordinarent: quibus ex verbis Albaspinæus male conjectabat eandem sedem occupasse Donatum et Cæcilianum. Donatum enim hunc Casensis sedis episcopum fuisse liquet ex Collationis Indice 5, cap. 540, et ex Augustino in Breviculo Collationis, die 5, cap. 20, et in libro post Collationem, n. 17. Absunt vero omnino verba illa a Germanensi nostro codice. Enim vero missi sunt Eunomius et Olympius, ut Cæcilianum potius in sua sede stabilirent, denuntiantes Carthaginensibus partem quidem Donati ab Ecclesia catholica separatam esse, Cæciliani vero innocentiam sententiæ Romani concilii comprobantam.

³ In Germanensi Ms., quinquaginta.

⁴ In eodem Ms., studiosa; id est, Donato inhærens.

⁵ Idem codex, ad Helianum.

⁶ Quinque hæc verba, sedit is cui erat injunctum, restitimus ex Germanensi Ms.

⁷ Optati editiones, Superstationarius. At Germanensis Ms., Superius (sive, Exsuperius) stationarius: quam lectionem conjectura assecutus erat Henricus Valesius.

(a) Ex Optato, lib. 1.

(b) Sic vocat August. in Brevic. Collat. die 5, n. 42.

compellit, et scribam quem habuisti tunc temporis administrationis tuæ; et tabularium. Sed quoniam tabularius ejus temporis vita functus est, et omnes actus administrationis tuæ, secundum fidem litterarum ejusdem mei domini, tecum perferre debebis, et ad Coloniam Carthaginensem cum scriba tuo proficisci necesse est: præsens est curator, sub cujus præsentiam vos compellimus: quid ad hoc respondes? Cæcilianus dixit: Mox ad me epistolam Ælii Paulini viri spectabilis agentis vicariam præfecturam pertulisti, statim ad scribam Miccium misi, ut veniret, ut acta ipsius temporis confecta mihi obtulisset, et usque adhuc inquiri: quoniam non modicum tempus est, ex quo duumviratum administravi: anni sunt undecim. Itaque cum invenerit, parebo tanto præcepto. Gallienus duumvir dixit: Tua interest, jussioni parere: vides enim jussionem esse sacram. Cæcilianus dixit: Devotus sum tanto præcepto. Item, cum paulo post scriba Miccius supervenisset, Fuscus duumvir dixit: Audisti et tu, Micci, quod et tu una cum Cæciliano necessarius es ire ad officium viri spectabilis vicarii, instructionem ejus temporis ut vobiscum perferatis. Ad hæc quid dicis? Miccius respondit: Magistratus suppleto anno omnes actus suos domum suam tulit: si mei in cera possint inveniri inquiri. Et cum quæreret, Quintus Sisenna duumvir dixit: Quod cognovit officium, respondit. Apronianus dixit: Si omnes actus suos tulerat magistratus, unde acta; quæ tunc emissa erant; vel confecta tanto tempore? Et cum diceret, Ælianus proconsul dixit: Et mea interrogatio, et singularum personarum responsio actis continetur. Agesilaus dixit: Sunt præterea et aliæ epistolæ huic rei necessariae: interest ut legantur. Ælianus proconsul dixit: Lege Cæciliano audiente, ut agnoscat an ipse dictaverit. Agesilaus recitavit.....(a) et Anniano consulibus, 14 calend. septembris (b), in jure apud Aurelium, Didymum, Speretium sacerdotem Jovis Optimi Maximi duumvirum recitavit (c). Splendide colonie Carthaginensium Maximus dixit: Loquor nomine seniorum christiani populi catholice legis. Apud maximos Imperatores, causa agenda erit contra Cæcilianum et Felicem, qui principatum ejusdem legis omnia conatur invadere. Contra ipsos documenta criminum ejus conquiruntur. Nam cum persecutio esset indicta Christianis, id est, ut sacrificarent, aut quascumque Scripturas haberent, incendio traderent; Felix qui tunc episcopus fuit Autumnis, consensum attulerat, ut de manu Galatii Scripturæ traderentur, ut igni concremari possent, et erat tunc temporis magistratus Alfius Cæcilianus, quem præsentem videre dignaris. Et quoniam ejus temporis officium incumbabat, ut ex jussione proconsulari omnes sacrificarent, et si quas Scripturas haberent; offerrent secundum sacram legem, quæso, secundum sens est, et senem vides, et non potest ad comitatum sacrum pergere (d): apud acta deponat, utrumne jam de pactione secundum ab eodem habita litteras dederit, et utrum ea quæ in litteris contulerit, vera sint: ut horum actus et fides in judicio sacro detegi possit. Astanti Cæciliano Speretius duumvir dixit: Audis quæ apud acta sint deposita. Alfius Cæcilianus dixit: Zamæ eram propter lineas comparandas cum Saturnino. Et cum veniremus illo, mittunt ad me in prætorio ipsi Christiani, ut dicerent, Sacrum præceptum ad te pervenit? Ego dixi: Non, sed vidi jam exempla. Et Zamæ et Furnis dirui basilicas, et uri Scripturas vidi. Itaque proferte, si quas Scripturas habetis, ut jussioni sacræ pareatur. Tunc mittunt in domum episcopi Felicis, ut tollerent inde Scripturas, ut exuri possent secundum sacrum præceptum. Sic Galatius nobiscum

perrexit ad locum, ubi orationes celebrare consueverant. Inde cathedram tulimus, et epistolas salutaris, et ostia omnia combusta sunt¹ secundum sacrum præceptum. Et cum ad domum ejusdem Felicis episcopi mitteremus, renuntiaverunt officiales publici, illum absentem esse. Nam cum posteriori tempore adveniret Ingentius scriba Augenti, cum quo ædilitatem administravi, dictavi epistolam eidem collegæ, quam feci ad eundem episcopum Felicem. Maximus dixit: Præsens est, eadem epistola ei offeratur, ut eandem recognoscat. Respondit: Ipsa est. Maximus dixit: Quoniam recognovit epistolam suam, hanc lego, et oro plena actis inseratur. Et recitavit: *Cæcilianus parenti Felici salutem. Cum Ingentius collegam meum Augentium amicum suum conveniret, et inquisisset anno duoviratus mei, an aliqua Scripturæ legis vestræ secundum sacram legem adusta sint.... quam Galatius unus ex lege vestra publice epistolas salutaris de basilica protulerit. Opto te bene valere. Hoc signum² quod deprecatorium ad me miserant Christiani, et ipse³ cujus est precatorium: et dixisti, Tolle clavem, et quos inveneris in cathedra libros, et super lapide codices, tolle illos: sane vide officiales ne tollant oleum et triticum. Et ego dixi tibi: Tu nescis quia ubi Scripturæ inveniuntur, ipsa domus diruitur? Et dixisti: Quid ergo faciemus? Et dixi ego vobis: Tollat aliquis de vestris in area ubi orationes facitis, et illic ponantur; et ego venio cum officialibus, et tollo. Et nos illo venimus, et omnia tulimus, secundum sacrum præceptum.* Maximus dixit: Quoniam ejus epistolæ lectio apud acta recitata est, quam ipse agnovit se misisse, quæ dixit, quæsumus actis hæreant. Speretius duumvir dixit: Quæ dixisti scripta sunt. Agesilaus dixit: Ad præsentem epistolam recognovit; residuam partem, quam nunc legit, falsam esse dicit. Cæcilianus dixit: Domine, usque ad hoc dictavi usquequo habet, *Opto te, parens charissime, bene valere.* Apronianus dixit: Semper sic falsum, per terrorem, per scenam, per irreligiosam mentem actum est ab his qui catholice Ecclesie consentire noluerunt. Nam Paulino hic administrante vices præfectorum, subornatus est quidam privatus homo, qui modum cursoris haberet, qui ad Catholicæ unitatem veniret, atque eos induceret et terreret. Detecta igitur factio est. Nam componebatur Felici religiosissimo episcopo per mendacium, ut videretur Scripturas prodidisse et exussisse. Ingentius quidem, cum hoc totum quidquid agebat, obsessus sanctitati et religioni Cæciliani, subornatus est ut veniret cum litteris veluti Felicis episcopi ad Cæcilianum duumvirum, et ei confingeret a Felice se esse mandatum. Dicat ipsa verba quibus hoc est confictum. Ælianus proconsul dixit: Dic. Apronianus dixit: *Dic, inquit, amico meo Cæciliano, quod codices accepi pretiosos deificos undecim, quiaque me nunc convenit, ut illos restituum, dic quod anno magistratus tui eos exusseris, ne reddam illos.* Qua de re igitur de Ingentio quærendum est, quatenus hæc machinata sint ac fabricata, et quatenus voluerit circumscribere magistrum⁴ ad mendacium, ut Felicem aspergeret infamia: dicat a quo missus sit, verumtamen machinationem istam in conscientiam Felicis, quo Cæciliani pudori et initio derogaret. Est enim quidam qui per Mauritaniam et Numidiam legatus missus sit ex adversa⁵ parte. Et astante Ingentio Ælianus proconsul dixit: Cujus præcepto ea suscepisti agenda, quæ tibi obijciuntur? Ingentius dixit: Ubi? Ælianus proconsul dixit: Quoniam fingis te non intelligere quod interrogaris, dicam apertius: Quis te ad magistratum Cæcilianum misit? Ingentius dixit: Nemo me misit. Ælianus proconsul dixit: Quomodo ergo venisti ad magistratum Cæcilianum?

(a) Forte deest, *Volusiano*.

(b) Confer librum ad Donatistas post Collationem, n. 36, ubi Augustinus habet, xv kalendas martias.

(c) Verbum, *recitavit*, aut abundat, aut aliud quidpiam hic desse indicat.

(d) Locus corruptus.

¹ Infra, signo.

² Addendum, *secundum placitum, et adussimus. Vide infra.*

³ Forte, *et tu ipse.*

⁴ Forte, *magistratum.*

⁵ Alias, *diversa.*

Ingentius dixit: Cum venissemus, et ageretur causa Mauri ab Utica episcopi, qui episcopatum sibi redemit, ad urbem ascendit Autumnitanus episcopus Felix, ut tractaret, et dixit, Nemo communicet¹, quia falsum admisit. Et dixi illi ego e contra: Nec tibi, nec illi, qui traditor es. Dolui enim causam Mauri hospitis mei, quia communicaveram cum illo in peregre, quia evasi persecutionem. Exinde ivi in patriam ipsius Felicis, duxi mecum tres seniores, ut viderent an verum tradidisset, an non. Apronianus dixit: Non ita venit ad Cæcilianum, quærere² de Cæciliano. Ælianus proconsul Cæciliano dixit: Quomodo ad te venit Ingentius? Cæcilianus respondit: Domi ad me venit: prandebam cum operariis; venit illuc; stetit in janua. Cæcilianus ubi est? dixit. Respondi: Hic. Ego dico ei: Quid est? Omnia recte? Omnia, dicit. Respondi illi: Si non fastidis prandere, veni, prande. Dicit mihi: Revertor huc. Venit illuc solus. Dicere mihi cepit: Ecce sic mihi curare et inquirere an adusta fuerit Scriptura anno duumviratus mei. Dico illi ego: Molestus es mihi, tu homo immissus es: laxa hinc te a me. Et sprevi illum a me. Et venit illo iterato cum collega meo, cum quo fui ædilis. Ait mihi collega meus: Felix noster episcopus misit huc hominem, ut facias illi litteras, quia accepit codices pretiosos, et noluit revocare illos: scribas illo³, quod anno duumviratus tui combusti sunt. Et dixi ego: Hæc est fides Christianorum? Ingentius dixit: Domine, veniat et Augentius. Et ego honorificus sum, et honor meus pereat, et hujus latera habemus. Ælianus proconsul Ingentio dixit: Revinceris alio titulo. Ælianus proconsul dixit ad Officium: Apta illum. Cuique aptaretur, Ælianus proconsul dixit: Suspendatur. Cumque suspenderetur, Ælianus proconsul Cæciliano dixit: Quomodo ad te Ingentius venit? Respondit: Misit huc me Felix, dixit, noster, ut scribas illo⁴, quia est unus perditus nescio qui, habens penes me codices pretiosos, et nolo illos restituere. Itaque fac litteras, quia adusti sunt, ne revocem illos: Et ego dixi: Christiani fides hæc est? Et cepi illum corripere. Et ait collega meus: Scribe illo, Felici nostro. Et sic ego epistolam dictavi, quæ paret usquequo dictavi. Ælianus proconsul dixit: Audi sine metu recitationem epistolæ tuæ. Recognosce quousque dictaveris. Agesilaus recitavit: *Opto te, parens charissime, multos annos bene valere.* Ælianus proconsul Cæciliano dixit: Huc usque dictasti? Respondit: Huc usque; reliquum falsum est. Agesilaus recitavit: *Hoc signo, quod deprecatorium ad me misisti, nisi ego et tu et cujus est⁵ precatatorium: et dixisti, Tolle clavem, et quos invenies in cathedra libròs, et super lapide codices, tolle illos: sane vide, officiales ne tollant oleum et triticum.* Et ego dixi tibi: Tu nescis quia ubi Scripturæ inveniuntur, ipsa domus diruitur? Et dixisti: Quid ergo faciemus? Et dixi ego vobis: Tollat aliquis de vobis in ureis⁶ ubi orationes faciatis, et illic ponantur; et ego venio cum officialibus, et tollo. Et nos illo venimus et omnia tulimus secundum placitum, et adussimus secundum sacrum præceptum. Maximus dixit: Quoniam ejus epistolæ tenor etiam apud acta recitatus est, quam ipse agnovisse ac misisse dixit, quæsumus hoc actis tuis hæreat. Sperelius dixit: Quæ dixistis scripta sunt. Cæcilianus respondit, Cillo⁷ est falsum, quousque est epistola mea, quousque dixit, *Bene vale, parens charissime.* Ælianus proconsul dixit: Quem dicis addidisse ad epistolam? Cæcilianus dixit: Ingentium. Ælianus proconsul dixit: Professio tua actis hæret. Ælianus proconsul Ingentio dixit: Torqueris, ne mentiaris. Ingentius dixit: Erravi, huic epistolæ ego

addidi, dolens causa Mauri hospitis mei. Ælianus proconsul dixit: Constantinus Maximus semper Augustus et Licinius Cæsares, ita pietatem Christianis exhibere dignantur, ut disciplinam corrumpi nolint, sed potius observari religionem istam, et coli velint. Noli itaque tibi blandiri, quod mihi dicas, decurionem te esse, ac propterea non possis torqueri. Torqueris, ne mentiaris, quod alienum Christianis esse videtur. Et ideo dic simpliciter, ne torquearis. Ingentius dixit: Jam confessus sum sine tormento, Apronianus dixit: Dignare de eo quærere, quæ auctoritate, quo dolo, qua insania circuierit Mauritanias omnes, Numidias etiam, qua ratione seditionem commoverit catholicæ Ecclesiæ. Ælianus proconsul dixit: Ad Numidias fuisti? Respondit: Non, domine: sit qui probet. Ælianus proconsul dixit: Nec in Mauritania? Respondit: Negotiari illo fui. Apronianus dixit: Et in hoc mentitur, domine (nam ad Mauritaniam situm non nisi per Numidias pergitur), quatenus dicit se in Mauritania fuisse, non fuisse in Numidia. Ælianus proconsul Ingentio dixit: Cujus conditionis es? Ingentius respondit: Decurio sum Ziquensium. Ælianus proconsul dixit ad officium: Submitte illum. Quo submitto, Ælianus proconsul Cæciliano dixit: Falsa dicis quæ dixisti? Cæcilianus respondit, Non, domine. Is qui scripsit epistolam, jube veniat. Amicus ipsius est. Ipse dicet, quousque dictavi epistolam. Ælianus proconsul dixit: Quis est ille, quem venire desideras? Cæcilianus dixit: Augentium, cum quo fui ædilis. Non possum probare nisi per ipsum Augentium, qui scripsit epistolam, quousque dictavi illi: ipse dicere potest. Ælianus proconsul dixit: Constat ergo falsam esse epistolam? Cæcilianus respondit: Constat, domine, non mentior in sanguine meo. Ælianus proconsul dixit: Cum duumviratum egeris in patria tua, oportet fidem verbis tuis habere. Apronianus dixit: Nec novum est illis, hoc facere. Cæterum et actis addiderunt quod voluerunt. Jam artificium est illis. Ælianus proconsul dixit: Ex professione Cæciliani, qui acta falsata esse dicit, atque epistolæ plurima addita, manifestum est qua voluntate hæc gesserit Ingentius: et ideo recipiatur in carcerem. Est enim arctiori interrogationi necessarius. Felicem autem religiosum episcopum liberum esse ab exustione instrumentorum deificorum manifestum est, cum nemo in eum aliquid probare potuerit, quod religiosissimas Scripturas tradiderit, vel exusserit. Omnium enim interrogatio suprascripta manifesta est, nullas Scripturas deificas vel inventas, vel corruptas, vel incensas fuisse. Hoc actis continetur, quod Felix episcopus religiosus, illis temporibus, neque præsens fuerit, neque conscientiam accommodaverit, neque tale aliquid fieri jusserit. Agesilaus dixit: De his qui ad Potestatem vestram instruendam venerunt, quid jubet Potestas tua? Ælianus proconsul dixit: Revertantur ad sedes suas.

Ut Ingentius ad comitatum Imperatoris mittatur.

Imperatores Cæsares, Flavii, CONSTANTINUS MAXIMUS et VALERIUS LICINIANUS LICINIUS, ad PROBIANUM proconsulem Africæ.

Ælianus prædecessor tuus, merito, dum vir perfectissimus Verus vicarius præfectorum per Africam nostram incommoda valetudine teneretur, ejusdem partibus functus, inter cætera etiam id negotium vel invidiam, quæ de Cæciliano episcopo Ecclesiæ catholicæ videtur esse commota, ad examen suum atque jussionem² credidit esse revocandum, etc.

Reliquum ex lib. 5 contra Cresconium n. 81; et ex Augustini epistola 88, n. 4, repetendum.

Ad Vicarium Africæ, ut Arelatem ad concilium ire jubeat partes inter quas erat controversia.

¹ Forte, falsatam.

² Forte, atque juris dictionem, vel, absque jussione.

¹ Forte, ei communicet.

² Forte: Dignare quærere.

³ Forte, illi.

⁴ Forte, illi.

⁵ Forte, miserunt Christiani, ergo et tu ipse cujus est, etc. Vide supra.

⁶ Supra, in areis.

⁷ Forte, ex illo.

CONSTANTINUS AUGUSTUS ABLAVIO ¹.

Jam quidem antehac cum perlatum fuisset ad scientiam meam, apud Africam nostram plures nefario ² furore vanis criminationibus contra se invicem super observantia sanctissimæ legis ³ catholicæ discedere ⁴ cœpisse; dirimendæ dissensionis hujuscemodi causa, placuerat mihi, ut ad urbem Romam tam Cæcilianus CARTHAGINENSIS episcopus, contra quem vel maxime universi sæpe me convenerant, quam etiã aliqui ex his qui ei quædam objicienda crediderant, præsentiam sui exhiberent. Nam etiã ad supradictam urbem Romam nostram quosdam episcopos ex Galliis ire præceperam, ut tam hi pro integritate vitæ suæ, atque laudabili instituto, sed et septem ejusdem communionis, quam etiã urbis Romæ, episcopi ⁵, atque illi qui cum iisdem cognoscerent, possent rei quæ videbatur esse commota, finem debitum adhibere. Qui quidem ea quæcumque in præsentia eorum fuerunt gesta, cuncta ad scientiam meam, etiã actis habitis retulerunt, verbo insuper affirmantes quod judicium suum pro rerum fuisset æquitate depromptum, eosque potius causæ obnoxios esse dicentes, qui contra Cæcilianum quædam putaverunt commovere: adeo ut istum ⁶ post judicium habitum, Africam ipsos remeasse prohiberent ⁷. Inde propter hæc omnia probabili rerum æstimatione speraveram, quod omnibus omnino seditionibus et contentionibus quæ ab iis hominibus videbantur subito commotæ, finis debitus fuisset impositus. Sed cum dictationis tuæ scripta legissem, quæ ad Nicasium et cæteros super hisdem simulationibus Gravitas tua mittenda crediderat, evidenter agnovi quod neque respectum salutis suæ, neque, quod est majus, Dei omnipotentis venerationem ante oculos suos velint ponere: siquidem ea agere persistent, quæ non modo ad ipsorum dedecus infamiamque pertineant, sed etiã his hominibus detrahendi dent facilitatem ⁸, qui longe ab hujuscemodi sanctissima observantiâ sensus suos noscuntur avertere. Nam id quoque te scire convenit, quod ex hisdem venerunt, asserentes quod minus dignus idem Cæcilianus cultu sincerissimæ religionis habeatur. Et contra id quod hisdem responderam, frustra eos id jactare, quippe cum res fuisset apud urbem Romam ab idoneis ac probatissimis viris episcopis terminata, obnixè ac pertinaciter respondendum æstimaverunt quod eorum omnis causa non fuisset audita, sed potius iisdem episcopi quodam loco se clausissent, et prout ipsis aptum fuerat, judicassent. Quare cum hæc tot et tanta nimium obnixas dissensiones protrahere perviderem, ita ut nullo modo finis hisdem dari posse videretur, nisi et Cæcilianus idem, et ex his qui contra eum dissident, tres aliqui in judicium eorum, qui contra Cæcilianum ⁹ sentiunt, consensumque debent, ad Arelatense oppidum venerint; injungendum solertiæ tuæ duxi, ut mox has litteras meas acciperis, tam Cæcilianum supradictum, cum aliquibus ex his quos ipse delegerit (sed et de Byzacenæ, Tripolitanæ, Numidiarum, et Mauritaniarum, et provinciis singulis quique ¹⁰ aliquantos ex suis perducere debebunt, quos ipsi putaverint eligendos); sed etiã aliquos ex his qui contra eundem Cæcilianum dissentiant, data evectio-
ne publica, per Africam et Mauritaniam, inde ad Hispanias brevi tractu facias navigare. Et inde nihilominus hujusmodi his in singulis episcopis singulas tractorias tribuas, ut ipsi ad supradictum locum intra diem calendarum augustarum possint pervenire; celeriter intimaturus iisdem, ut antequam proficiscantur, debeant disponere quatenus absentibus ipsis et

¹ Alias, *Alafo*.² Alias, *vesano*.³ Alias, *fidei*.⁴ Alias, *dissidere*.⁵ Alias, *urbis Romæ episcopus*.⁶ Alias, *istud*.⁷ Alias, *perhiberent*.⁸ Alias, *facilitatem*.⁹ Alias, *cum Cæciliano*.¹⁰ Alias, *et Mauritaniarum provinciis singuli quique*.

disciplina competens habeatur; et nulla forte seditio vel aliquorum altercatio, quæ ad maximum dedecus spectet, oriatur: de cætero plena cognitione suscepta finis adhibeatur. Quia cum præsentiam sui exhiberint universi, qui nunc in contentione esse noscuntur, quæque non immerito finem debent accipere maturum, ut protinus possint terminari atque componi. Nam cum apud me certum sit, te quoque Dei summi esse cultorem, confiteor Gravitati tuæ, quod nequaquam fas esse ducam, ut ejusmodi contentiones et altercationes dissimulentur a nobis, ex quibus forsitan commoveri possit summa divinitas, non solum contra humanum genus, sed etiã in me ipsum, cujus curæ, nutu suo cœlesti, terrena omnia moderanda commisit, et ¹ secus aliquid hactenus incitata decernet. Tunc enim revêra et plenissime potero esse securus, et semper de promptissima benevolentia potentissimi Dei prosperrima et optima quæque sperare, cum universos sensero debito cultu catholicæ religionis sanctissimum Deum concordie observantiæ fraternitate ² venerari.

Præcipit Imperator Syracusano episcopo ut pergat ad concilium Arelatense (a).

CONSTANTINUS AUGUSTUS, CHRESTO Syracusanorum episcopo.

Jam quidem antea, cum nonnulli pravo ac perverso animo a sancta religione cœlestique virtute, et ab Ecclesiæ catholicæ sententia dissidere cœpissent, hujusmodi eorum contentionem præcidere cupiens ita constitueram, ut missis e Gallia quibusdam episcopis, accitis etiã ex Africa iis qui duas in partes divisi, pertinaciter inter se atque obstinate contendunt, præsentem quoque Romanæ urbis episcopo, id quod commotum fuisse videbatur, sub horum præsentia posset diligentissima examinatione componi. Sed quoniam nonnulli, ut fere fit, et propriæ salutis, et venerationis quæ sanctissimæ fidei debetur obli-
ti, privatas adhuc simultates prorogare non cessant, prolatae jam sententiæ acquiescere nolentes, asserentesque paucos admodum episcopos sententiam tulisse, qui nec omnibus quæ prius inquire oportebat diligenter excussis, ad depromendum judicium properanter accessissent. Unde fit ut et ipsi quos concordie ac fraterno inter se animo esse decuerat, turpi seu potius detestanda scissione dissideant; et iis hominibus qui a sanctissima religione alieno sunt animo subsannandi occasio præbeatur. Idcirco mihi sedulo providendum fuit, ut hæc quæ post depromptum judicium voluntaria assensione jam finita esse debuerant, nunc tandem multorum interventu finem possint accipere. Quoniam igitur plurimos ex diversis ac prope infinitis locis episcopos in urbem Arelatensem intra calendas augusti jussimus convenire; tibi quoque scribendum esse censuimus, ut accepto publico vehiculo a viro clarissimo Latroniano correctore Siciliæ, adjunctis tibi duobus secundæ ordinis, quos tu eligendos putaveris, tribus item servulis qui in itinere vobis ministrare possint, intra eundem diem ad prædictum locum occurras, quo tum per tuam Gravitatem, tum per cæterorum in unum cocuntium unanimem concordemque solertiã, controversia hæc quæ per scdissimam altercationem ad hoc usque temporis perduravit, auditis omnibus eorum qui nunc inter se dissident, quos etiã adesse jussimus, allegationibus, ad congruam religionis et fidei observantiã fraternamque concordiam tandem aliquando possit revocari. Incolumem te Deus omnipotens diutissime servet.

De rebus in Arelatensi concilio gestis.

Dilectissimo papæ Silyestro, Marinus, Acratius ³,

¹ Alias, *ut*, et infra statim, *decernat*.² Alias, *observantia fraternitatis*.³ Alias, *Agroecius*.

(a) Euseb. Hist. Eccles. lib. 10.

Natalis, Theodorus, Proterius, Vocius, Verus, Probatianus¹, Cæcilianus, Faustinus, Surgentius, Gregorius, Reticius, Ambitansus, Terminatus², Merocles, Pardus, Adelfius, Hibernius, Fortunatus, Aristasius, Lampadius, Vitalis, Maternus, Liberius, Gregorius, Crescens, Avitianus, Damsus, Orientalis, Quintasius, Victor, Epictetus, in Domino æternam salutem.

Communi copula charitatis et unitate matris Ecclesiæ catholicæ vinculo inherentes, ad Arelatensium civitatem, piissimi Imperatoris voluntate adducti, inde te, religiosissimè³ Papa, cum merita reverentia salutamus: ubi graves ac perniciosos legi nostræ atque traditioni, effrenatæ mentis homines pertulimus, quos et Dei nostri præsens auctoritas, et traditio ac regula veritatis ita respuit, ut nulla in illis aut dicendi ratio subsisteret, aut accusandi modus ullus, aut probatio conveniret. Ideo, iudice Deo et matre Ecclesia quæ suos novit et comprobat, aut damnati sunt, aut repulsi. Et utinam, frater dilectissime, ad hoc tantum spectaculum interesse tanti fecisses. Profecto, credimus, quia in eos severior fuisset sententia prolata, et te pariter nobiscum iudicante, cæcus noster majori lætitiâ exsultasset. Sed quoniam recedere a partibus illis minime potuisti, in quibus et Apostoli quotidie sedent, et cruor ipsorum sine intermissione Dei gloriam testatur; non tamen hæc sola nobis visa sunt tractanda, frater charissime, ad quæ fueramus invitati, sed et consulendum nobismetipsis censuimus: et cum diversæ sint provinciæ ex quibus advenimus, ita et varia contingunt quæ nos censemus observare debere. [Placuit ergo præsentem Spiritu sancto et Angelis ejus, ut et his qui singulos quos monebat⁴, iudicare, proferremus de quiete præsentis. Placuit etiam, antequam a te qui majores dioceses tenes, per te potissimum omnibus insinuari (a)]. Quid autem sit quod senserimus, scripto nostræ mediocritatis subjunximus. At id primo loco de vita nostra atque utilitate tractandum fuit, ut quia unus pro multis mortuus est, et resurrexit, ab omnibus tempus ipsum ita religiosa mente observetur, ne divisiones vel dissensiones in tanto obsequio devotionis possint exurgere. Censemus ergo Pascha Domini per orbem totum una die observatum iri. De his quoque qui quibuscumque locis ordinati fuerint ministri, ut in ipsis locis perseverent. De his etiam qui arma projiciunt in pace, placuit abstineri eos a communione. De circissariis agitatoribus qui fideles sunt, placuit eos, quamdiu agitant, a communione separari. De theatricis, ipsos placuit quamdiu agunt, a communione separari. De his qui in infirmitate sunt constituti et recedere⁵ volunt, placuit eis manum imponi. De præsidibus autem qui fideles sunt, et ad præsidatum consiliunt, ita placuit, ut cum promoti fuerint, litteras quidem accipiant ecclesiasticas communicatorias, ita tamen ut in quibuscumque locis gesserint, ab episcopis ejusdem loci cura illis agatur: et si cœperint contra disciplinam agere, tunc demum a communione excludantur. Et de his quidem qui in republica agere volunt, similiter. De Afris autem, quod propria lege sua utantur, ut rebaptizent, placuit ut ad Ecclesiam si aliquis hæreticus venerit, interrogent eum Symbolum; et si perviderint eum in Patre et Filio et Spiritu sancto esse baptizatum, manus tantum ei imponatur: quod si interrogatus Symbolum, non responderit Trinitatem, tunc merito baptizetur; et cætera. [Tunc lædians jussit omnes ad sedes suas redire (b).]

¹ Alias, *Probatius*.

² Alias, *Terminus*.

³ Alias, *gloriosissime*.

⁴ Alias, *movebat*.

⁵ Alias, *credere*.

(a) Mendis scatere videntur quæ hic uncis inclusa sunt, adeo difficile est sensum rationi consentaneum eruere. M.
(b) Hoc ad sequentis epistolæ titulum spectare videtur.

Constantinus Donatistarum contumaciam detestans, jubet episcopos catholicos, qui Arelatensi concilio interfuerunt, ad suas provincias redire

CONSTANTINUS AUGUSTUS, Episcopis catholicis charissimis fratribus salutem.

Æterna et religiosa, incomprehensibilis pietas Dei nostri, nequaquam permittit humanam conditionem diutius in tenebris oberrare, neque patitur exosas quorundam voluntates usque in tantum pervadere, ut non suis præclarissimis luminibus denuo pandens iter salutare, eas det ad regulam justitiæ converti. Habeo quippe cognitum multis exemplis: hæc eadem ex me ipso metior. Fuerant enim in me primitus, quæ justitia carere videbantur, nec ulla putabam videre supernam potentiam, quæ intra secreta pectoris mei gererem. Equidem hæc, ut dixi, æquam fortunam debuerunt sortiri, scilicet omnibus malis redundantem: sed Deus omnipotens in cœlis per sæcula residens, tribuit quod non merebar. Certo jam neque dici, neque enumerari possunt ea, quæ cœlesti sua in me famulum suum benevolentia concessit, sanctissimi antistites Christi Salvatoris, fratres charissimi. Gaudeo igitur equidem specialiter, gaudeo quod tandem habita justissima dijudicatione, eos ad meliorem spem fortunamque revocastis, quos malignitas diaboli videbatur a præclarissima luce legis catholicæ miserabili sua persuasione avertisse. O vere victrix providentia Christi Salvatoris! ut etiam his consuleret, qui jam desciscentes a veritate, quodam modo adversus ipsam arma inducentes¹, gentibus se copulaverunt. Qui si vel nunc vera fide voluerint obsequia sanctissimæ legi deferre, intelligere poterunt quantum sibi nutu Dei sit provisum. Et hoc quidem, sanctissimi fratres, sperabam etiam in eis, quibus ingenita est maxima durities animi, posse reprehendi². Sed non profuit apud eos recta dijudicatio, neque in eorum sensus ingressa est divinitas propitia. Revera enim non immerito ab his procul abscesserit Christi clementia, in quibus manifesta luce claret hujusmodi esse, ut eos etiam a cœlesti provisione exosos cernamus: quæ in ipsos³ tanta vesania perseverat, cum incredibili arrogantia persuadeant sibi, quæ nec dici, nec audiri fas est, desciscentes a recto iudicio dato, quo cœlesti provisione meum iudicium eos comperi postulare: quæ vis malignitatis in eorundem pectoribus perseverat. Quoties a me jam ipso improbissimis aditionibus suis sunt condigna responsione oppressi? Qui utique si hoc ante oculos habere voluissent, minime hoc ipsum interposuissent. Meum iudicium postulant, qui ipse iudicium Christi expecto. Dico enim, ut se veritas habet, sacerdotum iudicium ita debet haberi, ac si ipse Dominus residens iudicet. Nihil enim licet his aliud sentire, vel aliud iudicare, nisi quod Christi magisterio sunt edocui. Quid igitur sentiunt maligni homines, officia, ut verè dixisti⁴, diaboli? Perquirunt sæcularia, relinquentes cœlestia. O rabida furoris audacia! sicut in causis gentium fieri solet, appellationem interposuerunt. Equidem gentes minora interdum iudicia refugientes, ubi justitia deprehendi⁵ potest, magis ad majora iudicia auctoritate interposita ad appellationem se conferre sunt solitæ. Quid hi detractores legis, qui renuentes cœlesti iudicio, meum putaverunt postulandum, sic sentire de Christo salvatore? Ecce jam proditores, ecce sine ulla acriori disquisitione, ipsi per semet prodiderunt facinora sua. Quæ ab ipsis sentitur humanitas, qui in ipso Deo⁶ immanes prosilierunt? Equidem, fratres charissimi,

¹ Alias, *induentes*.

² Forte, *deprehendi*.

³ Forte, *quia in ipsis*.

⁴ Forte, *dixi*.

⁵ Forte, *reprehendi*.

⁶ Forte, *in ipsum Deum*.

licet hæc in ipsis videantur deprehensa, nihilominus vos, qui Domini Salvatoris sequimini viam, patientiam adhibete, data his adhuc optione; quid putent deligendum: ac si eos in hisdem videritis perseverare, protinus cum his quos Dominus dignos cultu suo judicavit, proficiscimini, et redite ad proprias sedes, meique mementote, ut mei Salvator noster semper misereatur. Cæterum direxi meos homines, qui eosdem infandos deceptores religionis protinus ad comitatum meum perducant, ut ibi degant, ibi sibi mortem pervideant. Dedi quoque litteras competentes ad eum qui vicariam præfecturam per Africam tuetur, ut quotquot hujus insaniam similes invenerit, statim eos ad comitatum meum dirigat, ne ulterius sub tanta claritate Dei nostri ea ab ipsis fiant, quæ maximam iracundiam cœlestis providentiæ possint incitare. Incolumes vos Deus omnipotens tribuat votis meis et vestris per sæcula; fratres charissimi.

Episcopus partis Donati ad finiendam causam Cæciliani adesse jubet.

CONSTANTINUS AUGUSTUS, Episcopis.

Ante paucos quidem dies, juxta postulatum vestrum, hoc mihi placuerat, ut ad Africam revertèremini, ut illic omnis causa, quæ vobis adversus Cæcilianum competere videtur, ab amicis meis quos elegissem, cognosceretur, atque finem debitum reciperet. Verum diu mihi cogitanti, et in animo meo non immerito volventi, id potissimum visum est, ut, quoniam scio quosdam ex vestris turbulentos satis et obstinato animo rectum judicium et integræ veritatis rationem minime respicere, ac per hoc venire forsitan, ut si ibidem cognoscatur, non ut condecet et veritatis ratio expostulat, res finem accipiat, atque aliquid tale eveniat, nimia vestra obstinatione, quod et divinitati cœlesti displiceat, et existimationi meæ, quam semper illibatam cupio perseverare, plurimum impediatur; placuit mihi, sicut dixi, ut Cæcilianus, juxta prius tractatum, huc potius veniat; quem credo juxta litteras meas mox adfuturum. Polliceor autem vobis, quod si præsentem ipso de uno tantum crimine vel facinore ejus per vosmetipsos aliquid probayeritis, id apud me sit, ac si universa quæ ei intenditis, probata esse videantur. Deus omnipotens perpetuam tribuat securitatem.

Promittit Constantinus ad Africam se venturum, ut inter Cæcilianum et Donatum de schismate in Africa facto judicet.

CELSE vicario Africæ.

Perseverare Menalium (a) eum quem jamdudum suscepit insania, cæterosque qui a veritate Dei digressi, errori se pravissimo dederunt, proxima etiam tuæ Gravitationis scripta testata sunt, quibus inhærentem te jussioni nostræ de merito² seditionis ipsorum, eoque tumultu quem apparabant, inhibendum esse memorasti, frater charissime. Unde quoniam ex eo patuit ipsos nefarias res cogitasse, quod enim³, cum stavissem inter ipsos et Cæcilianum, plenissime super allegationibus diversis requirere, præsentiam meam se suscepta fuga subtrahere laboraverunt, hoc ipso turpissimo facto confessi, ad ea se redire properare, quæ et antea fecerant, et nunc agere perseverant: at cum constet minime unumquemque propria penitus delicta lucrari, etiamsi paulisper eorum fuerit coercitio dilata, mandandum Gravitati tuæ duxi, ut interim quidem eosdem omittas, et dissimulandum super ipsos esse cognoscas. Verum lecta hac epistola,

¹ Forte, in ea quam.

² Forte, temeritate.

³ Forte, etiam, vel, nimirum.

⁴ Forte, et.

(a) Hunc thurificationis reum notat Optatus lib. 1. vide supra, col. 775-774.

tam Cæciliano, quam hisdem palam facias; quod cum favente pietate divina Africam venero, plenissime universis, tam Cæciliano, quam his qui contra eum agere videntur, lecto dilucido judicio demonstraturus sum, quæ et qualis summæ divinitati sit adhibenda veneratio, et cujusmodi cultu delectari videatur: adhibito etiam diligenti examine, ea quæ nunc aliqui exinde in latebris mentis ignorantiaque occultare se putant, plenissime sum reperturus, atque in lucem facturum venire: easdem personas, quæ res istiusmodi concitant, faciuntque, ut non cum ea, qua oportet, veneratione summus Deus colatur, perdam atque discutiam. Cumque satis clareat neminem posse beatitudines martyris eo genere conquirere, quod alienum a veritate religionis et incongruum esse videatur; eos quos contra fas et religionem ipsam recognovero, reosque violentes¹ competentis venerationis deprehendero, sine ulla dubitatione, insaniam obstinationisque temerariæ faciam merita exitia persolvere. Scire itaque pro certo quæ habere debeant, ad plenissimam fidem, salute etiam teste invocata, quod tam super plebe, quam super clericis his qui primi sunt, sum diligentissime quæsiturus, idque judicaturus quod verissimum et religiosissimum esse manifestum sit: demonstraturus etiam hisdem, qui et qualis divinitati cultus adhibendus sit. Nam nequaquam me aliter maximum reatum effugere posse credo, quam ut hoc quod improbe sit, minime existimem dissimulandum: cum nihil potius a me agi pro instituto meo, ipsiusque principis munere oporteat, quam ut discussis erroribus omnibusque temeritatibus amputatis, veram religionem universos, concordemque simplicitatem, atque meritam omnipotenti Deo culturam præsentare perficiam.

Exemplum Epistolæ Præfectorum prætorio ad Celsum vicarium.

PETRONIUS, ANNIANUS et JULIANUS, DOMITIO CELSO vicario Africæ.

Quoniam Lucianum, Capitonem, Fidentium et Nasutium episcopos, et Mammarium presbyterum, qui secundum cœlestem præceptum Domini Constantini Maximi invicti semper Augusti ad Gallias cum aliis legis ejus hominibus venerant, Dignitas ejus ad lares proprios venire præcepit; angariam his cum annonaria competentiâ usque ad Arelatensem portum secundum imperatum æternitatis ejusdem clementissimi principis dedimus, frater, qua inde Africam navigent. Quod solertiam tuam litteris nostris scire conveniat. Optamus te, frater, felicissimum bene valere. Hilarius princeps obtulit xv kalendas maias. Triburis.

De Constantini judicio apud Mediolanum habito, ubi rursus absolutus est Cæcilianus.

In indice Collationis Carthag. 3, cap. 516, legitur, *Recitatio judicii Constantini, quo apud se quoque Cæcilianum fuisse purgatum post Arelatense concilium significat Imperator.* Ibid., cap. 521. *Interlocutio quod inter partes sententiam tulerit Imperator.* Ibid., cap. 523: *Interlocutio hoc ipsum significans ex rescripto Principis superius recitato.* Rescriptum istud ad Eumalium vicarium Africæ, laudat Augustinus in Breviculo Collat. 3, n. 37; et lib. post Collationem, n. 56, ubi datum dicit Sabino et Ruffino consulibus, quarto idus novembres (a). Ipsam quoque Constantini sententiam secundum Cæcilianum dictam ex eodem rescripto affert in lib. 3 contra Crescon., n. 82: *Insero adhuc, ait, et verba Constantini ex litteris ejus ad Eumalium vicarium, ubi se inter partes cognovisse, et innocentem Cæcilianum comperisse testatur. Cum enim narrasset in his quæ supra locutus est, quemadmodum ad judicium ejus post episcopalia judicia partes perductæ fuerint: In quo pervidi, inquit, Cæcilianum*

¹ Forte, violata.

(a) Die 10 novemb. anni 316.

virum omni innocentia præditum, ac debita religionis suæ officia servantem, eique ita ut oportuit servientem; nec ullum in eo crimen reperiri potuisse evidenter apparuit, sicut absenti fuerat adversariorum suorum simulatione compositum. Confer epist. 43, n. 20, tom. 2.

Aliquanto post illud iudicium legem contra partem Donati dedit severissimam, ut testatur Augustinus in epistola 105, n. 9. Primus adversus eorum errorem multa constituit, et eis basilicas jussit auferri, ex lib. 2 contra Litteras Petiliani, n. 205: præcepitque ut loca congregationum ipsorum fisco vindicarentur ex ejusdem Augustini epist. 88, n. 5. Legis Constantini contra Donatistas mentio fit a Gratiano in l. 2 cod. Theod., tit. Ne sanctum Baptisma iteretur.

Exemplum epistolæ Constantini ad catholicam.

CONSTANTINUS AUGUSTUS, universis Episcopis per Africam, et plebi Ecclesiæ catholicæ.

Quod fides debuit, quantum prudentia valuit, prout puritas potuit, tentasse me per omnia humanitatis et moderationis officia optime scitis, ut, juxta magistraria legis nostræ, pax illa sanctissimæ fraternitatis, cujus gratiam Deus summus famulorum suorum pectoribus immiscuit, stabilita per omnem concordiam teneretur. Sed quia vim illam sceleris infusi, paucorum licet sensibus pervicaciter inhærentem, intentionis nostræ ratio non potuit edomare, favente adhuc sibi huic nequitie patrocínio, ut extorqueri sibi omnino non sinerent, in quo se deliquisse gauderent: expectandum nobis est, dum totum hoc per paucos cedit in populum omnipotentis Dei misericordia mitigetur. Inde enim remedium sperare debemus, cum omnia bona vota et facta referuntur. Verum dum cœlestis medicina procedat, hætenus sunt consilia nostra moderanda, ut patientiam percolamus, et quidquid insolentia illorum pro consuetudine intemperantiæ tentat aut facit, id totum tranquillitatis virtute toleremus. Nihil ex reciproco reponatur injuriæ: vindictam enim, quam Deo servare debemus, insipientis est manibus usurpare; maxime cum debeat fides nostra confidere, quidquid ab hujusmodi hominum furore patietur, martyrii gratia apud Deum esse valiturum. Quid est enim aliud in hoc sæculo in nomine Dei vincere, quam inconditos hominum impetus quietæ legis populum lacescentes, constanti pectore sustinere? Quod si observaverit vestra sinceritas, cito videbitis per gratiam summæ divinitatis, ut languescentibus eorum institutis vel moribus, qui se miserrimæ contentionis vexillarios præbent, sciant omnes non debere se paucorum persuasionem pereuntes sempiterno letho dare, quo possint poenitiæ gratia, semper vitæ æternæ, correctis erroribus suis, integrari. Valete voto communi per sæcula jubente Deo, fratres charissimi.

Exemplum Epistolæ Constantini, cum scripto episcoporum Numidarum, ubi hæretici tulerunt basilicas, ut ad aliam basilicam faciendam sibi locum vel domum eis det (a).

CONSTANTINUS Victor Maximus ac Triumphator semper Augustus, Zeuzio, Gallico, Victorino, Sperantio, Januario, Felici, Crescentio, Pantio, Victori, Babbutio, Donato, episcopis.

Cum summi Dei, qui hujus mundi auctor et pater est, cujus beneficio vitam carpimus, cœlum suspicimus, humana etiam societate gaudemus, hanc voluntatem esse constet, ut omne humanum genus in commune consentiat, et quodam societatis affectu, quasi mutuis amplexibus glutinetur: non dubium est hæreses et schismata a diabolo, qui caput est malitiæ, processisse. Et ideo quidquid ab hæreticis geritur, ejus instinctu fieri, qui eorum sensus, mentes, cogi-

¹ Forte, quo.

² Forte, vivente.

(a) Anno forte 317, aut 318, ante legem qua Constantinus basilicas Donatistis ademit.

tationesque possidet, nulla dubitatio est. Nam cum ejusmodi homines in sua potestate redegerit, hisdem usquequaque dominatur. Quid autem boni efficere insanus, perfidus, irreligiosus, profanus, Deo contrarius, Ecclesiæ sanctæ inimicus potest, qui a Deo sancto, vero, justo, summo, atque omnium Domino recedens, qui nos constituit et in hac luce produxit, qui spiritum ad vitam, quam carpimus, dedit, et qui nos id quod suum esse voluit, et omnia sua voluntate perfecit, ad diaboli partem prono errore decurrit? Sed quia semel possessus animus a malo, necesse est doctoris sui operibus instare, ea perficiat quæ æquitati et justitiæ contraria videantur, idcirco hi qui a diabolo possessi sunt, ejus falsitati et nequitie obsequuntur. Non autem miratum est, a bonis improbos discedere. Nam sic recte proverbio signatum est, Patres cum paribus congregari: qui malo impiæ mentis infecti sunt, necesse est a nostra societate dissideant. Homo siquidem malus, ut Scriptura loquitur, de malo thesauro profert mala: bonus vero ex bono profert bonum (Matth. xii, 35). Sed quia, ut dictum est, hæretici et schismatici, qui bonum relinquentes et malum sectantes, ea perficiunt quæ Deo displiceant, diabolo, qui eorum pater est, approbantur adhærere, rectissime et sapienter Gravitas vestra facit; et secundum sanctum fidei præceptum, ab eorum perversis contentionibus temperando; et hisdem remittendo quod iidem sibi indebitum atque alienum usurpare contendunt: ne, sicuti est eorum perversitas maligna et perfida, ad seditiones usque prorumperent, et inter turbas atque contentus sui similes incitarent, atque ita aliquid existeret, quod sedari non oporteret. Sceleratum quippe eorum propositum semper requirit diaboli opera perficere. Et ideo cum a sacerdotibus Dei per patientiam cum ipso suo patre superant (a): sibi hi qui cultores Dei summi gloriam, illi vero damnationem comparant, et condigna supplicia. Ex hoc quippe majus Dei summi existat justus usque iudicium, quod eos æquo animo tolerat, et patientia condemnat, his omnia quæ ab ipsis processerunt, sustinendo. Deus siquidem se omnium vindicem promisit. Et ideo cum vindicta Deo permittitur, acrius de inimicis supplicium sumitur. Quod vos nunc famulos et sacerdotes Dei libenter fecisse cognovi, et satis gratulatus sum, quod de impiis et sceleratis, sacrilegis et profanis, perfidis et irreligiosis, et Deo ingratis, et Ecclesiæ inimicis nullam vindictam poscitis, et ut iidem potius ad veniam pertineant, postulatis. Hoc est vere ac penitus Deum nosse, hoc est præceptis insistere, hoc est feliciter credere, hoc est vere sentire, hoc est scire, quod major vindicta in contrarios Ecclesiæ provocetur, cum hisdem in sæculo parcitur. Accepta igitur epistola Sapientiæ et Gravitate vestræ, comperi hæreticos sive schismaticos eam basilicam Ecclesiæ catholicæ, quam in Constantina civitate jussuram fabricari, solita improbitate invadendam putasse, et frequenter tam a nobis quam a iudicibus ex nostra jussione commonitos, ut redderent quod suum non erat, noluisse: vos autem imitatores patientiæ Dei summi, eorum malitiæ placida mente ea quæ vestra sunt relinquentes, et potius locum vobis invicem alium fiscalem scilicet poscere. Quam petitionem; more instituti mei, libenter amplexus sum: et statim ad Rationalem competentes dedi, ut domum honorum nostrorum transgredi faciat, cum omni jure suo, ad dominium Ecclesiæ catholicæ, quam prompta liberalitate donavi, ac vobis tradi protinus jussi. In quo tamen loco sumptu fiscali basilicam erigi præcepi. Ad Consularem quoque scribi mandavi Numidiæ, ut ipse in ejusdem ecclesiæ fabricatione in omnibus sanctimoniam vestram juvaret. Lectores etiam Ecclesiæ catholicæ, et hypodiacones, reliquos quoque instinctu memoratorum, quibusdam pro moribus ad munera, vel ad decurionatum vocati sunt, juxta statutum legis meæ ad nullum munus statui evocandos.

¹ Forte, mirum.

(a) Locus depravatus.

Sed et eos, qui ducti sunt hæreticorum instinctu, jussimus protinus molestis perfunctionibus absolvi. De cætero etiã legem meam super ecclesiasticos catholicos datam custodiri mandavi. Quæ omnia ut vestræ patientiæ palam fierent, harum litterarum testificatione perscripta sunt. Et utinam quidem hæretici vel schismatici aliquando suæ salutis providerent, et detersis eorum tenebris ad visionem veræ lucis oculos aperirent, et a diabolo secederent, et ad Deum qui unus et verus, qui omnium iudex est, vel sero confugerent. Sed quia constat eos in sua malitia manere, et in suis facinoribus mori velle, sufficit hisdem communitio nostra, et præcedens assidua cohortatio. Si enim jussionibus nostris obtemperare voluissent, ab omni malo liberarentur. Nos tamen, fratres, sequamur quæ nostra sunt, mandatis instemus, custodiamus divina præcepta, ex bonis actibus vitam nostram ab erroribus vindicantes, favente Dei misericordia, per rectum limitem dirigamus.

GESTA APUD ZENOPHILUM CONSULAREM (a), quibus constat traditorem Silvanum, qui cum cæteris ordinavit Majorinum cui Donatus successit.

Constantino Maximo Augusto et Constantino juniore nobilissimo Cæsare Coss. idibus decembribus (b). Sexto Thamugadiensi inducto, et applicito Victore grammatico, assistente etiã Nundinario diacono, Zenophilus vir clarissimus consularis dixit: Quis vocaris? Respondit: Victor. Zenophilus V. C. consularis dixit: Cujus conditionis es? Victor dixit: Professor sum litterarum Romanarum, grammaticus latinus. Zenophilus V. C. consularis dixit: Cujus dignitatis es? Victor dixit: Patre decurione Constantiniensium, avo milite; in comitatu militaverat. Nam origo nostra de sanguine Mauro descendit. Zenophilus V. C. consularis dixit: Memor fidei et honestatis tuæ simpliciter designa, quæ causa fuerit dissensionis inter Christianos. Victor dixit: Ego dissensionis originem nescio: unus sum de populo Christianorum. Siquidem cum essem apud Carthaginem, Secundus episcopus cum Carthaginem tandem aliquando venisset, dicuntur invenisse Cæcilianum episcopum nescio quibus non recte constitutum: illi contra alium instituerunt. Inde illic apud Carthaginem cœpta dissensio est: et inde originem scire dissensionis plene non possum: quoniam semper civitas nostra unam Ecclesiam habet; et si habuit dissensionem, nescimus omnino. Zenophilus V. C. consularis dixit: Silvano communicas? Victor respondit: Ipsi. Zenophilus V. C. consularis dixit: Cur ergo intermisso eo (c), cujus innocentia purgata¹ est? Et adiecit: Asseveratur præterea te aliud certissime scire, quod Silvanus traditor sit: de eo consistere. Victor respondit: Hoc nescio. Zenophilus V. C. consularis Nundinario diacono dixit: Negat se Victor scire quod Silvanus traditor sit. Nundinarius diaconus dixit: Scit ipse num² tradidit codices. Victor respondit: Fugeram hanc tempestatem: et, si mentior, preeam. Cum incursum pateremur repentinae persecutionis, fugivimus in montem Bellonæ. Ego sedebam cum Marte diacono, et Victor presbyter; cum ab eodem Marte quaererentur codices omnes, negavit se habere. Tunc Victor dedit nomina omnium lectorum. Ventum est ad domum meam: cum absens essem, ascensum est a magistratibus, et sublatis sunt codices mei: cum ego venissem, inveni codices sublatis. Nundina-

¹ Forte, probata.

² Vetus codex, non. Forte legendum: Si ipse non tradidit; vel: scit ipse, nam tradidit.

(a) Augustinus hæc citat et appellat «Gesta apud Zenophilum consularem,» in epist. 45, n. 17, et epist. 55, n. 4; «Zenophili consularis iudicium,» lib. 5 contra Cresconium, n. 32; «Acta Zenophili consularis,» lib. 4 contra eundem, n. 66.

(b) Anno Christi 520.

(c) Cæciliano scilicet, cujus causa mox fuit a Victore commemorata, et cujus innocentia multis jam ante iudiciis probata fuerat.

rius diaconus dixit: Tu ergo¹ respondisti apud acta, quoniam dedisti codices. Quare negantur hæc; quæ prodi possunt? Zenophilus V. C. consularis Victori dixit: Simpliciter confitere, ne strictius interrogeris. Nundinarius diaconus dixit: Legantur acta. Zenophilus V. C. consularis dixit: Legantur. Et dedit Nundinarius, et exceptor recitavit.

Diocletiano VIII et Maximiano VII Consulibus XIV calendis junias (a); ex actis Munatii Felicis Flamini perpetui, curatoris coloniae Cirtensium. Cum ventum esset ad domum in qua Christiani conveniebant, Felix F. pp. curator Paulo episcopo dixit: Proferte Scripturas legis, et si quid aliud hic habetis, ut præcepto et jussioni parere possitis. Paulus episcopus dixit: Scripturas lectores habent; sed nos quod hic habemus, damus. Felix F. pp. curator Paulo episcopo dixit: Ostende lectores, aut mitte ad illos. Paulus episcopus dixit: Omnes cognoscitis. Felix F. pp. curator reipublicæ dixit: Non eos novimus. Paulus episcopus dixit: Novit eos Officium publicum, id est Edusius et Junius exceptores. Felix F. pp. curator reipublicæ dixit: Manente ratione de lectoribus quos demonstrabit Officium, vos quod habetis date. Sedente Paulo episcopo, Montano et Victore, Deusatello et Memorio presbyteris, astante Marte cum Helio et Marte diaconis, Marcucio, Catullino, Silvano, et Caroso subdiaconis; Januario, Meraelo, Fructuoso, Migline, Saturnino, Victore Samsurici, et cæteris fossoribus, contrascribente Victore Aufidii in brevi sic: Calices duo aurei: item calices sex argentei; urceola sex argentea, cucumellum argenteum; lucernæ argenteæ septem, cereosala duo, candelæ breves æneæ cum lucernis suis septem: item lucernæ æneæ undecim, cum catenis suis: tunica muliebres octoginta duæ, masortea triginta et octo, tunica viriles sexdecim, caligæ viriles paria tredecim, caligæ muliebres paria quadraginta septem; coplæ rusticanae decem et novem. Felix F. pp. curator reipublicæ Marcucio, Silvano, et Caroso, fossoribus dixit: Proferte hoc quod habetis. Silvanus, et Carosus dixerunt: Quod hic fuit, totum hoc ejecimus. Felix F. pp. curator reipublicæ Marcucio, Silvano, et Caroso dixit: Responsio vestra actis hæret. Posteaquam in bibliothecis, inventa sunt ibi armaria inania. Ibi protulit Silvanus capitulatam argenteam, et lucernam argenteam, quod diceret se post orcam eas invenisse. Victor Aufidii Silvano dixit: Mortuus fueras, si non illas invenisses. Felix F. pp. curator reipublicæ Silvano dixit: Quære diligentius, ne quid hic remanserit. Silvanus dixit: Nihil remansit, totum hoc ejecimus. Et cum apertum esset triclinium, inventa sunt ibi dolia quatuor et orca sex. Felix F. pp. curator reipublicæ dixit: Proferte Scripturas quas habetis, ut præceptis Imperatorum et jussioni parere possitis. Catulinus protulit codicem unum perminium majorem. Felix F. pp. curator reipublicæ Marcucio et Silvano dixit: Quare unum tantummodo codicem dedistis? Proferte Scripturas quas habetis. Catulinus et Marcucius dixerunt: Plus non habemus, quia subdiacones sumus; sed lectores habent codices. Felix F. pp. curator reipublicæ Marcucio et Catulino dixit: Demonstrate nobis lectores. Marcucius et Catulinus dixerunt: Non scimus ubi manent. Felix F. pp. curator reipublicæ Catulino et Marcucio dixit: Si ubi manent non nostis, nomina eorum dicite. Catulinus et Marcucius dixerunt: Nos non sumus proditores: ecce sumus; jubete nos occidi. Felix F. pp. curator reipublicæ dixit: Recipientur. Et cum ventum esset ad domum Eugenii, Felix F. pp. curator reipublicæ dixit Eugenio: Profer Scripturas quas habes, ut præcepto parere possis. Et protulit codices quatuor. Felix F. pp. curator reipublicæ Silvano et Caroso dixit: Demonstrate cæteros lectores. Silvanus et Carosus dixerunt: Jam dixit episcopus quia Edusius et Junius exceptores omnes noverunt: ipsi tibi demonstrant ad domos eorum. Edusius et Junius exceptores dixerunt: Nos eos demonstramus, domine. Et dum ventum fuisset ad domum Felicis Sarsoris, protulit codices quinque.

¹ Forte, cur ergo.

(a) Anno Christi 505.

Et cum ventum esset ad domum Victorini, protulit codices octo. Et cum ventum fuisset ad domum Projecti, protulit codices quinque majores, et minores duos. Et cum ad Grammatici domum ventum fuisset, Felix F. pp. curator Victori grammatico dixit: Profer Scripturas quas habes, ut præcepto parere possis. Victor grammaticus obtulit codices duos et quiniones quatuor. Felix F. pp. curator Victori dixit: Profer Scripturas, plus habes. Victor grammaticus dixit: Si plus habuissem, dedissem. Et cum ventum fuisset ad domum Euticii Cæsarianensis, Felix F. pp. curator Euticio dixit: Profer Scripturas quas habes, ut præcepto parere possis. Euticius dixit: Non habeo. Felix F. pp. curator Euticio dixit: Professio tua actis hæret. Et cum ventum fuisset ad domum Coddeonis, protulit uxor ejus codices sex. Felix F. pp. curator reipublicæ dixit: Quære, ne plus habeatis: profer. Mulier respondit: Non habeo. Felix F. pp. curator reipublicæ, Bovi servo publico dixit: Intra, et quære, ne plus habeat. Servus publicus dixit: Quæsiui, et non inveni. Felix F. pp. curator reipublicæ Victorino, Silvano, et Caroso dixit: Si quid minus factum fuerit, vos contingit periculum. Quibus lectis, Zenophilus V. G. consularis Victori dixit: Confitere simpliciter. Victor respondit: Non fui præsens.

Nundinarius diaconus dixit: Legimus epistolas episcoporum factas a Forte¹. Et legit exemplum libelli traditi episcopis a Nundinario diacono. Testis est Christus et Angeli ejus, quoniam tradiderunt quibus communicastis; id est, Silvanus a Cirta traditor est, et fur rerum pauperum. Quod omnes vos, episcopi, presbyteri, diacones, seniores, scitis de quadringentis follibus Lucillæ clarissimæ feminæ, pro quo vobis conjurastis ut fieret Majorinus episcopus; et inde factum est schisma. Nam et Victor fullo, vestri præsentia et populi, dedit folles viginti, ut factus esset presbyter: quod scit Christus et Angeli ejus. Et recitatum est exemplum epistolæ. Purpurius episcopus Silvano coepiscopo, in Domino salutem. Venit ad me Nundinarius diaconus filius noster, et petiit has litteras deprecatorias a me, ad te, sanctissime, dirigerem, ut si fieri posset, pax inter te et ipsum sit. Hoc enim volo fieri, ut nemo sciat quid inter nos agatur. Si volueris scripto tuo..... ut et ego solus ibi in re præsentia veniam, et dissensionem ipsam de inter vos amputem. Manu sua enim mihi tradidit libellum rei gestæ, pro qua causa fuerit tuo præcepto lapidatus. Non est verum², ut pater castiget filium contra veritatem: et scio quia vera sunt, quæ in libello mihi tradito sunt conscripta. Quære remedium, quomodo poterit ibi malignitas ista extinguï, antequam flamma exurgat, quæ post demum extinguï non poterit sine sanguine spirituali. Adhibe tecum clericos³ et seniores plebis ecclesiasticos viros, et inquirent diligenter quæ sunt istæ dissensiones, ut ea quæ sunt secundum fidei præcepta, fiant. Non declinabis ad dextram vel ad sinistram: Libenter aurem commodare noli malis instructoribus qui nolunt pacem. Omnes nos occiditis. « Et alia manu, » Vale. Item et exemplum epistolæ: Purpurius episcopus clericis et senioribus Cirtensium, in Domino æternam salutem. Clamat Moyses ad omnem senatum filiorum Israel, dixitque illis quæ Dominus jubeat fieri, sine concilio seniorum nihil agebatur. Itaque et vos, charissimi, quos scio omnem sapientiam cœlestem et spirituales habere, omni vestra virtute cognoscite quæ sit dissensio hæc; et perducite ad pacem. Dicit enim Nundinarius diaconus quod nihil vos lateat, unde hæc dissensio est inter charissimum nostrum Silvanum et ipsum. Tradidit enim mihi libellum, in quo omnia sunt conscripta. Dixit enim et vos non laterè. Ego scio⁴, quia auris non est. Bonum quærite remedium, quomodo extinguatur hæc res sine periculo animæ vestræ, ne subito, cum personam accipitis in judicio, ruatis⁵. Justum judicium inter partes judicate secundum gravitatem vestram et justi-

tiam. Cavete vobis ne declinetis in dextram, neque in sinistram. Dei res agitur, qui scrutatur cogitationes singulorum. Elaborate, nemo sciat, quæ sit conjuratio hæc. Vestra¹ sunt, quæ libello continentur, non est bonum. Dicit enim Dominus: « Ex ore tuo condemnaberis, et ex ore tuo justificaberis » (Matth. xii, 37). Item alia recitata. Silvano fratri charissimo, Fortis, in Domino æternam salutem. Venit ad me filius noster Nundinarius diaconus, et retulit ea quæ inter te et illum contigerunt, per malivoli intercessum, qui vult animas justorum a via veritatis avertere. Cum hæc audirem, mente defectus sum, quod talis dissensio inter vos venit. Dei enim sacerdos at ad hoc veniat quod non nobis expediat, fiat. Nunc ergo petite eum; ut, quod potest, cum ipso pax Domini Salvatoris Christi sit. Non ad publicum veniamus, et a Gentibus damnemur. Scriptum est enim, « Videte ne dum mordetis et causamini in invicem, ab invicem consumamini » (Galat. v, 15). Ergo peto Dominum, ut tollatur de medio nostrum hoc scandalum, ut possit res Dei cum gratiarum actione celebrari, Domino dicente, « Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis » (Joan. xiv, 27). Quæ pax poterit esse, ubi dissensio et æmulationes sunt? Nam cum ego a milite essem ass..... separatus, et in illo venissem, cum injuria tali, Deo commendavi animam meam, et remisi tibi, quia Deus videt mentes hominum et eorum, sive a te ad illos perductus sum, sed Deus nos liberavit, et tecum servimus. Ergo, sicuti dimissum est nobis, et vos reconciliamini paci, ut in nomine Christi possimus cum gaudio pacem² celebrare. Nemo sciat,..... (a). Fratribus, et filiis, clero et senioribus, Fortis, in Domino æternam salutem. Venit ad me filius meus Nundinarius diaconus vester, et retulit ea quæ contra vos sunt gesta, necnon utique debuit a vobis componi, ne ventum esset ut talem insaniam passi, a quibus lapidarentur pro veritate, quod et vos et nos scimus, sicuti nobis retulistis et scriptum est, « Non est sapiens quisquam inter vos, qui possit judicare inter fratres? sed frater cum fratre judicatur, et hoc apud infideles » (I Cor. vi, 5, 6)! Sicuti vos nunc in judicio contenditis. Sic ad hoc exitum est, ut Gentibus demus tale exemplum, ut qui per nos Deo credebant, ipsi nobis maledicant, cum ad publicum pervenimus? Ergo, ne ad hoc veniatur, vos qui spirituales estis, facite ut nemo sciat, ut cum pace Pascha celebremus, et hortemini eos paci reconciliari, et dissensio non sit: ne cum ad publicum ventum fuerit, incipiat et vos periclitari; si hoc factum fuerit, et postea vobis imputetis. Dabitur quam plurime, tu Possessor Donati presbyter, singuli Valeri, et Victor qui omnia scitis, actatum date operam ut pax sit vobiscum. Item alia recitata: Silvano fratri, Sabinus..... in Domino æternam salutem. Pervenit ad nos Nundinarius filius tuus, non tantum ad me, sed et ad fratrem nostrum Fortem, fortem et gravem querelam referens. Miror Gravitati tuæ, sic te egisse cum filio tuo, quem tu nutristi et ordinasti. Si enim ædificium terræ structum sit, non additur quid cœlestis, quod per manum sacerdotis ædificatur. Sed non est tibi mirandum, Scriptura dicente, « Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobo » (Id. i, 19). Et iterum dicit, « Potius dilexerunt homines tenebras magis quam lucem » (Joan. iii, 1, 9): sicuti et tu facis. Sufficiat vobis omnia scire: super quod et frater noster Fortis tibi scripsit. Nunc petierim de charitate tua, frater benignissime, ut suppleas dictum Isaïæ prophetæ: « Expellite malignitatem de animis vestris, et venite, disputemus, dicit Dominus: » et iterum, « Projicite malum de medio vestrum » (Isai. i, 16-18). Sic et tu fac: subjuga et averte seditiones, quæ noluerunt esse pacem inter te et filium tuum: sed filius tuus Nundinarius in pace tecum Pascham celebret; ne res ad publicum veniat præterea jam omnibus nobis nota. Rogaverim te, frater benignissime, mediocritatis meæ compleas petitionem: nemo sciat. Item alia recitata..... Fratři

¹ Addendum videtur, et aliis.

² Id est, æquum.

³ Alias: Adhibete conclericos.

⁴ Forte, sileo.

⁵ Alias, veniatis.

¹ Forte, vera.

² Forte, pascha.

(a) Forte deest: Item alia recitata.

Forti, Sabinus, in Domino æternam salutem. Quæ sit charitas juxta omnes collegas, certus sum peculiariter; tamen secundum Dei voluntatem qui dixit; Quosdam diligo super animam meam, Silvanum te coluisse certus sum. Quare non dubitavi hæc scripta ad te dare, quia scripta tua ad eum facta dari feci propter nomen Nundinarii, et qui impigre agit, semper res Dei impetu procedit. Ne præendas excusationem. Occupatio namque nos diebus istis stringit, et incunctanter commovet circa hæc usque ante diem solemmissimum paschæ, ut per te fiat pinguis pax, ut digni cohæredes Christi inveniamur, qui dixit, « Pacem meam do vobis; pacem meam relinquo vobis. » Et iterum peto ut facias. « Et alia manu: » Opto, te in Domino bene valere, et nostri memorem esse. Vale. Sed rogo te, nemo sciat.

Quibus lectis Zenophilus V. C. consularis dixit: Et actis et litteris quæ recitatae sunt, traditorem constat esse Silvanum. Et Victori dixit: Simpliciter confitere utrum scias eum aliquid tradidisse. Victor dixit: Tradidit, sed non me presente. Zenophilus V. C. consularis dixit: Quid administrabat tunc Silvanus in clero? Victor respondit: Sub Paulo episcopo orta est persecutio, et Silvanus subdiaconus fuit. Nundinarius diaconus respondit: Quando ventum est illic, ait, ut factus esset episcopus, respondit populus, Alius fiat, exaudi, Deus. Zenophilus V. C. consularis Victori dixit: Dictum est a populo, Silvanus traditor? Victor dixit: Ego ipse tuctatus sum episcopus¹. Zenophilus V. C. consularis Victori dixit: Ergo sciebas traditorem? de hoc confitere. Victor respondit: Traditor fuit. Nundinarius diaconus dixit: Vos seniores clamabatis, Exaudi, Deus, civem nostrum volumus, ille traditor est. Zenophilus V. C. consularis Victori dixit: Clamasti ergo cum populo, quod traditor esset Silvanus, et non deberet fieri episcopus? Victor dixit: Clamavi et ego, et populus. Nos enim civem nostrum petebamus integrum virum. Zenophilus V. C. consularis dixit: Qua causa putabatis eum non mereri? Victor dixit: Integrum petebamus, et civem nostrum. Sciebam enim causam imperatorum ad hoc nos esse venturos; dum enim talibus committitur. Item inductis et applicitis Victore Samsurici et Saturnino fossoribus, Zenophilus V. C. consularis dixit: Quis vocaris? Respondit: Saturninus. Zenophilus V. C. dixit: Cujus conditionis es? Saturninus respondit: Fossor. Zenophilus V. C. consularis dixit: Silvanum scis esse traditorem? Saturninus dixit: Scio lucernam tradidisse argenteam. Zenophilus V. C. consularis Saturnino dixit: Quid aliud? Saturninus respondit: Aliud nescio, nisi quia de post ore eam ejecit. Et remoto Saturnino Zenophilus V. C. consularis dixit astanti: Et tu, quis vocaris? Respondit: Victor Samsurici. Zenophilus V. C. consularis dixit: Cujus conditionis es? Victor dixit: Artifex sum. Zenophilus V. C. dixit: Tabulam argenteam quis tradidit? Victor respondit: Non vidi: quod scio, hoc dico. Zenophilus V. C. consularis dixit Victori: Licet jam constiterit ex responsione eorum qui supra sunt interrogati, tamen tu confitere utrum Silvanus traditor sit. Victor dixit: Secundo petato quomodo hoc dimisit, ut duceremur ad Carthaginem, ore ipsius episcopi audivi. Data est mihi lucerna argentea, et capitulata argentea, et has tradidi. Zenophilus V. C. dixit Victori Samsurici: A quo audisti? Victor dixit: A Silvano episcopo. Zenophilus V. C. consularis Victori dixit: Ab ipso audisti quod tradidisset? Victor dixit: ab ipso audivi quod suis manibus tradidisset illas. Zenophilus V. C. dixit: Ubi audisti? Victor dixit: In basilica. Zenophilus V. C. consularis dixit: Apud Constantinam? Victor dixit: Ibi cepit alloqui populum dicens, De quo dicunt me traditorem esse? de lucerna et capitulata? Zenophilus V. C. consularis Nundinario dixit: Quid aliud putas ex his esse quærendum? Nundinarius dixit: De cupis fisci, quis illas tulit. Zenophilus V. C. consularis Nundinario dixit: Quas cupas? Nundinarius dixit: In templo Serapis fuerunt, et tulit illas Purpurius epi-

scopus: acetum¹ quod habuerunt, tulit illud Silvanus episcopus, Dontius presbyter, et Lucianus. Zenophilus V. C. consularis Nundinario dixit: Sciunt id factum qui assistunt? Nundinarius respondit: Sciunt. Diaconus Saturninus dixit: Dicebant majores nostri quia sublatae sunt. Zenophilus V. C. consularis dixit: A quo sublatae dicuntur? Saturninus dixit: A Purpurio episcopo, et acetum a Silvano et Dontio presbytero, et Luciano diacono. Nundinarius dixit: Viginti folles dedit, et factus est presbyter Victor. Saturninus dixit, et cum diceret, Zenophilus V. C. consularis Saturnino dixit: Cui dedit? Saturninus dixit: Silvano episcopo. Zenophilus V. C. consularis Saturnino dixit: Ergo ut fieret presbyter, Silvano episcopo viginti folles præmium dedit? Saturninus dixit: Dedit. Zenophilus V. C. consularis Saturnino dixit: Ante Silvanum positum est? Saturninus dixit: Ante cathedram episcoporum. Zenophilus V. C. consularis Nundinario dixit: A quo pecunia sublata est? Nundinarius dixit: Ipsi episcopi diviserunt eam inter se. Zenophilus V. C. consularis Nundinario dixit: Donatum desideras exhiberi? Nundinarius dixit: Utique veniat; de quo clamavit populus biduo post pare, Exaudi, Deus, civem nostrum volumus. Zenophilus V. C. consularis Nundinario dixit: Certe clamavit hoc populus? Respondit: Clamavit. Zenophilus V. C. consularis Saturnino dixit: Traditorem clamavit Silvanum? Saturninus dixit: Utique. Nundinarius dixit: Quando factus est episcopus, non illi communicavimus, quia dicebatur traditor esse. Saturninus dixit: Quod dicit verum est. Nundinarius dixit: Vidi quia Mutus harenarius tulit in collo. Zenophilus V. C. consularis Saturnino dixit: Sic factum est? Saturninus dixit: Sic. Zenophilus V. C. consularis dixit: Vera sunt omnia quæ dicit Nundinarius, quia ab harenariis factus est episcopus Silvanus? Saturninus dixit: Vera. Nundinarius dixit: Prostibulae illic fuerunt. Zenophilus V. C. consularis Saturnino dixit: Harenarii illum gestaverunt? Saturninus dixit: Ipsi eum tulerunt, et populus. Nam cives in area martyrum fuerunt inclusi. Nundinarius diaconus dixit: Numquid populus Dei ibi fuit? Saturninus dixit: In casa majore fuit inclusus. Zenophilus V. C. consularis dixit: Certè omnia quæ dicit Nundinarius vera sunt? Saturninus dixit: Vera. Zenophilus V. C. consularis dixit: Tu quid dicis? Victor dixit: Vera sunt omnia, domine. Nundinarius dixit: Purpurius episcopus tulit centum folles. Zenophilus V. C. consularis dixit Nundinario: De quadringentis follibus, quos putas interrogandos? Nundinarius dixit: Lucianus diaconus exhibeatur, quia ipse totum scit. Zenophilus V. C. consularis Nundinario dixit: Hi sciunt? Nundinarius dixit: Non sciunt. Zenophilus V. C. consularis dixit: Exhibeatur Lucianus. Nundinarius dixit: Sciunt isti acceptos esse quadringentos folles: sed quia episcopi eos diviserunt, nesciunt. Zenophilus V. C. consularis Saturnino et Victori dixit: Scitis acceptos esse folles a Lucilla? Saturninus et Victor dixerunt: Scimus. Zenophilus V. C. consularis dixit: Pauperes non acceperunt? Dixerunt: Nemo nihil accepit. Zenophilus V. C. consularis Saturnino et Victori dixit: Nihil de fanò Serapis sublatum est? Saturninus et Victor dixerunt: Purpurius tulit cupas, et Silvanus episcopus, et Dontius, et Superius presbyteri, et Lucianus diaconus tulerunt acetum. Zenophilus V. C. consularis dixit: Responsione Victoris grammatici, et Victoris Samsurici, et Saturnini, claruit vera esse omnia quæ suggessit Nundinarius: submoveantur, et exeant. Zenophilus V. C. consularis dixit: Quos alios putas interrogandos? Nundinarius dixit: Castum diaconum, ut dicat si non est traditor. Ipse illum ordinavit. Et inducto, et applicito Casto diacone, Zenophilus V. C. consularis dixit: Quis vocaris? Respondit: Castus. Zenophilus V. C. consularis Casto dixit: Cujus conditionis es? Castus dixit: Nullam dignitatem habeo. Zenophilus V. C. consularis Casto dixit: Licet nunc per Victorem grammaticum, quam

¹ Forte, Ego ipse tuctatus sum ne esset episcopus.

¹ seu, acetabulum.

etiam per Victorem Samsurici et Saturninum venerunt in confessionem quæ Nundinarius objecit: tamen etiam tu confitere utrum traditor sit Silvanus. Castus respondit: Dicebat quod invenerit lucernam post orcam. Zenophilus V. C. consularis dixit Casto: Etiam de cupis de fano Serapis sublatis et aceto confitere. Castus respondit: Purpurius episcopus tulit cupas. Zenophilus V. C. consularis dixit: Acetum quis? Respondit Castus, quod tulerunt inde acetum Silvanus episcopus, Dontius et Superius presbyteri. Zenophilus V. C. consularis Casto dixit: Confitere: quot folles dedit Victor, ut presbyter fieret? Castus dixit: Obtulit, domine, sacellum; et quid habuerit, nescio. Zenophilus V. C. consularis Casto dixit: Cui datum est sacellum? Castus dixit: Ille tulit eum in casa majore. Zenophilus V. C. consularis dixit Casto: Populo non est divisa pecunia? Castus respondit: Non est data, nec vidi. Zenophilus V. C. consularis Casto dixit: De follibus quos Lucilla dedit, populus minutus nihil accepit? Castus dixit: Non vidi accipere neminem. Zenophilus V. C. consularis Casto dixit: Quo ergo pervenerunt? Castus dixit: Nescio. Nundinarius dixit: Utique vel audisti, vel vidisti, si dictum est pauperibus, Dat et vobis de re sua Lucilla. Castus dixit: Non vidi aliquem accipere. Zenophilus V. C. consularis dixit: Manifesta est Casti confessio, quod folles quos Lucilla donavit populo divisos esse nesciret, et ideo amoveatur. Et applicito Crescentiano subdiacono, Zenophilus V. C. consularis dixit: Quis vocaris? Respondit: Crescentianus. Zenophilus V. C. consularis Crescentiano dixit: Simpliciter sicut et cæteri confitere utrum scias traditorem Silvanum. Crescentianus dixit: Priores qui fuerunt clerici, ipsi retulerunt singula. Zenophilus V. C. consularis Crescentiano dixit: Quid retulerunt? Crescentianus dixit: Referebant quod traditor esset. Zenophilus V. C. consularis Crescentiano dixit: Dixerunt illum traditorem? Et adjecit: Qui dicebant? Crescentianus dixit: Qui cum illo conversabantur in plebe, dixerunt quod aliquando tradidisset. Zenophilus V. C. consularis Crescentiano dixit: De Silvano dicebant? Crescentianus dixit: Utique. Zenophilus V. C. consularis Crescentiano dixit: Cum factus fuisset episcopus, præsto fuisti? Crescentianus dixit: Præsens cum populo fui, inclusus in casa majore. Nundinarius diaconus dixit: Campenses et harenarii fecerunt illum episcopum. Zenophilus V. C. consularis Crescentiano dixit: Mutus harenarius certe eum sustulit? Dixit: Manifeste. Zenophilus V. C. consularis Crescentiano dixit: Cupas de fano Serapis scis esse sublatis? Crescentianus dixit: Plures dicebant quod Purpurius episcopus ipse sustulerit cupas, et acetum quod ad senem nostrum Silvanum pervenisset, et filii Aëlionis dicebant. Zenophilus V. C. consularis Crescentiano dixit: Quid audisti? Crescentianus dixit: Acetum sublatum a sene Silvano, et Dontio, et Superio presbyteris, et Luciano diacono. Zenophilus V. C. consularis Crescentiano dixit: Ex quadringentis follibus, quos Lucilla donavit, populus aliquid accepit? Crescentianus dixit: Nihil inde nemo accepit, nescio, nec quis illos erogaverit. Nundinarius dixit: Aniculæ nunquam inde aliquid acceperunt? Crescentianus dixit: Nihil. Zenophilus V. C. consularis dixit: Certe quoties aliquid tale donatur, omnes inde populares publice accipiunt. Crescentianus dixit: Non audivi, vel vidi dedisse illum aliquos. Zenophilus V. C. consularis Crescentiano dixit: Nihil ergo datum est de quadringentis follibus populo? Crescentianus dixit: Nihil. Utique pervenisset aliqua partiuncula ad nos. Zenophilus V. C. consularis dixit: Quo ergo sublatis sunt? Crescentianus dixit: Nescio; nemo nihil accepit. Nundinarius dixit: Victor quot folles dedit, ut fieret presbyter? Crescentianus dixit: Vidi allatos cophinos cum pecunia. Zenophilus V. C. consularis dixit Crescentiano: Cui dati sunt cophini? Crescentianus dixit: Episcopo Silvano. Zenophilus V. C. consularis dixit: Silvano dati sunt? Crescentianus dixit:

Silvano. Zenophilus V. C. consularis dixit: Populo nihil datum est? Respondit: Nihil. Necesse est ut et nos aliquid acciperemus, si distribuerentur, sicut solet. Zenophilus V. C. consularis Nundinario dixit: Quid aliud de Crescentiano putas esse requirendum? Nundinarius dixit: Ipsud est. Zenophilus V. C. consularis dixit: Quoniam de omnibus Crescentianus subdiaconus simpliciter confessus est, submoveatur. Item inducto et applicito Januario subdiacono, Zenophilus V. C. consularis dixit: Quis vocaris? Respondit...

Reliqua desunt. ⁴¹

Postea autem *Ursacio et Zenophilo persequentibus*, ut objectat Cresconius in lib. 3 contra Cresconium, n. 54, cum communicare nolisset Silvanus, actus est in exsilium.

De indulgentia et arbitrii libertate Donatistis concessa a Constantino (a).

In indice Collat. 3, cap. 544, legitur: *Prosecutio Donatistarum, qua principi Constantino libellum asserunt proprios dedisse majores, et eo principem motum agendi eis dedisse licentiam.* Ibid., c. 549: *Recitatur epistola Constantini ad vicarium Verinum destinata, qua libertatem agendi tribuit Donatistis.* Ibid., c. 550: *Prosecutio catholicorum, quæ dicit pro se magis epistolam facere Constantini, quia non de Cæciliano aliquid judicatum est, sed furori suo ipsi permitti sunt.* Ibid., c. 552: *Donatistæ petunt ut iudex (Marcellinus) de permissa sibi a Constantino arbitrii libertate pronuntiet.* Augustinus in lib. post Collat., n. 56, testatur has ad Valerium seu Verinum vicarium de illorum exsilio soluto, et eorum furore Deo vindici dimittendo litteras datas Crispo et Constantino iterum consulibus, tertio nonas maias, id est, post quartum annum et mensem fere sextum, elapsam a tempore rescripti Eumalio directi. Confer Breviculum Collat. 3, n. 40, et epist. 141, n. 9.

De Pauli et Macarii persecutione quam injusta Donatistarum expostulatio (b).

Ab operariis unitatis multa quidem aspere gesta sunt: sed ea quid imputatis Leontio, Macario, vel Taurino? Imputate majoribus vestris, etc., illis primo qui populum Dei dividerunt, et basilicas fecerunt non necessarias. Deinde, Donato Carthagini, qui provocavit ut unitas proximo tempore fieri tentaretur. Tertio, Donato Bagaicensi, qui insanam collegerat multitudinem, a qua ne Macarius violentiam pateretur, ad se et ad ea quæ ferebat tutanda, armati militis postulavit auxilium. Venerunt tunc cum pharetris armigeri; repleta est unaquæque civitas vociferantium: nuntiata unitate fugistis omnes, etc. Fugerunt igitur omnes episcopi cum clericis suis, aliqui sunt mortui: qui fortiores erant, capti et longe relegati sunt. Et tamen horum omnium nihil actum est cum voto nostro, nihil cum consilio, nihil cum conscientia, nihil cum opere, etc.

Quis negare potest rem, cui tota Carthago principaliter testis est, imperatorem Constantem Paulum et Macarium primitus non ad faciendam unitatem misisse, sed cum eleemosynis, quibus sublevata per Ecclesias singulas posset respirare, vestiri, pasci, gaudere paupertas (c)? Qui cum ad Donatum patrem tuum venirent, et quare venerant indicarent, ille solito furore succensus in hæc verba prorupit: *Quid est imperatori cum Ecclesia?* Et de fonte levitatis suæ multa maledicta effudit: non minus quam et in Gregorium aliquando, ad quem sic scribere minime dubitavit, *Gregori, macula senatus, dedecus præfectorum, et cætera talia.* Cui Donato Præfectus patientia episcopali rescripsit, etc. Miserat enim (Imperator) or-

(a) Anno 321.

(b) Ex Optato, lib. 3.

(c) Constans ab anno Christi 337, quo pater ipsius Constantinus obiit, Italiæ, Africæ et aliquot aliis imperii partibus præfuit ad annum 350. Factum de quo hic agitur refertur ad annum 347, vel circiter.

namenta domibus Dei, miserat pauperibus eleemosynam, nihil Donato. Cur ergo insanivit? cur iratus est? cur quod missum fuerat repudiavit? Et cum illi qui missi fuerant dicerent se ire per provincias singulas, et accipere volentibus se duros; ille dixit, ubique se litteras prae-mississe, ne id quod allatum fuerat, pauperibus alicubi dispensaretur, etc.

Veniebant Paulus et Macarius, qui pauperes ubique dispungerent, et ad unitatem singulos hortarentur. Et cum ad Bagaiensem civitatem proximiarent, tunc alter Donatus, ut supra diximus, ejusdem civitatis episcopus, impedimentum unitati et obicem venientibus supra memoratis opponere cupiens, praecones per vicina loca et per omnes nundinas misit, Circumcelliones Agonesticos nuncupans, ad praedictam locum ut concurrerent invitavit. Et eorum illo tempore concursus est flagitatus, quorum dementia paulo ante ab ipsis episcopis impie videbatur esse succensa. Nam cum hujusmodi hominum genus ante unitatem per loca singula vagaretur, cum Maxido et Fasir, ab ipsis insanientibus¹ sanctorum duces appellarentur, nulli licuit securum esse in possessionibus suis: debitorum chirographa amiserant vires, nullus creditor illo tempore exigendi habuit potestatem. Terrebantur omnes litteris eorum, qui se sanctorum duces fuisse jactabant, etc. Unde cum a² vestrae partis episcopis invidia tunc fieret, Taurino illo tempore comiti scripsisse dicuntur, hujusmodi homines in Ecclesia corrigi non posse mandaverunt, ut a supra memorato comite acciperent disciplinam. Tunc Taurinus ad eorum epistolas ire militem jussit armatum per nundinas, ubi Circumcellionum furor vagari consueverat. In loco Octavensi³ occisi sunt plurimi, detruncati sunt multi. Quorum corpora usque in hodiernum per dealbatas aras aut mensas potuerunt numerari. Ex quorum numero cum aliqui in basilicis sepeliri coepissent, Clarius presbyter in loco Subbulensi⁴ ab episcopo suo coactus est ut insepultam faceret sepulturam. Unde proditum est, mandatum fuisse fieri quod factum est, quando nec sepultura in domo Dei exhiberi concessa est. Eorum postea convaluerat multitudo. Sic invenit Donatus Bagaiensis unde contra Macarium furiosam conduceret turbam. Ex ipso genere fuerunt, qui sibi percussores sub cupiditate falsi martyrii in suam perniciem conducebant: inde etiam illi qui ex aliorum montium cacuminibus viles animas projicientes se praecipites dabant. Ecce quali ex numero sibi episcopus alter Donatus cohortes effecerat. Hoc metu deterriti illi qui thesauros ferebant, quos pauperibus erogarent, invenerunt in tanta necessitate consilium, ut a Silvestro⁵ comite armatum militem postularent; non per quem vim alicui facerent, sed ut vim a Donato supra memorato episcopo dispositam prohiberent, etc.

Querelam per ordinem deponitis, sub Leontio, sub Ursacio injuriatos esse quam plurimos, sub Paulo et Macario aliquos necatos, a sequentibus eorum nescio quos ad tempus esse proscriptos. Quid hoc ad nos? quid ad Ecclesiam catholicam? Quidquid objicitis, vos fecistis, qui pacem a Deo commendatam nolulistis libenter excipere, etc. Aliqui accusandam aut fugiendam aestimant unitatem, quod Marculus et Donatus dicantur occisi vel mortui: quasi omnino in vindicta Dei nullus mereatur occidi, etc. Legimus enim in

¹ Germanensis Ms., cum Axido et Fasirab, ipsis insanientibus.

² Ex Germ. codice addidimus particulam, a, quia de ea dicit invidia quam episcopi Donatistae Paulo et Macario faciebant.

³ Idem Ms., Octaviensi.

⁴ Idem Ms., Clarus presbyter in loco Subbulensi.

⁵ In Germanensi codice Silvestre, quem Taurinum antea, nunc Silvestrem comitem vocat, forte ut haec interpretatio molliat verbum convicii. Nam Leontius, Ursacius, Taurinus, nomina videntur, iis qui Donatistas emendarunt iudicibus vel ducibus afficta, cum suas illi poenas compararent ad martyrum persecutiones, « quarum prima, » inquit Optatus in eodem libro tertio « fuit ut leo, secunda ut « ursus. »

Ezechiele propheta parietem dealbatum, cui Deus comminatus est tempestatem, pluviam, et lapides petrobulos, et accusationes (*Ezech. xiii, 15*), etc. Et istae quatuor res non poterant uno tempore fieri. Fuit primo tempesta sub Ursacio¹: agitatus est paries, sed non cecidit, ut haberet pluvia ubi operaretur. Secuta est pluvia sub Gregorio: udatus est paries, sed non maduit, ut haberent lapides ubi operarentur. Post pluviam secuti sunt lapides sub operariis (a) unitatis: dispersus est paries, sed fundamentis suis se iterum reparavit. Jam tria peracta sunt, etc.

Ex Concilio Carthaginiensi I (b).

Gratus episcopus dixit: Gratias Deo omnipotenti et Christo Jesu, qui dedit malis schismatibus finem, et respexit Ecclesiam suam, ut in ejus gremium erigeret universa membra dispersa: qui imperavit religiosissimo Constanti imperatori, ut votum gereret unitatis, et mitteret ministros sancti operis famulos Dei Paulum et Macarium.

Ejusdem concilii sunt canones contra Donatistas duo: I, ut baptisma in Trinitate susceptum non iteretur; II, de martyrum sepulcris et honorificentia.

Episcopi Donatistae in exilio agentes revertendi licentiam obtinent a Juliano (c).

A principio suo vester jam rabidus commemorandus est furor: jam vestra retexenda impietas, jam stultitia demonstranda. In quo prius est ostendere erubescendam laetitiam vestram et gaudia criminosa, quod vobis ad pristini erroris libertatem redisse contigerit². Recensete tempora, discutite rationem rerum, dissimilia vota et personas diversas attendite. Redeat in memoriam Constantinus imperator³, quem famulatum exhibuerit Deo, quae habuerit vota, ut remotis schismatibus, intermorta omni dissensione, sub toto caelo filios suos gaudens in uno videret sancta mater Ecclesia. Reddiderat una communione maritis uxores, parentibus filios, fratribus fratres: quibus rebus Deus se laetari testatur, cum dicit, *Ecce quam bonum et quam jucundum, habitare fratres in unum (Psal. cxxxii, 1)*! Etenim cum Africanos populos, et orientales, et caeteros transmarinos pax una conjungeret, et ipsa unitas representatis omnibus membris corpus Ecclesiae coagularet, dolebat hoc diabolus, qui semper de fratrum pace torquetur. Illo tempore sub Imperatore christiano, desertus in idolis, tanquam inclusus latebat in templis. Hoc eodem tempore duces et principes vestros merita relegaverant sua (d). In Ecclesia nulla fuerant schismata, nec Paganis licebat exercere sacra sacrilega. Pax Deo placita apud omnes christianos populos habitabat: diabolus moerebat in templis, vos in regionibus alienis. Deinde alter, ut omnibus notum est, secutus Imperator, vobiscum vota sinistra concipiens, ex famulo Dei factus est minister inimici, apostatam se edictis suis est ubique testatus. Quem precibus

¹ Germanensis codicis auctoritate restituimus hic, sub Ursacio; et infra, sub Gregorio: item paulo post, sub Operariis unitatis: quae omnino desiderantur in excusis. Tres Optatus recenset ex ordine, quas querebantur illi persecutiones: primam Ursacii, de qua etiam lib. 3 contra Cresconium, n. 54; secundam Gregorii praefecti, qui supra laudatur; tertiam vero Pauli et Macarii. Praeterit hic Leontium quem initio libri tertii junxit Macario, ac postea ipsi junxit aut praemisit Ursacio.

² Editio Optati postrema, a pristini erroris libertate redisse contigerit. Castigatur ad Germanensem manuscriptum.

³ Alias, imperator christianus. Vox, christianus, abest a Germanensi manuscripto. Legendum videtur, Constantis imperator, cui verius ea quae hic laudantur conveniunt.

(a) Paulo et Macario.

(b) Anno Christi 548, vel circiter.

(c) Ex Optati libro 2.

(d) Episcopi Donatistae aliqui olim relegati sub Constantino, sed ejus indulgentia revocati anno 521. Alii postea sub Constante relegati tempore Macarii, ex lib. 3 Optati, supra, col. 800.

rogastis, ut reverti possetis. Quas preces¹ si vos negatis misisse, nos legimus. Nec difficultatem præbuit, quem rogastis: ire præcepit, pro voto suo, quos intellexerat ad disturbandam pacem cum furore esse venturos. Erubescite, si ullus est pudor. Eadem voce vobis libertas est reddita, qua voce idolorum patefieri jussa sunt templa. Eisdem pene momentis vester furor in Africam revertitur, quibus diabolus de suis carcëribus relaxatur. Et non erubescitis, qui uno tempore cum inimico communia gaudia possidetis.

Episcoporum Donatarum, post redditam sibi a Juliano libertatem, horrenda facinora (a).

Venistis rabidi, venistis irati, membra laniantes Ecclesie, subtiles in seductionibus, in cædibus immanes, filios pacis ad bella provocantes. De sedibus suis multos fecistis extorres; cum conducta manu venientes basilicas invasistis: multi ex numero vestro per loca plurima, quæ sub nominibus dicere longum est, cruentas operati sunt cædes, tam atroces, ut de talibus factis ab illius temporis iudicibus Relatio mitteretur. Sed intervenit et occurrit iudicium Dei, ut ille qui vos jamdudum redire jusserat, Imperator profanus et sacrilegus moreretur, qui persecutionem vobis provocantibus jam miserat, aut mittere disponebat. Operata est apud loca supra dicta in Catholicos trucidatio. Memoramini per loca singula qui fuerint vestri discursus. Nonne de numero vestro fuerunt Felix Zabensis², Januarius Flumenpiscensis³, et cæteri qui tota celeritate cucurrerunt ad castellum Lemelleense⁴ ubi, cum contra importunitatem suam viderent basilicam clausam, præsentibus jusserunt comites suos, ut ascenderent culmina, nudarent tecta, jactarent tegulas. Impéria eorum sine mora completa sunt; et cum altare defenderent diaconi catholici, tegulis plurimi eruentati sunt, duo occisi sunt, Primus filius Januarii, et Donatus filius Nini, urgentibus et presentibus coepiscopis vestris supra memoratis, ut sine dubio de vobis dictum sit in Psalmo tertio decimo, *Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem*. De qua re Primosus episcopus catholicus loci supra memorati in concilio vestro apud Thebestinam civitatem questus est, et querelas ejus dissimulanter audistis, etc. In Mauritanie civitatibus, vobis instantibus, quassatio populi facta est, mortui sunt in uteris matrum, qui fuerant nascituri, etc. Quid tale a nobis admissum est? Nos exspectamus vindicem Deum. Et invidiam facitis Macario, qui si aliquid asperè fecit pro unitate, levè esse videri poterit, dum vos pro dissensione tanta mala, acerba, cruenta et hostilia feceritis. Quid commemorem Thipasam Cæsarensis Mauritanie civitatem, ad quam de Numidia Urbanus Formensis et Felix Idicrensis, duæ faculæ incensæ livoribus, cucurrerunt, quietorum⁵ et in pace positorum animos perturbantes? Nonnullorum officialium et favore et furore juvante, et Athenio præside cum signis præsentibus, catholica frequentia exturbata et cruciata, de sedibus suis expulsa est:

¹ In libro tertio ubi easdem preces memorat, *In quibus, ait, infra scriptum est, Datae a Cassiano, Rogatiano, Pontio et cæteris episcopis partis Donati*. Sic in Germanensi Ms. At in editis omissa sunt episcoporum nomina. Vide librum 2 contra Litteras Petiliani, n. 224.

² In editis, mutato *za* in *dja*, quod ex similitudine soni sæpe contigit, scriptum erat, *Djabensis*; pro quo vir eruditus putabat scribendum, *Djanensis*. At in vetere codice Germanensi legitur *Zabensis*, id est Zabæ in Numidia aut in Sitifensi, episcopus. Hinc *Lucius episcopus Zabensis*, in Collatione Carthaginiensi 1, cap. 198.

³ Editi, *Januarius Flamen Pistensis*. Emendantur ex Germanensi Ms., cui suffragatur codex Collationis Carthaginiensis 1, cap. 206, ubi nominatur *Restitutus episcopus Flumenpiscensis*.

⁴ Germanensis Ms., *Lemellesi*.

⁵ Optati editiones, *qui et eorum*. Emendantur ad Germanensem codicem.

(a) Ex Optati libro.

lacerati sunt viri, tractæ sunt matronæ¹, infantes necati sunt, abacti sunt partus, etc. Et quod vobis levè videtur, facinus immane commissum est: ut omnia sacrosancta supra memorati vestri episcopi violarent, jusserunt Eucharistiam canibus fundi: non sine signo divini iudicii. Nam iidem canes accensi rabie, ipsos dominos suos, quasi latrones sancti corporis reos, dente vindice, tanquam ignotos et inimicos laniaverunt. Ampullam quoque chrismatum per fenestram, ut frangerent, jactaverunt: et cum casum adjuvaret abjectio, non defuit manus angelica, quæ ampullam spirituali subvectione deduceret: projecta casum sentire non potuit, Deo muniente illæsa intersaxa consedit, etc. Quid tale ab Operariis (a) unitatis fieri potuit, unde nobis Catholicis vanam invidiam facere voluisti? Inde revertentes Urbanus Formensis et Felix Idicrensis, invenerunt matres, quas de castimonialibus fecerant mulieres: Ecce quales, frater Parmeniane, episcopos zelas: et cum pro tuis erubescere debeas, Catholicos innocentes accusas. Interea supra memoratus Felix inter crimina sua et facinora nefanda, ab eo comprehensam puellam, cui mitram ipsè imposuerat, a qua paulo ante pater vocabatur, nefarie incestare minime dubitavit. Et quasi de peccato sanctior fieret, Tysedi² velociter properavit: sic Donatum septuaginta annorum episcopum, hominem innocentem spoliare ausus est episcopali nomine et officio et honore, etc. Sic cuncta malignitate quadam ordinasse vos constat, ut in una specie operis vestri species alias impleretis: ut dum presbyter aut episcopus dejicitur, sic populus caperetur: Quando posset turba hominum stare, quæ rectorem a vobis elisum esse conspiceret? Non aliter quam quocumque casu pastore occiso lupi grassantur. Exorcizastis fideles³, et lavistis sine causa parietes: ut hoc nequitie genere subrueritis simplicissimorum hominum mentes, etc. Quid iniquius quam exorcizare Spiritum sanctum, altaria frangere, Eucharistiam animalibus projicere? Et ut in errorem vos vester populus mittat, laudando felices appellat: et bene nominant; et per vos jurant, et personas vestras jam pro Deo habere noscuntur, etc. Docete ubi vobis mandatum est radere capita sacerdotum (b), cum e contrario sint tot exempla proposita, fieri non debere, etc. Extendistis enim manum, et super omnè caput mortifera velamina prætendistis: ut cum sint, ut supra dixi, quatuor genera capitum in Ecclesia, episcoporum, presbyterorum, diaconorum, et fidelium, nec uni parcere voluistis, evertistis animas hominum, etc. Invenistis pueros: de poenitentia sauciastis, ne aliqui ordinari potuissent. Agnoscite vos animas evertisse⁴. Invenistis fideles antiquos, fecistis poenitentes. Agnoscite vos animas evertisse. Invenistis diaconos, presbyteros, episcopos, fecistis laicos. Agnoscite vos animas evertisse, etc. Nam quæ major infelicitas, quam Dei sacerdotes vivere, nec esse quod fuerant? Matronæ, pueri simul et virgines a vobis coactæ, nullo interveniente peccato, salva innocentia et pudicitia, vobis docentibus poenitentiam gerere didicerunt: numquid minor est infelicitas? Contrivistis sexus, vexastis ætates⁵, etc. Indixistis poenitentiam plebibus. Neque acta est ab

¹ Sic Germanensis codex. At editi, *matres*.

² Scriptum habet Germanensis vetus codex, *Tysedi*; quod loci nomen ab Optati editoribus mutatum est in particulam, *inde*. In Carthaginiensi Collatione 1, cap. 155, inter Catholicos nominatur *Lampadius episcopus plebis Tiseditenis*; et cap. 198, inter Donatistas, *Donatus episcopus Tiseditanus*.

³ Vox, *fideles*, in editis prætermissa, hic restituitur ex Germanensi manuscripto.

⁴ Hic Germanensis codex addit: *Invenistis fideles nos, fecistis catechumenos. Agnoscite vos animas evertisse*.

⁵ Sic Germanensis Ms. At editi: *Contritas sexu vexastis ætates*.

(a) Paulo scilicet ac Macario, de quibus supra.

(b) Scilicet poenitentiam imponendo.

aliquo, sed a vobis exacta : nec plenis¹ temporum spatiis, sed egistis omnia pro personis ; alter anno toto, alter mense, alter vix toto die, imperantibus vobis poenitentiam gessit². Si unitati consentire, ut vultis, peccatum est, si est similis culpa, quare non est aequalis pro eodem reatu poenitentia ?

Donatistae peregrini Romae commorantes habent episcopum schismaticum ex Africa missum, et pro collectis suis basilicæ vice speluncam extra Urbem (a).

Vestrae cathedrae vos originem reddite, qui vobis vultis sanctam Ecclesiam vindicare. Sed et habere vos in urbe Roma partem aliquam dicitis. Ramulus est vestri erroris, protentus de mendacio, non de radice veritatis. Denique si Macrobio dicatur, ubi illic sedeat ; numquid potest dicere, In cathedra Petri ? Quam nescio si vel oculis novit ; et ad cujus memoriam non accedit, quasi schismaticus, contra Apostolum faciens, qui ait, *Memoriis sanctorum communicantes* (Rom. xii, 13). Ecce praesentes sunt ibi duorum memoriae Apostolorum ; dicite si ad has ingredi potuit, aut obtulit illic³, ubi Sanctorum memorias esse constat. Ergo restat ut fateatur socius vester Macrobius, se ibi sedere, ubi aliquando sedit Encolpius⁴. Si et ipse Encolpius posset interrogari, diceret se ibi sedere, ubi sedit Bonifacius Ballitanus⁵. Deinde si et ipse interrogari potuisset, diceret ubi sedit Victor Garbiensis, a vestris jam dudum de Africa ad paucos erraticos missus. Quid est hoc, quod pars vestra in urbe Roma episcopum civem habere non potuit ? quid est hoc, quod toti Afri et peregrini in illa civitate sibi successisse noscuntur ? Non apparet dolus ? non factio quae mater est schismatis ? Interca ut Victor Garbiensis hinc prior mitteretur, non dico, lapis in fontem ; quia nec valuit puritatem catholicae multitudinis perturbare ; sed quia quibusdam Afri Urbica placuerat commoratio, et hinc a vobis profecti videbantur ; ipsi petierunt, ut aliquis hinc, qui illos colligeret, mitteretur. Missus est igitur Victor. Erat ibi filius sine patre, tiro sine principe, discipulus sine magistro, sequens sine antecedente, inquilinus sine domo, hospes sine hospitio, pastor sine grege, episcopus sine populo. Non enim grex aut populus appellandi fuerant pauci, qui inter quadraginta, et quot excurrunt, basilicas, locum ubi colligerent non habebant. Sic speluncam quamdam foris a civitate cratibus⁶ sepserunt, ubi ipso tempore conventiculum habere potuissent ; unde Montenses appellati sunt. Igitur quia Claudianus Luciano, Lucianus Macrobio, Macrobius Encolpio, Encolpius Bonifacio, Bonifacius Victori successisse videntur, si Victori diceretur ubi sederet, nec ante se aliquem illic fuisse monstraret, nec cathedram aliquam, nisi pestilentiae ostenderet.

Valentiniani Senioris in rebaptizantes constitutio anni 373 (b).

Impp. VALENTINIANUS ET VALENS AA. ad Julianum proconsulem Africae.

Antistitem qui sanctitatem Baptismi illicita usurpatione geminaverit, et contra instituta omnium eam gratiam iterando contaminaverit, sacerdotio indignum

¹ Ex eodem codice, *plenis* ; pro qua voce in editis est, *aequalibus*.

² Idem Germanensis codex, *vix toto die sub vos poenitentiam gessit*.

³ Sic Germanensis Ms. At editiones Optati, *ita ut obtulerit illic*.

⁴ In Germanensi Ms. constanter scriptum est, *Encolpius*.

⁵ In eodem, *Bellitanus*.

⁶ Editi, *cratibus*. At Germanensis Ms., *cratibus* : aptius cum subsequente verbo, *sepserunt*.

(a) Ex Optato, lib. 2.

(b) Vide Augustini epist. 105, n. 9.

esse censemus. Dat. x cal. mart. Trev. Valentiniano et Valente IV AA. Coss.

Gratiani in rebaptizantes constitutio anni

377.

Impp. VALENS, GRATIANUS ET VALENTINIANUS AAA. ad Flavianum vicarium Africae (a).

Eorum condemnamus errorem, qui Apostolorum praepcepta calcantes, christiani nominis Sacramenta sortitos alio rursus Baptismate non purificant, sed incestant, lavacri nomine polluentes. Eos igitur auctoritas tua erroribus miseris jubebit absistere, ecclesiis quas contra fidem retinent, restitutis Catholicae. Eorum quippe institutiones sequendae sunt, qui apostolicam fidem sine intermutatione Baptismatis probaverunt. Nil enim aliud praecipimus, quam quod Evangeliorum et Apostolorum fides et traditio incorrupta servavit : sicut et lege divini parentum nostrorum, Constantini, Constantii¹, Valentiniani, decreta sunt. Sed plerique expulsi de ecclesiis, occulto tamen furore grassantur, loca magnarum domorum seu fundorum illicite frequentantes : quos fiscalis publicatio comprehendet, si piaculari doctrinae secreta praebuerint : nihil ut ab eo tenore sanctae nostrae diminuat, qui dato dudum ad Nitentium praepcepto fuerat constitutus. Quod si errorem suum diligunt, suis malis domesticoque secreto, soli tamen, foveant viros impiae disciplinae. Dat. xvi. cal. novemb. C P. Gratiano A. IV et Merobaude Coss.

Theodosii Majoris in haereticos constitutio anni 392, decernens mulctam aurariam, ad quam ipsos etiam Donatistas cum caeteris haereticis pertinere, Arcadii et Honorii rescripto postea declaratum fuit (b).

Impp. THEODOSIUS ET ARCADIVS AA. Tatiano PF. P.

In haereticis erroribus quoscumque constitent, vel ordinasse clericos, vel suscepisse officium clericorum, denis libris auri viritum mulctandos esse censemus. Locum sane in quo vetita tentantur, si conniventia domini patuerit, fisci nostri viribus aggregari. Quod si id possessorem (quippe clanculum gestum) ignorasse constitent, conductorem ejus fundi, si ingenuus est, decem auri libras fisco nostro inferre praecipimus ; si servili faece descendens, paupertate sui poenam damni ac vilitate contemnit, casus fustibus deportatione damnabitur. Tum illud specialiter praecavimus, ut si villa dominica fuerit, seu cujuslibet publici juris, et conductor et procurator licentiam dederit colligendi, denis libris auri proposita condemnatione mulcentur. Verum si quos talibus repositos obsecundare mysteriis, ac sibi usurpare nomina clericorum jam nunc proditum fuerit, denas libras auri exigi singulos et inferre praecipimus. Dat. xvii cal. jul. Constantinop. Arcad. III et Rufino Coss.

De Donatistis clericis in numero laicorum recipiendis Decretum Hipponensis Concilii anni 393, confirmatum in Carthaginensi anni 397.

Placuit etiam, ut quia in praecedentibus conciliis statutum est, ne quis Donatistarum cum honore suo recipiatur a nobis, sed in numero laicorum : propter salutem quae nulli deneganda est (tantum autem inopia clericorum ordinandorum in Africa patiantur Ecclesiae, ut quaedam loca omnino deserta sint), servetur quidem in istis, quod jam antea creditum est² : sed exceptis his, quos aut non rebaptizasse

¹ Forte substituendum, *Constantis*, cui Africa obtigerat ; vel adjungendum. Vid. Aug. epist. 105, nn. 9 et 12.

² Alias, *traditum est*.

(a) Flaviani vicarii Africae meminit Augustinus in epistola 87, n. 8.

(b) Vide lib. 5 contra Cresconium, n. 51 ; et epist. 185, n. 25.

constiterit, aut qui cum suis plebibus ad communio-
nem catholicam transire voluerint. Sic enim scri-
ptum est, quod duobus si convenerit christianis, quid-
quid petierint impetrabunt (*Matth. xviii, 19*). Non
oportet dubitari quod remoto scandalo dissensionis
universae plebis, invitatae pacis compensatione et
sacrificio charitatis aboleantur, quae majorum suo-
rum auctoritatem sequentes, repetitione Baptismi
commiserunt. Sed hanc rem placuit non confirma-
ri priusquam exinde transmarina Ecclesia consu-
latur.

*Epistola Cabarsussitani Concilii, a Dona-
tistis Maximianensibus contra Primia-
num Donatistam episcopum Carthagen-
sem edita (a).*

Sanctissimis fratribus atque collegis per universam
Africam, etc., Victorinus, Fortunatus, Victorianus,
etc., et caeteri qui in concilio apud Cabarsussi sui-
mus, in Domino aeternam salutem.

Nemo qui nesciat, fratres dilectissimi, de sacerdo-
tibus Dei, non propriae voluntatis, sed divinae legis
impulsu, tam in reos sententiam dicere, quam inno-
centibus inflictam, jure ab eis ac merito submovere.
Non levi enim periculo subjacebit, quisquis aut
reo pepercerit, aut innocentem conficere pertenta-
rit, etc.

Reliqua petenda ex sermone 2 in Psal. 36, n. 20.

*Bagaiensis Concilii, a Donatistis episcopis
trecentis et decem pro Primiano habiti, sen-
tentia in Maximianum ejusque ordinatores
ac socios pronuntiata.*

Cum omnipotentis Dei et Christi ejus Salvatoris
nostri voluntate ex universis provinciis Africae ve-
nientes in Ecclesia sancta Bagaiensi concilium gere-
remus, Gamalius, Primianus, Pontius, Secundianus,
Januarius, Saturninus, Felix, Pegasus, Rufinus,
Fortunius, Crispinus, Florentius, Optatus, Donatus,
Donatianus, et caeteri numero trecenti et decem,
placuit Spiritui sancto qui in nobis est, pacem firma-
re perpetuam, et schismata resecare sacrilega.
Optata quidem pacis et concordiae est juncta germa-
nitas, etc.

Reliquae partes colligendae ex lib. 3 et 4 contra Cresco-
nium, et ex lib. de Gestis cum Emerito. Porro in lib. 4 con-
tra Cresc., n. 46, notatur « dies concilii Bagaiensis consulatu
« Augustorum Arcadii III et Honorii iterum, octavo calen-
« darum Maii » (b).

*De parvulis apud Donatistas baptizatis. Car-
thaginensis Concilii die 1 sept. vel 28 aug.
an. 397 habiti canon 48.*

De Donatistis placuit, ut consulamus fratres et con-
sacerdotes nostros Siricium (c) et Simplicianum (d),
de solis infantibus qui baptizantur penes eosdem, ne
quod suo non fecerunt iudicio, cum ad Ecclesiam
Dei salubri proposito fuerint conversi, parentum
illos error impediatur, ne promoveantur sacri altaris
ministri.

De irruptione in ecclesias lex Honorii (e).

Impp. ARCADIVS ET HONORIUS AA. Theodoro PF. P.

Si quis in hoc genus sacrilegii proruperit, ut in
ecclesias catholicas irruens, sacerdotibus et mini-
stris, vel ipso cultui locoque aliquid importet inju-
riae, quod geritur, litteris ordinum, magistratum,
et curatorum, et notoriis apparitorum, quos sta-

tionarios appellant, deferatur in notitiam Potesta-
tum, etc. Atque ita provinciae Moderator, sacerdotum
et catholicae Ecclesiae ministrorum, loci quoque ipsius
et divini cultus injuriam, capitali in convictos sive
confessos reos sententia noverit vindicandum; etc.
Quod si multitudo violenta civilis apparitionis exe-
cutione, et adminiculo ordinum possessorumve non
potuerit praesentari, quod se armis aut locorum diffi-
cultate iueatur, iudices Africani armatae apparitionis
praesidium, datis ad virum spectabilem comitem
Africae litteris, praelato legis istius tenore, deprecant,
ut rei talium criminum non evadant. Dat. VII cal.
Maii, Med. Honorio III et Eutychemo Coss. (a)

*De Juliani rescripto per Donatistas adulato-
riis et fucatis precibus impetrato (b).*

Idem AA. Hadriano PF. P.

Rescriptum quod Donatistae a Juliano tunc prin-
cipe impetrasse dicuntur, proposito programme
celeberrimis in locis volumus anteferri, et gesta qui-
bus est hujuscemodi allegatio inserta subnecti: quo
omnibus innotescat, et catholicae confidentiae sta-
bilis constantia, et Donatistarum desperatio fucata
perfidia. Dat. V cal. mart. Raven. Stilichone et Aure-
liano Coss.

*Concilii Carthaginensis legatio ad consulen-
dum Anastasium et Venerium de parvulis
apud Donatistas baptizatis, ut in catholica
Ecclesia clerici ordinari valeant.*

Post consulatum Flavii Stilichonis viri clarissimi
XIV (vel XVI) kalendas julias (c), Carthagine in secre-
tario basilicae Restitutae, cum Aurelius episcopus una
cum episcopis suis consedisset, astantibus diaconi-
bus, Aurelius episcopus dixit: Ecclesiarum Dei per
Africam constitutarum necessitates mecum optime
novit Charitas vestra, sanctissimi fratres. Et quo-
niam praestitit Dominus, ut ex aliqua parte sancti
cœtus vestri esset congregata sententia, videtur
mihi, ut has easdem necessitates, quas pro sollici-
tudine nostra indagare potuimus, in medium proferam-
us: quas cum approbaverit vestra sinceritas, sit
consequens, eligendum esse unum e nostro numero
consacerdotem, qui auxiliante Domino, orationibus
vestris, et has ipsas necessitates suscipere possit et
graviter peragendas implere, perrecturus ad trans-
marinas Italiae partes, ut tam sanctis fratribus et
consacerdotibus nostris, venerabili sancto fratri Ana-
stasio Sedis Apostolicae episcopo, quam etiam sancto
fratri Venerio sacerdoti Mediolanensis Ecclesiae ne-
cessitatem ipsam ac dolorem atque inopiam nostram
valeat intimare (ex his enim sedibus hoc fuerat pro-
hibitum); quo noverint communi periculo providen-
dum: maxime quia tanta indigentia clericorum est,
multaque Ecclesiae ita deserta sunt, ut ne unum
quidem diaconum vel illitteratum habere reperiantur.
Nam de caeteris superioribus gradibus et officiis tacen-
dum arbitror: quia, ut dixi, si ministerium diaconi
facile non invenitur, multo magis superiorum hono-
rum inveniri non posse certissimum est. Et quotidia-
nos planctus diversarum pene emortuarum plebium
jam non sustinemus: quibus nisi fuerit aliquando
subventum, gravis nobis et inexcusabilis innume-
rabilium animarum pereuntium causa apud Deum
mansura est.

Unde quoniam superiori concilio statutum esse
mecum recognoscit unanimitas vestra, ut hi qui apud
Donatistas parvuli baptizati sunt, nondum scire va-
lentes erroris eorum interitum, et posteaquam ad
aetatem rationis capacem pervenerunt, agnita veritate
falsitatem eorum abhorrentes ad Ecclesiam Dei ca-
tholicam per universum mundum diffusam, ordine

(a) Anno Christi 395.

(b) Anno 394, die 24 april.

(c) Romanum episcopum.

(d) Mediolanensem.

(e) Ex cod. Theod. l. 31, de Episc. eccles. etc.

(a) Die 25 april. an. 398.

(b) Ex cod. Theod. l. 37, de Hæret.

(c) Anno Christi 401, junii die 18 aut 16.

antiquo per manus impositionem recepti sunt, debere talibus suscipiendum munus clericatus non impedire nomen erroris, etc. Quanquam nonnulli ejusdem sectæ clerici cum plebibus atque honoribus suis ad nos transire desiderent, qui amore honoris aut persuadent ad vitam, aut retinent ad salutem. Sed hoc majori fratrum supradictorum considerationi dimittendum censeo, ut prudentiori suo consilio nostræ suggestionis sermonem cum perpenderit, quid de hac re eis placeat, nos informare dignentur. Tantum de his qui infantes baptizati sunt, satagimus, ut nostræ, si placet, in iisdem ordinandis consentiant voluntati, etc.

*De reconciliandis Donatistis Carthagine
Concilium Africae universale.*

Vincentio et Flavito viris clarissimis consulibus, idibus septembris (a), Carthagine in secretario basilicæ Restitutæ, cum in concilio congregati in ecclesia Carthaginensi consedissemus ex Africanis omnibus provinciis episcopi, id est Aurelius ejusdem sedis episcopus cum collegis suis, quos eorum subscriptio manifestat: recitatis epistolis beatissimi fratris et consacerdotis nostri Anastasii Ecclesiæ Romanæ episcopi, quibus nos paternæ et fraternæ charitatis sollicitudine ac sinceritate adhortatus est, ut de hæreticorum et schismaticorum Donatistarum insidiis et improbitatibus; quibus Africanam Ecclesiam catholicam graviter vexant, nullo modo dissimulemus: gratias agimus Domino nostro, quod illi optimo ac sancto antistiti suo, tam piam curam pro membris Christi, quamvis in diversitate terrarum, sed in una compage corporis constitutis inspirare dignatus est.

Deinde pertractatis et consideratis omnibus, quæ utilitati Ecclesiæ convenire videbantur, annuente atque admonente Spiritu Dei, eligimus cum memoratis hominibus, quamvis de dominici corporis unitate inquieta dissensione præcisus, leniter et pacifice agere: ut quantum in nobis est, omnibus qui eorum communione et societate irreliti sunt, per universas provincias Africanas penitus innotescat, quam miserabili errore devincti sunt: *ne forte*, sicut dicit Apostolus, nobis in mansuetudine corripiantibus diversa sentientes, *det illis Deus pœnitentiam ad cognoscendam veritatem, et resipiscant de diaboli laqueis, captivi ab ipso ad ipsius voluntatem* (II Tim. II, 25, 26).

Itaque placuit, ut ex concilio nostro litteræ darentur ad iudices Africanos, a quibus hoc peti congruum videretur, ut in hoc adjuvent communem matrem Ecclesiam catholicam, in quo episcopalis auctoritas communiri¹ in civitatibus potest: id est, ut judiciaria potestate atque diligentia ex fide christiana, quid gestum sit in omnibus locis, in quibus Maximianistæ basilicas obtinuerunt, qui ab eis schisma fecerunt, inquirent; et gestis publicis, propter firmam notitiam omnibus necessariam, faciant inhærere.

Deinde placuit, ut litteræ mittantur ad fratres et cœpiscopos nostros, et maxime ad Sedem Apostolicam, in qua præsidet memoratus venerabilis frater et collega noster Anastasius, quo noverit habere Africanam magnam necessitatem propter Ecclesiæ pacem et utilitatem, ut ex ipsis Donatistis quicumque clerici correcto consilio ad catholicam unitatem transire voluerint, secundum uniuscujusque episcopi catholici voluntatem atque consilium, qui in eodem loco gubernat Ecclesiam, si hoc paci christianæ prodesse visum fuerit, in suis honoribus suscipiantur; sicut prioribus ejusdem divisionis temporibus factum esse manifestum est: quod multarum et pene omnium Africanarum Ecclesiarum, in quibus talis error exortus est, exempla testantur. Non ut concilium quod in transmarinis partibus de hac re factum est dissolvatur: sed ut illud maneat circa eos, qui sic transire

ad Catholicam volunt, ut nulla per eos unitatis compensatio¹ procuretur. Per quos autem vel omni modo perfici, vel adjuvari manifestis fraternarum animarum lucris catholica unitas in locis in quibus degunt, visa fuerit; non eis obsit quod contra honores eorum (quamvis salus nulli interclusa sit) in transmarino concilio statutum est, id est, ut ordinati in parte Donati, si ad Catholicam correcti transire voluerint, non suscipiantur in honoribus suis secundum transmarinum concilium, sed exceptis his per quos catholice unitati consulitur.

Deinde placuit, ut his peractis, legati etiam prædicandæ pacis atque unitatis, sine qua salus christiana non potest obtineri, e numero nostro ad ipsorum Donatistarum, sive quos habent episcopos, sive ad plebes mittantur, per quos omnibus in notitiam referatur, quam nihil habeant, quod adversus Ecclesiam catholicam juste possint dicere: maxime ut manifestum fiat omnibus per gesta etiam municipalia, propter documentorum firmitatem, quid ipsi de Maximianistis schismaticis suis egerint: ubi eis divinitus demonstratur, si attendere velint, tam inique tunc illos ab Ecclesiæ unitate præcisos, quam inique nunc clamant a se Maximianistas schisma fecisse: ex quorum tamen numero quos jam plenarii concilii sui (a) auctoritate damnaverant, in suis honoribus denuo receperunt, Baptismum quem damnati et exclusi dederant, acceptaverunt: ut videant, quam stulto corde resistant paci Ecclesiæ toto orbe diffusæ, cum ista faciant pro parte Donati; neque se istorum, quos ita receperunt, communione propter intuitum pacis contaminari dicant, et nos contendat², id est, Ecclesiam catholicam etiam in extremis terrarum partibus constitutam, per eorum communionem inquinatam, quos tunc accusantes convincere nequiverunt.

De conveniendis Donatistis Decretum Carthaginensis ex tota Africa concilii, habiti Theodosio Augusto et Rumorido V. C. consulibus, VIII cal. septemb. (b).

Aurelius episcopus dixit: Quod in tractatum venit Charitatis vestræ, puto hoc ecclesiasticis gestis esse firmandum. Professio enim vestrum omnium hoc deprompsit, debere unumquemque nostrum in civitate sua per se convenire Donatistarum præpositos, aut adjungere sibi vicinum collegam, ut pariter eos in singulis quibusque civitatibus vel locis, per magistratus vel seniores locorum convenient. Hoc si omnibus placet, edicatur. Ab universis episcopis dictum est: Omnibus placet, et omnes hoc subscriptione nostra firmavimus. Petimus etiam, ut epistolis ad iudices de concilio mittendis pro omnibus subscribat Sanctitas tua. Aurelius episcopus dixit: Si videtur Charitati vestræ, forma conventionis eorum recitetur, ut hunc tenorem prosecutionis omnes, si placuerit, teneamus. Ab universis episcopis dictum est: Recitetur. Lætus notarius recitavit.

Forma conventionis Donatistarum.

Ille episcopus ecclesiæ catholicæ dixit: Quid de auctoritate illius amplissimæ sedis (c) impetraveri-

¹ Alias, *concisio*.

² Alias, *condemnent*; vel, *contemnant*.

(a) Bagaiensis.

(b) Anno 405, die 25 aug.

(c) Hujus « amplissimæ sedis » appellatione Baronius ad an. 405 intelligit « Apostolicam Sedem urbis Romæ, » et censet « missas ab ipsa litteras » hic recitandas peti, « quibus quæ ab ea fuerunt impetrata, nota fiant. » Agitur profecto isthic de ipsa, quæ ejusdem concilii Carthaginensis precibus petita mox fuit, et impetrata a Septimino proconsule, sive a vicariæ præfecturæ sede, conficiendorum gestorum facultas. Unde dicitur, « Recitata autem jussione, » illius videlicet « amplissimæ sedis, » qua jussione magistratibus præcipiebatur, ut catholicis episcopis fieret potestas conveniendi Donatistas per codices publicos. Hæc et « illustrissima sedes » et « sedes illustrium potestatum » vocatur in Collatione Carthag. 3, capp. 167 et 170.

(Vingt-six.)

¹ Alias, *contemni*.

(a) Anno 401, septemb. die 12.

mus, petimus Gravitationem vestram recitari, et gestis innecti, atque in effectum deduci jubeatis. Recitata autem jussione atque actis innexa, dicat ille episcopus Ecclesiae catholicae: Mandatum ad Donatistas per vestram Gravitationem perferendum audire, et actis inserere, et ad eos perferre dignemini; eorumque responsionem rursus apud acta vestra nobis insinuare. Convenimus vos ex concilii nostri catholici auctoritate missi, de vestra correctione gaudere cupientes, considerantes Domini charitatem, qui dixit, *Beati pacifici, quia ipsi filii Dei vocabuntur* (Matth. v, 9): et admonuit per prophetam, etiam his qui dicunt se fratres nostros non esse, dicere nos debere, *Fratres nostri estis* (Isai. LXVI, 5, sec. LXX). Haec ergo pacificam ex charitate venientem commonitionem nostram contemnere non debetis, ut si quid veritatis habere vos arbitramini, non dubitetis asserere: id est, ut congregato vestro concilio deligatis ex vobis, quibus causam assertionis vestrae committatis; ut et nos possimus hoc facere, ut etiam de nostro concilio deligantur, qui cum eis quos delegeritis, constituto loco et tempore, quidquid quaestionis est, quod vestram a nobis separat communionem, cum pace discutiant; et tandem aliquando adjuvante Domino Deo nostro sinem veteris error accipiat, ne propter animositatem hominum infirmam animam et ignari populi sacrilega dissensione dispercant. Si enim hoc fraterne acceperitis, veritas facile dilucescet: si autem hoc facere nolueritis, dissidentia vestra facile innotescet.

Libellus ab eodem Carthaginensi totius Africae concilio datus Septimino proconsuli.

Aequitatem tuam petimus, Septimine vir clarissime, proconsulum summe sublimis. Multa contra divinas humanasque leges ab haereticis de parte Donati Ecclesia catholica sustinet, quae si vel anterioribus vel recentioribus imperialibus jussis prohibenda et tollenda postulanda vellemus, nequaquam audere deberent de nostris actionibus conqueri, scientes se, cum nulla tali lege adjuvarentur, schismaticos tamen suos Maximianistas per judicium jussa locis ac sedibus eorum pellendos exturbandosque curasse. Verumtamen nos salutem eorum et nostrae existimationi pacifice consulentes, propter charitatem qua christiani sumus, leniter eos volumus admonere, ut errorem suum cogitando et agnoscendo non negligant: aut si putant se habere aliquid veritatis, non eam furiosis Circumcellionum violentiis contra publicam quietem, sed tranquilla rationis redditione defendant. Unde petimus Sublimitatem tuam, ut cum eos de hac re per magistratus sive in civitatibus, sive in pertinentibus territoriis admonere voluerimus, copiam nobis praebere gestorum, et eos ex allegatione nostra honeste conveniri praecipias: quod consecuti agamus Excellentiae tuae apud Deum uberes gratias. Dat. ab universis episcopis catholicis ex concilio Carthaginensi d. n. Theodosio pp. Augusto et Rumorido V. G. consulibus, idibus septembris (a), Carthagine.

Septiminus vir clarissimus proconsul dixit: In quolibet loco antistitibus legis venerabilis ob quietis imperium gestorum conficiendorum tribuitur facultas: haec etiam tenore hujus praecceptionis limitato, ut intelligant se deviae plebis magistris salubriter petentibus propriae persuasionis ratiocinia persolvere; ut rebus in medio prolatis amica legis moderatio servetur, superstitione supposita.

Concilii Carthaginensis adversus Donatistas ad Honorium imperatorem legatio, et Commonitorium legati datum.

Gloriosissimo Imperatore Honorio Augusto vi consule, xvi kalendas julias (b), Carthagine in basilica

¹ Forte, *magistri*, id est, Donatistarum episcopi, petentibus Catholicis, etc.

(a) Anno 405, die 15 septemb.

(b) Anno Christi 404.

regionis secundae. In hoc concilio legationem susceperunt Theasius et Evodius contra Donatistas: in quo concilio insertum est Commonitorium quod ita se continet.

Commonitorium fratribus Theasio et Evodio legatis ex Carthaginensi concilio ad gloriosissimos religiosissimosque principes missis. Cum Domini auxilio piissimos imperatores adierint, eis insinuent, quemadmodum plena fiducia secundum superioris anni concilium Donatistarum praepositi actis municipalibus sunt conventi, ut si confiderent de assertionibus suis, electis ex suo numero aliquibus idoneis, nobiscum pacifice conferrent, et mansuetudine christianam, si quid veritatis tenerent, non ambigerent demonstrare; quo ita sinceritas catholica, quae jampridem superioribus temporibus claruit, nunc quoque per imperitiam vel pertinaciam resistentibus innotesceret. Sed quia dissidentia premebantur, nihil pene ausi sunt respondere. Unde quia impletum est erga eos episcopale ac pacificum officium, et illi qui veritati respondere nequiverunt, ad immanes violentias sunt conversi, ita ut multos episcopos multosque clericos, ut de laicis taceamus, insidiis oppresserint, ecclesias etiam aliquas invaserint, aliquas invadere pertentaverint: ipsorum jam clementiae est consulere, ut Ecclesia catholica, quae eos religioso utero in Christo genuit, et fidei firmitate nutrit, eorum etiam prospectione muviatur, ne temerarii homines religiosi temporibus infirmos populos terrendo praevalerent, quoniam seducendo depravare non possunt. Nota est enim, et saepe legibus conclamata Circumcellionum, qua furunt, detestabilis manus, quae etiam ipsorum religiosissimorum supra principum frequentibus sanctionibus condemnata est; adversus quorum furorem possemus non insolita, nec a Scripturis sanctis aliena impetrare praesidia, quando apostolus Paulus, sicut in Apostolorum Actibus fidelibus notum est, factiosorum conspiracy militari etiam submovit auxilio (Act. xxiii, 12-55). Sed nos illud poscimus, ut catholicis Ecclesiarum ordinibus¹ per civitates singulas et vicinorum quorumque possessorum per diversa loca sine ulla dissimulatione tutio praebatur. Simul etiam petendum, ut illam legem quae a religiosae memoriae eorum patre Theodosio de auri libris decem in ordinatores vel ordinatos haereticos, seu etiam in possessores ubi eorum congregatio deprehenditur, promulgata est, ita deinceps confirmari praecipiant, ut in eos valeat, contra quos propter eorum insidias Catholici provocati contestationem deposuerint: ut hoc saltem terrore a schismaticam vel haeretica pravitate desistant, qui consideratione aeterni supplicii emendari corrigique dissimulant. Petendum etiam, ut lex quae haereticis vel ex donationibus vel ex testamentis aliquid capiendi vel relinquendi denegat facultatem, ab eorum quoque pietate hactenus repetatur, ut eis relinquendi vel sumendi jus adimat, qui pertinaciae furore caecati in Donatistarum errore perseverare voluerint. Caeterum illis qui consideratione unitatis et pacis se corrigere voluerint, absque interdicto hujus legis, capiendae hereditatis aditus pateat, si adhuc in errore haeretico constituti aliquid ante donationis vel hereditatis obvenit: his sane exceptis, qui lite pulsati putaverint ad Catholicam transeundum; quia de talibus credibile est, non metu coelestis iudicii potius quam terreni commodi aviditate unitatem catholicam praoptasse. Ad haec autem omnia, praesidio opus est potestatum suarum quarumcumque provinciarum. Sane pro utilitatibus Ecclesiae quidquid intellexerint prodesse, agendi et imperandi liberam decernimus legationem. Illud praeterea cunctis nobis placuit, ut litterae de coetu nostro ad gloriosissimos Imperatores et eminentissimas potestates dirigantur, quibus instruantur nostro omnium consensu ad beatissimum comitatum legatos a nobis esse directos. Sed quia iisdem litteris ab

¹ Alias, *ut catholicis Ecclesiis ordinum.*

omnibus subscribi tardissimum est, ne singulorum subscriptionibus eadem epistolæ onerentur; petimus, frater Aureli, ut iisdem tua charitas nostro omnium nomine subscribere dignetur. Et subscriperunt. Aurelius episcopus ecclesie Carthaginensis huic decreto consensit et subscripsi. Similiter et ceteri episcopi subscriperunt. Litteræ etiam ad iudices mittendæ sunt, ut donec Dominus legatos ad nos redire permittat, tuitiones per ordines civitatum et possessores prædiorum Ecclesie catholice impertiant.

Honorii lex in rebaptizantes (a).

Imp. ARCADIVS, HONORIUS et THEODOSIVS AAA.
Hadriano PF. P.

Adversarios catholice fidei extirpare hujus decreti auctoritate prospeximus. Ideoque intercidendam specialiter eam sectam nova constitutione censuimus, quæ ne hæresis vocaretur, appellationem schismatis præfererat. In tantum enim sceleris progressi dicuntur ii quos Donatistas vocant, ut Baptisma sacrosanctum, mysteriis recalcatis, temeritate noxia iterent; ei homines semel, ut traditum est, munere divinitatis ablutos, contagione profane repetitionis infecerint. Ita contigit ut hæresis ex schismate nasceretur. Inde male credulas mentes ad spem secundæ indulgentiæ blandus error invitat. Facile est enim persuadere peccantibus, veniam prius præstitam denuo posse præstari; quæ si concedi iterum eodem modo potest, non intelligimus cur tertio denegetur. Ii vero et servos vel homines juri proprio subditos iterati Baptismatis polluant sacrilegio. Quare hac lege sancimus, ut quisquis posthac fuerit rebaptizasse detectus, iudici qui provincie præsidet offeratur, ut facultatum omnium publicatione mulctatus, inopie pœnam, qua in perpetuum afficiatur expendat. Ita ut filiis eorum, si a paternæ societatis pravitate dissentiant, ea quæ fuerint paternæ non pereant; ut si ipsos forsitan savitas paternæ depravitate implicavit, ac reverti jam ad catholicam religionem malunt, adipiscendorum his honorum copia non negetur. Ea præterea loca seu prædia, quæ feralibus sacrilegiis deinceps constitit præbuisse secretum, fisci viribus applicentur; si tamen dominus aut domina, aut præsens forte fuisse, aut consensum præstitisse probetur: quos quidem iniusta etiam per sententiam notabit infamia. Si vero his nesciis per conductorem procuratoremve eorum in domo agitur hujusmodi facinus comprobatur, præjudicio a prædiorum publicatione suspensio, impliciti sceleris auctores coerciti plumbo exsilium, in quo omni vitæ suæ tempore afficiantur accipient. Ac ne forsitan sit liberam conscientiam piacularis perpetrati intra domesticos parietes silentio celare secreto, his qui forsitan ad rebaptizandum cogentur, refugiendi ad Ecclesiam catholicam sit facultas, ut ejus præsidio adversus hujus criminis et societatis auctores, attributæ libertatis præsidio defendantur, liceatque his sub hac conditione fidem tueri, quam extorquere ab invitis domini tentaverint. Nec assertores dogmatis catholici, ea qua ceteros qui in potestate sunt positi, oportet ad facinus lege constringi; et maxime convenit omnes homines sine ullo discrimine conditionis aut status infusæ cœlitus sanctitatis esse custodes. Sciant ii vero qui a supradictis iterare Baptisma non timuerint, aut qui consentiendo hoc facinus propria hujus societatis permixtione damnaverint, non solum testandi sibi, verum adipiscendi aliquid sub specie donationis vel agitandorum contractuum in perpetuum copiam denegatam, nisi pravæ mentis errorem revertendo ad veram fidem consilii emendatione correxerint. Illos quoque par nihilominus pœna constringat, qui memoratorum interdictis cœlibus seu ministeriis præbuerint comiventiam: ita ut moderatores provinciarum, si in contemptum sanctionis hujusmodi consensum putaverint commodandum, sciant se viginti

(a) Cod. Theod. l. 4, Ne sanctum Baptisma.

librarum auri pœna esse mulctandos. Officia etiam sua simili condemnatione subjuganda. Principales vel defensores civitatum, nisi id quod præcipimus fuerint exsecuti, vel his præsentibus Ecclesie catholice vis fuerit illata, eadem multa se noverint attingendos. Dat. prid. idus febr. Raven. Stilichone II et Anthemio Coss. (a).

Aliæ leges Honorii in Donatistas eodem anno 405 datæ, exstant supra ante libros contra Cresconium, col. 445-446.

Decretum Concilii habiti Stilichone iterum et Anthemio viris clarissimis consulibus, x cal. septembris (b), Carthagine in basilica Regionis secundæ.

Ut quia apud Carthaginem tantum unitas facta est, dentur etiam litteræ ad iudices, ut et in aliis provinciis et civitatibus operam impendi jubeant unitati. Ut gratiarum actiones de Carthaginensi Ecclesia pro universa Africa, de exclusione Donatistarum, cum episcoporum litteris ad comitatum mittantur. Recitatae sunt litteræ papæ Innocentii: ut episcopi ad transmarina pergere facile non debeant; quod hoc ipsum episcoporum sententiis confirmatur. Ut propter gratiarum actionem et exclusionem Donatistarum duo clerici Ecclesie Carthaginensis ad comitatum mittantur.

Decretum Concilii habiti Honorio VII et Theodosio II Augustis Coss. idibus juniis (c) Carthagine in basilica regionis secundæ.

Ut illæ plebes quæ conversæ sunt a Donatistis et habuerunt episcopos, sine dubio, inconsulto concilio habere mereantur. Quæ autem plebes habuerunt episcopum, et eo defuncto voluerint non episcopum proprium habere, sed ad alicujus episcopi diocesim pertinere, non eis esse denegandum. Necnon et illud suggestum est, quod plebes ante legem Imperatorum de unitate latam (d), quicumque converterunt episcopi ad Catholicam, ipsi eas obtinere debeant. Verum a lege unitatis et deinceps, oporteat universas Ecclesias vindicare sibi episcopos catholicos eorum locorum, ad quos loca sub hæreticis pertinebant, vel conversorum ad Catholicam, vel non conversorum hæreticorum, et dioceses, et si qua forte sunt instrumenta Ecclesie, vel ad ejus jus pertinentia. Qui vero aliqua usurpaverunt post legem, usurpata conventi restituant.

In concilio Carthaginensi subsequentis anni 408, die 16 junii legationem iterum suscepit Fortunatianus episcopus contra Paganos et hæreticos. In altero item concilio ejusdem anni 408, habito Carthagine die 15 octob. legationem contra Paganos et hæreticos susceperunt Restitutus et Florentius episcopi, eo tempore quo Severus et Macarius occisi sunt: et propter eorum causam Evodius et Theasius et Victor episcopi cæsi sunt.

Legationis causam discere licet ex Augustini ad Olympium epistola 97, n. 2, quo nimirum per novum Imperatoris edictum noverint inimici Ecclesie, leges illas quæ de idolis confringendis et hæreticis corrigendis vivo Stilichone missæ sunt, ex voluntate Imperatoris piissimi constitutas: quo nesciente vel nolente factas, sive dolose jactant, sive libenter putant; atque hinc animos imperitorum turbulentissimos reddunt, et (Catholicis) periculose ac vehementer infestos. Hinc vero subsequentium legum occasio.

Lex Honorii confirmans ante latas constitutiones in hæreticos.

Imp. HONORIUS et THEODOSIVS AA. CURTIO PF. P.

(a) An. 405, die 12 febr.

(b) An. 405, die 25 aug.

(c) An. 407, die 15 junii.

(d) Edictum unitatis, supra ante opus contra Cresconium, col. 445-446.

Omnia quæ in Donatistas, qui et Montenses vocantur, Manichæos, sive Priscillianistas, vel in Gentiles, a nobis generalium legum auctoritate decreta sunt, non solum manere decernimus, verum in executionem plenissimam effectumque deduci; ita ut ædificia quoque vel horum, vel Cœlicolarum etiam, quæ nescio cuius dogmatis novi conventus habent, Ecclesiis vindicentur. Pœna vero lege proposita veluti convictos tenere debet eos, qui Donatistas se confessi fuerint, vel Catholicorum communionem refugerint scævæ religionis obtentu, quamvis christianos esse se simulent, etc. Dat. vii cal. decemb. Romæ, Basso et Philippo Coss. (a).

Iidem AA. Ave, Donate (b), K. NB (c).

Donatistarum hæreticorum Judæorumque nova atque inusitata detexit audacia, quod catholicæ fidei velint sacramenta turbare: quæ pestis atque contagionis latius emanet ac profluat. In eos igitur, qui aliquid quod sit catholicæ sectæ contrarium adversumque tentaverint, supplicium justæ animadversionis expromi præcipimus (d). Dat. viii cal. decemb. Raven. Basso et Philippo Coss. (e).

Imp. HONORIUS et THEODOSIUS AA. Theodoro PF. P.

Ne Donatistæ, vel cæterorum vanitas hæreticorum aliorumque error, quibus catholicæ communionis cultus non potest persuaderi, Judæi atque Gentiles, quos vulgo Paganos appellant, arbitrentur legum ante adversum se datarum constituta tepuisse, noverint iudices universi præceptis eorum fidei devotione parendum: et inter præcipua quidquid adversus eos decrevimus, non ambigant exsequendum. Quod si quisquam iudicum, loco conniventia, executionem præsentis legis omiserit, noverit amissa dignitate graviolem motum se nostræ Clementiæ subiturum. Officium quoque suum, quod salutis propriæ contenta suggestione defuerit, punitis tribus primatibus, condemnatione viginti librarum auri plectendum (f). Ordinis quoque viri, si in propriis civitatibus vel territoriis commissum tale aliquid siluerint in gratiam noxiorum deportationis pœnam et propriarum amissionem facultatum se noverint subituros. Dat. xvii cal. febr. Raven. Honor. vii et Theod. iii AA. Coss. (g).

In concilio apud Carthaginem habito die 14 junii anni 410, legationem susceperunt contra Donatistas Florentius, Possidius, Præsidius, et Benenatus episcopi, eo tempore quo lex data est, ut libera voluntate quis cultum Christianitatis exciperet. Ea occasione datum est ab Honorio sequens istud edictum.

Honorii edictum abrogans eam legem, qua hæreticis concessa fuerat libertas arbitrii (h).

Imp. HONORIUS et THEODOSIUS, Heracliano comiti Africae.

Oraculo penitus remoto, quo ad ritus suos hæreticæ superstitiones obrepserant, sciant omnes sanctæ legis inimici, plectendos se pœna et proscriptionis et sanguinis, si ultra convenire per publicum, execranda sceleris sui temeritate tentaverint. Dat. viii cal. sept. Varane V. C. Cons. (i).

COLLATIONIS CARTHAGINENSIS.

DIES PRIMA (j).

Exordium.

Post consulatum Varanis V. C. calendis juniis Car-

(a) Die 15 nov. anni 408.

(b) Exstat ad Donatum proconsulem Africae Augustini epistola 100.

(c) K. NB. id est, *charissime nobis*. Vide Morel Element. Critic. pag. 159. M.

(d) Cod. Theod. l. 44, de Hæret.

(e) Anno 408, die 24 nov.

(f) Cod. Theod. l. 46, de Hæret.

(g) 16 jan. anni 409.

(h) Cod. Theod. l. 51, de Hæret.

(i) 25 aug. anni 410.

(j) Anno Christi 411, die 1 jun.

thagine in secretario thermarum Gargilianarum, præsentibus Sebastiano, Maximiano et Petro viris devotissimis protectoribus domesticis; astantibus Urso, Petronio, et Liboso ducenariis, Bonifacio et Evasio apparitoribus illustrium atque eminentium potestatum, Fileto apparitore illustris comitivæ sedis, Exitorio adjutore corniculari, Possidio, Quodvultdeo, et Colonico adjutoribus commentariorum officii D. N. V. C. et spectabilis proconsulis, Navigio adjutore numerorum officii D. N. V. C. et spectabilis vicarii, Nampio scriba officii V. C. legati almæ Carthaginis, Rufiniano scriba V. C. curatoris celsæ Carthaginis; excipientibus etiam Ililario et Prætextato exceptoribus D. N. V. C. et spectabilis proconsulis, Fabio exceptore D. N. V. C. et spectabilis vicarii, et Romulo exceptore V. C. legati almæ Carthaginis; excipientibus quoque Januario et Vitale notariis Ecclesiæ catholicæ, Victore et Cresconio notariis Ecclesiæ Donatistarum, Ursus ducenarius illustrium atque eminentium potestatum dixit:

Dudum vestra Sublimitas secundum imperiale præceptum et nos et cæteros qui tam de sacratissimo comitatu, quam etiam de Africanis officiis Sublimitatis tuæ sunt actibus deputati, ad singulas provincias destinavit, et edicta etiam per universam Africam direxit, ut tam Catholici quam Donatistæ episcopi, intra quartum mensem Collationi cuncti adesse deberent: quæ tempora hodierna die videntur impleri. Et quia præsto sunt universi, de omnibus scilicet provinciis Africanis, id est de provincia Proconsulari, de provincia Byzacena, de Numidia, de Mauritanis Sitifensi et Cæsareensi, sed etiam et de Tripolitana provincia, si præcipit Nobilitas tua, adsint iidem venerabiles viri, ut omnia suo ordine peragantur.

Flavius Marcellinus V. C. tribunus et notarius dixit: Adsint venerabiles viri, quos præsentibus esse suggeritis. Et ingressis universis episcopis partis Donati; ingressis etiam Aurelio, Alypio, Augustino, Vincentio, Fortunato, Fortunatiano et Possidio episcopis Ecclesiæ catholicæ, cum Novato, Florentio, Maurentio, Bonifacio, Prisco, Sereniano, et Scyllacio coepiscopis suis, Deuterio, Leone, Asterio, et Restituto, æque episcopis et custodibus gestorum, Marcellinus vir clarissimus tribunus et notarius dixit: Optarem quidem tantæ hujus multitudinis sanctitatem, quæ sub unius Christi Dei religione censetur, nulla a se dissensione sejungi. Sed quia id quod dudum error antiqui hostis immisit, Deum certum est velle nunc corrigi, ne diutius germana religio concertatione sua spectaculum Gentibus faciat, licet supra meritum meum hoc cognoscam esse iudicium, ut inter eos videar iudicare, a quibus me potius decuerat iudicari; tamen quia certum est hanc causam spectante Deo et Angelis testibus agitandam, quæ sub fidei cœlestis examine vel probata præmium afferat vel læsa iudicium, ut tandem præsentium disceptationibus episcoporum manifestius veritas elucescat, imperialis primitus sanctio recitetur, ut in quem modum atque formam sit suscipienda cognitio ab omnibus possit adverti, licet eam cunctis innotuisse sat clarum sit.

Præceptum Honorii de habenda Collatione, recitatum die Collationis primo.

Imperatores, Cæsares, Flavii, HONORIUS et THEODOSIUS, pii, felices, victores ac triumphatores, semper Augusti, Flavio MARCELLINO suo, salutem.

Inter imperii nostri maximas curas, catholicæ legis reverentia aut prima semper aut sola est. Neque enim aliud aut belli laboribus agimus, aut pacis consiliis ordinamus, nisi ut verum Dei cultum orbis nostri plebs devota custodiat, ut etiam Donatistas vel terrore vel monitu olim implere convenerat, qui Africam, hoc est, regni nostri maximam partem et sæcularibus officiis fideliter servientem, vano errore et dissensione superflua decolorant. Nos tamen eadem frequentius non piget replicare, quæ omnium retro

principum devota in Deum desinuit auctoritas: ne nostris temporibus si quid forte in injuriam legis catholice fuerit generatum, justo judicio hoc nobis possit imputare posteritas. Nec sane latet conscientiam nostram sermo celestis oraculi (a), quem errori suo posse proficere scæva Donatistarum interpretatio proficitur: qui quamvis depravatos animos ad correctionem mitius invitaret, aboleri eum tamen etiam ante jussimus, ne qua superstitionibus præstaretur occasio. Nunc quoque excludendam subreptionem simili auctoritate censemus, illudque merito profite-mur, libenter nos ea quæ statuta fuerant submovere; ne in divinum cultum nobis se quisquam auctoribus æstimet posse peccare. Et quamvis una sit omnium et manifesta sententia catholice legis plenam veritatem recto hominum cultu et celesti sententia comprobata, studio pacis et gratiæ venerabilium viro-rum episcoporum legationem libenter admisimus, quæ congregari Donatistas episcopos ad cœtum celeberrimæ desiderat civitatis, ut electis etiam sacerdotibus quos pars utraque delegerit, habitis disputationibus, superstitionem ratio manifesta confutet. Quam rem intra quatuor menses præcipimus explicari, ut conversos animos populorum etiam nostra clementia, sicut desiderat, celerius possit cognoscere. Quod si intra præstitutum tempus studiose Donatistarum episcopi declinaverint convenire, trini edicti vocatione contumacium tempora concludantur; quibus emensis atque transactis, si provocati adesse contempserint, cedat cum ecclesiis populus qui doctores suos silentio cognoverit superatos, et victum se aliquando gratuletur, sciatque, si non præceptis nostris, vel catholice legis veris imperiis serviendum. Cui quidem disputationi principe loco te judicem volumus residere (quidquid etiam ante in mandatis acceperis plenissime meministi), omnemque vel in congregandis episcopis, vel evocandis, si adesse contempserint, curam te volumus sustinere: ut et ea quæ ante mandata sunt, et quæ nunc statuta cognoscis, probata possis implere solertia; id ante omnia servaturus, ut ea quæ circa catholicam legem vel olim ordinavit antiquitas, vel parentum nostrorum auctoritas religiosa constituit, vel nostra serenitas roboravit, novella subreptione (b) submota, integra et inviolata custodias. Ut sane adminicula competentia actibus tuis deesse non possint, viros spectabiles Proconsulem atque Vicarium serenitas nostra commouit, ut si propriarum dignitatum statum cupiunt retinere, si apparitionem suam extremam declinare supplicia, tam ex propriis officiis quam ex omnium judicum apparitione abunde necessarios faciant deputari. Erit jam sollicitudinis tuæ, si quid ulla cognoveris arte differri, missis relationibus indicare, ut negligentes puniat digna correctio. Omnia sane, quæ vel in unum episcopis congregatis disputatio completa firmaverit, vel desistentibus forte statuerit circa contumaces lata sententia, te referre conveniet; ut quid ad confirmandam catholicam fidem præceptio nostra profecerit, celerius possimus agnoscere. *Et divina manu*: Vale, Marcelline charissime nobis. Data pridie idus octobris Ravennæ, Varane V. C. consule (c).

Edictum Marcellini primum, quo per provincias misso utriusque partis episcopi convocantur.

Quid clementissimus princeps dominus noster Honorius pro catholice fidei confirmatione decreverit ante latorum apicum tenore monstratur. Legationem siquidem venerabilium episcoporum libenter accipiens, Africam suo devotam semper imperio vario re-

(a) Id est, legis quæ abrogatur lege anni 410, supra, col. 815.

(b) In Cod. Theod. l. 5, de Relig. legitur « superstitione. » Non inepte tamen hic « subreptione, » id est, lege illa per subreptionem quamdam emissa, qua libertas arbitrii concedebatur hæreticis: quod « celeste oraculum, » appellavit paulo ante et « excludendam subreptionem. » Vide, supra, legem anni 410.

(c) Die 14 octob. anni 410.

ligionum genere diutius inquietari decolorarique non passus est. Studio namque pacis et fidei tantorum discidia populorum ex antiqua persuasione venientia veritatis voluit manifestatione sedari, ut quas sedare principalibus a se sanctionibus prerogatis ac trahi ad unam fidei sententiam non posse pervidit, habita utrarumque partium disceptatione revocaret. Cunctos etenim, tam Catholicæ quam Donatianæ partis episcopos, in unum voluit congregari, ut electis ab utraque parte peritioribus viris, certæ fidei veritate discussa, superstitionem ratio manifesta convincat: quatenus quidquid illud est quod pro suis partibus æstimat unusquisque posse competere, proferatur in medium, et sic germanæ vel sero fidei lux clarescat. Consona siquidem utriusque partis petitio ad hanc principem sententiam provocavit. Nam sicut a Catholicis nuper Collatio postulata est; sic ante brevissimum tempus Donatistarum episcopos in judicio illustrium potestatum Collationem postulasse non dubium est: et quoniam libenter assensum tribuit clementia principalis, et concilium fieri intra Africam universale decrevit, utriusque partis justa poscentibus, huic me disputationi principe loco judicem voluit residere. Unde cunctos per Africam tam Catholicæ quam partis Donatianæ episcopos hujus edicti tenore commoneo, ut intra tempus lege præscriptum, id est, intra quatuor menses, qui dies intra diem calendarum juniarum sine dubio concludetur, ad civitatem splendidam Carthaginensem concilii faciendi gratia convenire non differant: ne eam partem de merito propriæ fidei appareat judicasse¹, quam defuisse constiterit. Universos etiam cunctarum provinciarum curatores, magistratus, et ordinis viros, necnon et actores, procuratores, vel seniores singulorum locorum, pari admonitione convenio, sub propriæ existimationis dignitatis reatu salutisque periculo, quatenus in civitatibus locisque in quibus consistunt, utriusque partis episcopos convenire, vel sub gestorum confectione, vel sub cujuslibet scripturæ documento exstante, festinent. Et si ipso in tempore in civitatibus non potuerint inveniri, per rura etiam perquisitis tam imperialis præcepti forma, quam tenor hujus innotescat edicti, quatenus intra hos quatuor menses ordinum relatione cognoscam singularum partium voluntatem. Illud etiam scire Donatianæ partis episcopos volo, si quis eorum affuturum se esse responderit, ecclesiam sibi primitus cum omni jure suo, quæ forte a Catholicis juxta præceptum imperiale retinetur, sine aliqua dilatione per viros ordinis mox tradendam; si vero omnes vel singulis² in locis suis positi se adfuturos esse responderint, et ecclesias et ea loca quæ eorum fuisse vel eos tenuisse constiterit, per supradictorum ordinum instantiam eorum juri dominioque reddenda; ut reformato iisdem primitus statu, disputationis inchoetur initium. Et quoniam tanti mihi negotii summam committere voluit augustissimus Princeps; illud me quoque fateor libenter accipere, ut si de mea persona aliquid cunctationis affertur, alium mecum judicem, quem ipsi delegerint Donatianis³ partis et fidei, vel superioris vel similis dignitatis, residere non abnuam. Sive autem cum alio, sive solus in hoc negotio judicaturus interero, nihil aliud me, nisi quod allegationes partium examinatæ potuerint demonstrare, et quod veri invenerit fides, per admirabile mysterium Trinitatis, per incarnationis Dominicæ sacramentum, et per salutem supra memoratorum Principum, judicaturum me esse promitto. Nec illam sane partem potui reticere, quatenus noverint, sive pro Donatistis, sive pro Catholicis fuerit lata sententia, in nullo se Donatistarum episcopos aliquam molestiam esse passuros, sed liberos et ab omni injuriæ genere alienos ad propria redituros: quod me et per tremendum iudicii diem, et per sacramenta superius memorata

¹ Forte, *dubitasse*.

² Forte, *singuli*.

³ Forte, *Donatianæ*. M.

ita facturum esse polliceor. Omnes autem qui ad singulas provincias fuerant destinati, noverint in nullo se quemquam deinceps Donatistarum aliquatenus convenire debere, vel aliquam iisdem superioris executionis (a) molestiam generare, ni malunt pro contemptu recentioris præcepti subjacere vindictæ. Erit autem omnibus Donatianæ partis hominibus, de eorum qui missi sunt concussionibus et deprædationibus, si quas forte admissas esse noverunt, liberum conqueri; ut in eos probata criminum qualitate, ultio digna procedat. *Et alia manu* : Proponatur.

Edictum Marcellini secundum, præsentibus apud Carthaginem episcopis propositum; de loco et modo Collationis.

Magnitudo hujusce negotii, quod de veritatis ac religionis agnitione suscipitur, etiamsi parum momenti sui libraretur examine; convenerat tamen ipsa disceptantium gravitate atque auctoritate pensari. Nulli enim habetur ambiguum, quanti sit ponderis causa, quæ inter episcoporum est discutienda personas. Sed cum mihi cognitionem disceptationis hujusce crediderit augusta dignatio, eisque judicem dederit, quibus inferiorem me esse pro tanti nominis veneratione cognosco; fidei sollicitudinis meæ hæc consideratione prospexi, ut de meo vellem iudicio judicari. Hujus igitur auctoritate propositi omnes utriusque partis episcopos censui commonendos, ut ante cognoscant, non amplius quam septenos amborum episcopos partium mutua inter se disceptationis habituros esse colloquium, quos in officium disputandi suarum partium subrogarit electio: siquidem certum deligi ex partibus numerum præceperit imperialis auctoritas. Aderunt alii quoque septeni, delecti iudicio suæ cuiusque partis episcopi, qui servata primitus per omnem colloquium moderatione silentii, ad hoc se tantum intelligant interesse, ut si qui ex disputantibus utrinque septenis conferre consilium cum suorum quoque voluerit, cum eodem illic secedat in partem, atque ibi communicata patienter ratione tractandi, proprium revertatur ad locum, fidem servaturus officii, ut alter cui id necesse est tacendo audienda commendet, alter cui id munus est loquendo suscepta confirmet. Erit autem Collationi aptissimus locus Thermarum Gargilianarum, in quem die calendarum juniarum eosdem episcopos solos qui designati sunt oporteat convenire. Ex quo illud profecto perspicuum est, eo nullum penitus populi fieri debere conventum, quo nec ipsos universos confluere sinatur episcopos. Nam cum patientia disputandi, quæ soli amica est silentio, omnem catervatim agminis strepitum perhorrescat; nihil interest utrum eam congestio populorum, an episcoporum turba præpediat. Igitur episcopi memorati soli in prædictum locum tempusque conveniant; ita tamen ut reliqui omnes utriusque partis episcopi ante diem qui prædestinatus examini est, ratum se habituros quidquid a septenis utrinque coepiscopis suis fuerit actitatum, epistolis ad meam dicationem currentibus utrinque designent: quibus epistolis tamen etiam testimonium omnes apud me propriæ subscriptionis adjungant. Equissimum namque est, ut eorum universa Collatio rata futura proinittatur ab omnibus, qui eliguntur ab omnibus. Nullus ergo vel laicus vel episcopus ultra numerum præstitutum in illum tranquillissimum concilii locum contra prohibitum molliatur accedere: quin potius etiam plebes suas pia quietis ac modestiæ commonitione conveniant, hoc per ecclesias proprias ante tractantes, quatenus a die disputationis ac loco omnis se multitudo contineat, ut religioso patientiæ magisterio delinitum christianæ paci populum parent (b). Non solum enim episcopi, verum etiam rationalis in hanc sententiam populus consentit, disputantibus supradictis, et ubi major occupatio mentium defixa constitit, de veritate quaerentibus, nihil turbidum, nihil tumultuosum, nihil deni-

que intempestivum debere prorsus obstrepere. Nam ut quod omnium salutis proficiat, fiat postea publicum, debet discutientibus veritatem præstare ante secretum. A me vero ita per omnia promulganda sententia est, ut in publicam dimissa notitia, toto splendide Carthaginis populo iudice ponderetur. Ita quippe oculis, non solum urbis hujusce, verum etiam universæ provinciæ totus emensæ disputationis ordo pandetur, ut tam prosecutiones disputantium episcoporum, quam pronuntiationum mearum series subsequata, digestis in publico voluminibus explicetur; hæc enim in iudice securitas fidei est, ut de se non timeat judicari. Ut igitur in eliciendæ veritatis examen non inserpat aliquatenus calumniosa suspicio; lucemque perspicuam quam mentibus publicis probationum evidentium fides absoluta purgabit, nullis penitus nebulis causatio enjuslibet partis obducat; id etiam contra suspicionum fucos et commenta fallendi necessario provisum noverint omnes, non solum oportere, verum etiam expedire servari, scilicet ut interfatibus meis me primitus per omnia subscribente, etiam omnes disputantes episcopi suis in scheda prosecutionibus universis absque ulla prorsus excusatione subscribant. Exigit enim meritum fidei, ut adversus eum qui assertionibus suis perfidum forte subducere tentarit assensum et inficiari quæ dixerit, etiam testimonii sui consistat auctoritas; ubi soli proficit victoria veritati. Hi autem qui excipiendi funguntur officio, præter eos qui dicationi meæ de publicis præstolantur officii, etiam quaterni de singulis partibus ecclesiastici alternis debent astare notarii, quorum fides ne qua vacillet ambage, quaterni episcopi partium singularum delecti suorum iudicio præponantur, ut eosdem exceptores ac notarios pervigili ac sollicita observatione custodiant; quatenus cum eisdem exceptoribus ac notariis egressi per vices, subinde faciant perspicua digeri descriptione quæ dicta sunt; ut nihilominus adhuc episcopis supradictis in disceptatione versantibus, transeat in apices evidentes profligatæ pars aliqua quæstionis, ut confestim ea cum a septenis episcopis subnexa subscriptione, celerem expectationi publicæ tribuant notionem. Post primum autem Collationis diem, descriptioni subscriptionique gestorum locum diei subsequentis efficiet præcrastinata cognitio: ita ut si quid forte præcedenti Collationi supererit; in diem tertium recurrat examen. Omne igitur spatium conferendi vicissim diei unius intercapedo distinguet; quo possint in medio gesta subinde subscribenda describi, memoratorum præstolante custodia, qui hoc sine suum inctiantur officium, non ut aliquid dicant; sed ut dicta custodiant. Donec autem emenso exitu quæstionum, omnes expedita veritas enodet ambages, schedas subinde scriptas pariter atque subscriptas, tam mei sigilli, quam illorum octo custodum signabit impressio. Maximianistis etiam edicti hujus innotescet auctoritas, qua sibi ab illo concilio intelligant temperandum, quod¹ inter Catholicos Donatistasque distingui² omnem dijudicarique conflictum clementium Principum præceptio religiosa constituit; nec eis opitulari aliquatenus potest, quod sibi Donatistarum nomine blandiuntur; cum a Donatistis dicantur esse damnati. Si quis ex istis, quæ adversus omnes multifariæ suspicionis insidias provisæ sollicitate, constituta fideliter, ordinata diligenter, tenor hujus propositionis amplectitur, quodlibet observare noluerit; non solum quid de causa sua sentiat confitetur, verum etiam quid molliatur ostendit. Sufficit interim Cognitori talis prærogativa justitiæ, hujus commonitionis circa universos episcopos fecisse populum sibi plebis Carthaginensis testem, quem mox est habiturus iudicem. Superest ut ante concilii diem universum hujusce ordinationis tenorem utriusque partis episcopi, amputata penitus mora, missis ad dicationem meam litteris suis impleturos se esse promittant: hoc præcipue maturato; ut eadem quibus ad omnia

(a) Id est, legis anni 410.

(b) Confer Augustini sermonem 588, n. 6, tom. 3.

¹ Forte, quo.

² Forte, discingi, id est, solvi.

hujusce edicti se consensisse profitebuntur epistolæ, primatium tantummodo episcoporum subscriptione signentur. Sufficit enim illis epistolis universalem, ut ita dixerim, subscriptionem episcoporum omnium cohærere, quibus totum disputationis ordinem conferentium septenorum ratum se habituros esse promiserint.

Notoria Donatistarum, Marcellini edicto respondentium.

Post consulatum viri clarissimi Varanis, viii cal. jun. Flavio Marcellino viro clarissimo et spectabili tribuno et notario, Januarius, Primianus, et cæteri sinceræ Christianitatis episcopi et catholicæ veritatis.

Notum facimus Sinceritati tuæ; nos edicto tuo conventos, ex diversis partibus Africae convolantes, ingressos fuisse Carthaginem xv die calendarum juniarum: cujus nostri adventus et omnes quos Carthago continet testes sunt, et tua Sinceritas non ignorat. Tanta enim vis jurisjurandi tui edicto tuo expressa est, ut exceptis his quos adversæ valetudines corporum in sedibus retinent, aut ægritudo in via comprehendit, nec gravissimos senes annositas, nec prolixi itineris labor potuerit prohibere. Quod cum solum edictum ante causam sufficeret; alterum quoque dignatus es edere, in quo cum multa nos moveant, tuam præcipue magnam sollicitudinem facit, quod nos ipsos edicto tuo epistolis nostris astipulari oportere censuisti; cum hoc nec mos publicis habeat, nec iudicium consuetudo. Qua de re Sinceritatem tuam plurimum exhortamur, ut prioris edicti fide servata, cunctos nos ad te venire præcipias; ut quam primum de numero nostro constet; quos adversarii paucos esse sæpe mentiti sunt: ut rite omnibus ordinatis quæ nostris partibus competunt, disceptatio subsequatur; ne aut edicta se tuæ Sinceritatis impugnent, aut nobis quidquam præjudicet, ut cum omnes venire præceperis, paucos nunc adesse velle videaris. Hoc enim decet et expedit, ut cunctis præsentibus commune negotium pauci loquantur. Hujus Notoriæ parem apud nos retinimus. *Et alia manu*: Januarianus episcopus subscripsi. *Et alia manu*: Primianus episcopus subscripsi.

Litteræ Catholicorum, edicto Marcellini respondentium.

Honorabili ac dilectissimo filio viro clarissimo et spectabili tribuno et notario Marcellino, Aurelius, Silvanus et universi episcopi catholici.

Edicto Spectabilitatis tuæ, quo nostræ Collationis tranquillitati quietique servandæ, et veritati manifestandæ muniendæque consultum est, in omnibus nos consentire; sicut admonere dignatus es, per has litteras intimamus, etc.

Exstant inter Epistolas Augustinianas, tom. 2, epistola 128.

Litteræ Catholicorum ad Marcellinum datæ, quibus Notoriæ Donatistarum respondent.

Honorabili ac dilectissimo filio viro clarissimo et spectabili tribuno et notario Marcellino, Aurelius, Silvanus, et universi episcopi Catholici.

Multum nos sollicitos reddidit Notoria vel litteræ fratrum nostrorum, quos cupimus ad catholicam pacem a perniciose dissensione converti, quod edicto Nobilitatis tuæ, quo ipsius disputationis nostræ tranquillitati quietique providisti, consentire noluerunt, etc.

Exstant hæc Litteræ tom. 2; epistola 229.

Mandatum Catholicorum, quo tota causa comprehensa est, et electis ad disputandum septem episcopis injuncta est Catholicæ defensio.

Post consulatum Varanis viri clarissimi, iii kalendas junias, Mandatum factum in Ecclesia Carthaginensi ab universo concilio episcoporum Catholicorum,

præsidente Aurelio episcopo Ecclesiæ Carthaginensis, et Silvano primite Numidiæ.

1. Quamvis causa Ecclesiæ catholicæ adversus omnes falsas criminationes, quibus eam usquequaque diffusam schismatici et hæretici per suas quasque regiones vel provincias vel divisi atque separati vaniloquis et sacrilegis insectantur erroribus, satis superque divinis testimoniis defendatur; in Africa vero adversus Donatistas etiam ecclesiasticis atque imperiali iudicio, sicut oportebat vel necesse fuerat, terminata sit: tamen quia id ipsum hominibus qui ista nesciunt quo eos ad æternam salutem christianæ charitatis¹ acquiramus; instantius manifestandum atque declarandum est; placuit nobis ex Dei Domini voluntate in hanc Carthaginensis civitatis convenire ecclesiam, et eligere idoneos fratres collegasque nostros, ad gerendam hujus causæ defensionem, qui crimina falsissima Ecclesiæ catholicæ, quæ toto, sicut de illa divina testantur eloquia, terrarum orbe diffunditur, a parte Donati objecta redarguant.

2. Ecclesiâ quippe Christi, sanctis patribus nostris Abraham; Isaac et Jacob, et populis omnibus per imitationem fidei posteris et filiis eorum; ita divina et veridica voce promissa est, ut nulla humana et maledica possit voce convinci. Ad Abraham namque ita locutus est Deus: *Per me juravi, dicit Dominus, propter quod fecisti verbum hoc, et non pepercisti filio tuo amantissimo propter me, nisi benedicens benedicam te, et implendo implebo semen tuum, tanquam stellâs cæli, et tanquam arenam quæ secus oram maris est; et hæreditatem possidebit semen tuum civitates adversariorum, et benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, quia obaudiisti vocem meam* (Gen. xxii, 16-18). Ad Isaac quoque ista de hac re verba sunt Domini: *Statuam iusjurandum meum quod juravi Abraham patri tuo, et ampliabo semen tuum tanquam stellâs cæli, et dabo tibi et semini tuo omnem terram hanc, et benedicentur in nomine tuo omnes gentes terræ, pro his quæ obaudiit Abraham pater tuus meam vocem, et servavit præcepta mea et justitias meas et legitimâ meâ* (Id. xxvi, 3-5). Ad Jacob etiam loquens, hoc idem attestatione præclarissima pollicetur: *Et erit semen tuum sicut arena terræ, et multiplicabitur supra mare et in africanem et in aquilonem et ad orientem, et benedicentur in te omnes tribus terræ et in semine tuo* (Id. xxviii, 14). Unde propheta Isaias his vocibus consonans, istam Ecclesiam in Spiritu sancto futuram prævidens; sic alloquitur: *Lætare, sterilis, quæ non parit; erumpe et exclama, quæ non parturis, quoniam multi filii desertæ, magis quam ejus quæ habet virum. Dixit enim Dominus: Dilata locum tabernaculi tui, et aularum tuarum: fige palos, noli parcere; longos fac funiculos tuos, et palos tuos confirma; adhuc in dexteram et sinistram extenderis, et semen tuum gentes possidebit, et civitates desertas inhabitabis. Ne timeas, quoniam prævalebis: neque verearis quod detestabilis fueris; confusionem enim in æternum oblivisceris, ignominie viduitatis tuæ non eris memor: quoniam ego Dominus qui facio te, Dominus nomen illi; et qui liberavit te Deus Israel, universæ terræ vocabitur* (Isai. liv, 4-5). Item alio loco: *Et patefaciet Dominus brachium suum sanctum in conspectu universarum gentium, et videbunt omnes gentes usque ad intima terræ salutem quæ a Deo est* (Id. lii, 10). Item dicit: *Posui te in testamentum generis, in lucem gentibus, ut sit salus usque in fines terræ* (Id. xlix, 6). Malachias etiam propheta prævidens sacrificium primi populi cessaturum, et toto orbe terrarum, id est, a solis ortu usque ad occasum, æternum sacrificium glorificato in gentibus nomine Domini celebrandum, ita loquitur ad Judæos: *Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus omnipotens, et sacrificium non accipiam de manibus vestris: quoniam ab ortu solis usque ad occasum clarificatum est nomen meum in gentibus, et in omni loco incensum offertur nomini meo, et sacrificium mundum; quoniam magnum est nomen*

¹ Alias, christiana charitate.

meum in gentibus, dicit Dominus omnipotens (*Malach. 1, 10, 11*). Jeremias quoque gentes ab extremo terræ venturas ad Dominum, damnatis simulacrorum superstitionibus, sic prædicit: *Domine, virtus mea et adiutorium meum et refugium meum in die malorum; ad te gentes venient ab extremo terræ, et dicent: Quam falsa possederunt patres nostri idola, et non est in eis utilitas (Jerem. xvi, 19)*. Quia vero non in unum aliquem terræ locum ex aliis locis ad Deum gentes venturas esse prædictum est, sed in locis suis eum adoraturas, in quem damnatis simulacris fuerant credituræ, sic Sophonias propheta testatur: *Prævalebit Dominus adversus eos, et disperdet omnes deos gentium terræ, et adorabunt eum unusquisque de loco suo omnes insulæ gentium (Sophon. ii, 11)*. His atque aliis multo pluribus testimoniis Legis et Prophetarum asserentibus Ecclesiam toto terrarum orbe diffundi, Psalmi etiam divini ita concinunt: *Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ (Psal. ii, 7, 8)*. Item in alio psalmo de Domino Christo in figura Salomonis: *Dominabitur a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos finis terræ: Coram illo decident Æthiopes, et inimici ejus terram lingent. Reges Tharsis et insulæ munera offerent, reges Arabum et Saba dona adducent; et adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes servient illi (Psal. lxxi, 8-11)*. Item in alio psalmo: *Deus deorum Dominus locutus est, et vocavit terram a solis ortu usque ad occasum: ex Sion species decoris ejus (Psal. xlix, 1, 2)*.

5. Propterea ipse quoque Dominus Jesus, qui locutus fuerat ante per ora Prophetarum, posteaquam resurrexit a mortuis, jam per os proprium sic promisit Ecclesiam: *Oportebat, inquit, impleri omnia quæ scripta sunt in Lege, et Prophetis, et Psalmis de me. Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas, et dixit eis: Quia sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati, et resurgere a mortuis tertia die, et prædicari in nomine ejus penitentiam et remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem (Luc. xxiv, 44-47)*: tanquam illud testimonium Psalmi, quod recentissimum posuimus, verbis aliis exponeret. Nam quod ibi positum est, *vocavit terram a solis ortu usque ad occasum*; hoc Dominus ait, *per omnes gentes*: et quod ibi positum est, *ex Sion species decoris ejus*; hoc Dominus ait, *incipientibus ab Jerusalem*. Quis enim nesciat Sion et Jerusalem unam esse civitatem, unde cœpit passio et resurrectio Domini Jesu Christi per orbem terrarum populis mundandis atque salvandis illustrissimo præconio prædicari? Proinde et ascensurus in cœlum, providens unde fuissent carnales homines pro suis divisionibus et separationibus litigaturi, cum quæsiissent discipuli audire ab eo aliquid de fine sæculi: *Non est, inquit, vestrum scire tempora quæ Pater posuit in sua potestate; sed accipietis virtutem Spiritus sancti, et eritis mihi testes in Jerusalem et in totam Judæam et Samariam, et usque in totam terram (Act. i, 7, 8)*. Hanc auctoritatem magisterii cœlestis secuti Apostoli Ecclesiam commendant in toto mundo fructificantem atque crescentem (*Coloss. i, 6*): et ne se in partes membra Christi per hominum nomina dividant, ita carnales, qui jam hoc facere cœperant, Apostolus alloquitur: *Obsecro vos, fratres, per nomen Domini nostri Jesu Christi, ut idipsum dicatis omnes, et non sint in vobis schismata, sitis autem perfecti in eodem sensu et in eadem sententia. Nuntiatum enim est mihi, fratres, ab his qui sunt Chloes, quia contentiones sunt in vobis, et unusquisque vestrum dicit, Ego quidem sum Pauli; ego autem Apollo; ego vero Cephæ; ego autem Christi. Divisus est Christus? Numquid Paulus pro vobis crucifixus est? aut in nomine Pauli estis baptizati (I Cor. i, 10-15)?* Unde et istos, contra quorum errorem et pro quorum salute nomine Christi elegimus qui eorum criminationibus falsis vanisque respondeant, in Sacramentis Christi fratres nostros agnoscimus, nec eorum detestamur perversitatem, sed

ipsa Christi Sacramenta in eis approbamus, et rescindere non audemus. Meminimus enim per prophetam esse præceptum: *Audite, qui pavetis, verbum Domini, dicite, Fratres nostri estis, his qui vos oderunt, et qui vos detestantur; ut nomen Domini honorificetur; et appareat illis in jucunditate (Isai. lxxvi, 5, sec. lxx)*. Jam quod sequitur, ipsi sibi salubriter dicant, vel a Propheta potius quam a nobis hoc audiant. Nos leviora dicimus, ut pacem potius cum correctis, quam litem cum perversis habeamus. Fratres nostros esse dicimus, ut nomen Domini honorificetur; qui ideo nos oderunt et detestantur, et esse fratres nostros negant, quia nomen hominum ab eis magis quam Domini honorificatur.

4. Ac per hoc fratres et coepiscopi nostri, quos ad eorum criminationes redarguendas elegimus, in hac Collatione quæ cum eis habenda est, Ecclesiam sanctam adversus eorum objecta defendant. Dicunt enim quod hæc Ecclesia, quam in Lege et Prophetis et Psalmis accepimus prænuntiatam, opera¹ Salvatoris expressam et sanguine redemptam, Apostolorum laboribus disseminatam atque plantatam, incipientibus ab Jerusalem, ubi in centum viginti animas simul congregatas sanctus Spiritus venit, eosque in quos venit linguis omnibus² gentium loqui faciens, evidentissimo signo docuit Ecclesiam per omnes gentes futuram, et linguis omnium gentium locuturam: hanc ergo Ecclesiam, quæ isto modo, ut prædictum et impletum est, ab Jerusalem sumpsit exordium, atque inde se in Judæam et Samariam aliasque orbis terræ partes Apostolorum prædicatione diffudit, in quorum Litteris atque Actibus civitates et provincias invenimus longe lateque distentas, in quas eam suis speciosis pedibus invexerunt, unde et in Africam cresceret; hanc, ut diximus, Ecclesiam dicunt isti, contra quorum errorem collegis nostris Collationem defensionemque mandamus, Cæciliani episcopi quondam Carthaginensis Ecclesiæ et sociorum ejus nescio quibus peccatis periisse pollutam, atque in parte Donati ejus reliquias remansisse. Hanc vanam et sacrilegam criminationem hi, quibus mandamus, ita redarguant et refellant, ut primitus Ecclesiæ causam a causa quorundam hominum distinguant atque discernant. Quoniam Ecclesia permixtos malos habitura prædicta est, quousque messis tempore a tritico zizania segregentur, vel a frumentis palea ventilata discedat, vel oves ad dexteram, hædi ad sinistram, qui nunc eisdem pascuis permixti sunt, segregentur; vel mali pisces a bonis, qui nunc intra eadem retia simul trahuntur ad littus, in eodem littore, hoc est in fine sæculi, dirimantur. Homines autem quilibet in Ecclesia, si boni sunt, triticum vel frumenta ejus sunt, oves ejus sunt, pisces ejus boni sunt: sin autem mali sunt, zizania, palea, hædi, pisces mali ejus sunt. Non ergo propter eos tota messis, tota area, grex totus, piscatio tota damnata est: ne cum ante tempus audemus quasi de malis temere judicare, et aliis aliorum objectare peccata, bonos propter malos sacrilega separatione deseramus; cum potius malos propter bonos pia unitate tolerare debeamus. Urgendi ergo sunt isti harum evangelicarum similitudinum, et tam perspicue veritatis inimici, ut doceant quod intendunt, ac prius ostendant, si valuerint, quomodo Ecclesia, quam incipientem ab Jerusalem in Scripturis sanctis per propinqua et longinqua fructificantem atque crescentem accepimus et tenemus, quorumlibet quos accusant contagione perierit, et in Donati parte remanserit. Si enim hoc fieri potuisse monstraverint, tunc utique ad causam Ecclesiæ pertinebit, aliam fortasse suscipere atque discutere quæstionem: utrum Cæcilianus ejusque collegæ vel tales (a) fuerint quales ab istis fuisse dicuntur, sic³ innotescere potuerint christianæ quæ

¹ Forte, ore.

² Forte, omnium.

³ Forte, vel sic.

(a) Juxta Morel, Elem. Critic., pagg. 227, 228, legendam, ut tales. M.

jam tunc erat unitati usquequaque diffusæ, ut eam usque ad ultimas terras ipsius notionis contagione macularent et perderent. Fatentur quippe etiam ipsi neminem peccatis alienis maculari posse quæ ignorat. Unde si demonstrare voluerint, tam latam per tantas terras communionem gentium christianarum peccatis Cæciliani et sociorum ejus contaminari ac perire potuisse; non sufficit ut ostendant, tales eos fuisse quales accusando criminantur, nisi etiam ostendant vera crimina eorum omnibus innotuisse, quos ipsa contagione periisse contendunt. Si autem non potuerint demonstrare, catholicam Ecclesiam per omnes gentes, in quibus eam divina commendant eloquia, ullis alienis peccatis destrui potuisse; sequestrata paululum causa Cæciliani et eorum quos cum illo accusandos esse putaverunt, quæ ad Ecclesiæ causam omnino non pertinet, quoniam etsi mala fuisset, eam contaminare non posset; quod nos dicimus ad eorum crimina repellenda ab eis quibus officium defensionis hujus imponimus, evidentissime et exemplis cumulatis ostendatur, id est, Ecclesiam Christi nullorum malorum usque in finem sibimet permixtorum, non solum ignotorum, verum etiam cognitorum, quasi corruptione pestifera posse inquinari atque deleri, primum exemplis prophetis, qui populum peccatorem et Deum multis execrabilibus abominationibus offendentem tam severis vocibus arguebant, et flagellis correptionis duros atque indomitos animos usque ad inimicitias adversum se horribiles excitabant, nec tamen se ab eo populo, in quo utique etiam boni inter malos erant, corporali discrimine dividebant, melius judicantes per patientiam ferre malos, quam per calumniam relinquere bonos. Ipse Dominus Jesus Christus exemplum singulare patientiæ traditorem suum, utique pessimum, non solum cognitum in discipuli¹ numero pertulit, verum etiam præcognitum in discipulorum numerum assumpsit. Dixit etiam discipulis suis, *Et vos mundi estis, sed non omnes* (Joan. xiii, 10): ut eo modo scirent munditiam suam aliena immunditia non posse sordescere. Apostolorum temporibus testis est apostolus Paulus, inter falsos fratres gemens (II Cor. xi, 26), et quosdam per invidiam, quod utique vitium diabolicum est, Christum annuntiantes in Epistola sua notans (Philipp. i, 15), quemadmodum boni malos, propter unitatem Christi pietate sollicita conservandam, sine ulla sua perditione in Sacramentorum communione tolerabant, a quorum malitia longe abhorrebant. Post Apostolos etiam episcopi boni, quemadmodum propter unitatem Christi, non solum quoslibet laicos, verum etiam coepiscopos toleraverunt malos, testes sunt litteræ martyris Cypriani, ubi gemit avaritiam quorundam collegarum usque ad crudelitatem senoris, rapinasque fundorum; nec tamen malorum contagione factus est talis, sed bonorum dilectione pertulit tales; non tantum id exemplo admonens, verum etiam præcepto instruens. Nam in quadam epistola sua dicit: *Et si videntur in Ecclesia esse zizania, non tamen impediri debet aut fides aut charitas nostra; ut quoniam esse zizania in Ecclesia cernimus, ipsi de Ecclesia recedamus* (Epist. ad Maximum, nunc 54). Ipsorum etiam qui huic veritati adversantur iudicio probandum est, quam sit hoc verum; qui cum Maximianum damnassent merito sacrilegi schismatis, sociis ejus qui cum illo ab istis foras exierant, seque ab eorum communione separaverant, dilationem ad redeundum dederunt, dicentes eos illius sacrilegi surculi plantariis non esse pollutos (a). Quod quidem cum omnes unius schismatis societas connexos teneret, quemadmodum recte dici potuerit non invenimus. Sed tamen vel sero hinc intelligere cogantur, multo potius in unitate catholica malos bonis tanquam paleam frumentis obesse non posse, si in concisione schismatica, ubi palea sola est, putatus est Maximianus ejusdem concisionis suæ socios, tantum quia or-

dinationi ejus præsentibus non fuerunt, non potuisse maculare: et videant quam inconsiderate dicant, Cæcilianum, qualiscumque ille fuerit, et ejus quoscumque collegas, in tot longinquis gentibus unitatem christianam perdere potuisse; cum Maximianum arbitrentur nec Afros participes sui schismatis perdidisse. Sic apparebit, ad Ecclesiæ causam cujus injungimus defensionem, non pertinere Cæciliani causam, qualemlibet habeat quæstionem.

5. Quod autem accusant Baptismum nostrum, vel potius Baptismum Christi, quem habemus et ministramus, eumque in eis quos deceperint ingemiscendo errore rescindant, sic ferendum¹ est, quemadmodum ipsa Ecclesia cujus donum est. Non enim audebunt amplius Baptismum accusare quem damus, si ab eorum criminibus Ecclesia purgabitur quam tenemus. Sed si illud, ut assolent, objiciendum putaverint, quod Baptismum Christi etiam foris a nostra communione traditum agnoscimus potius quam improbamus, nec rescindere audeamus: respondeatur eis quantiscumque rationibus et testimoniis responderi potuerit, divina Ecclesiæ dona et apud fures vel usurpatores vel etiam raptores inventa, agnoscenda esse potius quam neganda. Nam sicut Apostolus de quibusdam dicit, quia *veritatem in iniquitate detinent* (Rom. i, 18): ita omnes qui extra Ecclesiam Christi habent vel ministrant Baptismum Christi, veritatem Sacramenti divini in iniquitate detinent erroris humani; unde humana iniquitate correctæ, non est veritas divina violanda. Qui autem putant negandum esse Baptismum Christi, quia eum et hæretici tradunt; possunt putare negandum esse etiam ipsum Christum, quia eum et dæmones confitentur. Et ideo ad Ecclesiam venire debent, qui extra ejus communionem Baptismum ejus habent; non ut quod deerat adsit, sed ut quod inerat prosit. Neque putandum est illos hinc jam diuturnum habituros esse conflictum; quandoquidem etiam de hac re suo iudicio et exemplo poterunt admoneri. Baptismum quippe Christi extra suam communionem in Maximiani schismate datum, in eis quos inde cum illis quos damnaverant susceperunt, agnoscere quam rescindere maluerunt. Proinde et illud quod non recte intelligentes solent dicere, *Ne communices peccatis alienis* (I Tim. v, 22) (neque enim hoc corporum segregacione, sed morum dissimilitudine faciendum est); in eis coguntur attendere quemadmodum intelligendum sit, quos cum Maximiano damnato sacramenta communicantes impollutos fuisse dixerunt. Et quod de Baptismo solent accipere, quod dictum est, *Qui baptizatur a mortuo* (Eccli. xxxiv, 50), et cætera hujusmodi, in eis ipsis nosse coguntur quomodo accipienda sint, quando ab illis, quos cum damnarent mortuos esse dixerunt, Baptismum in schismate datum improbare atque iterare non ausi sunt. Et quod nobis objicere consueverunt, quod ad eos corrigendos pro unitate Christi apud terrenas potestates aliquid agere cogimur, in ipsis identidem Maximianistis compellendi sunt approbare, quos cum apud iudices terrenos tanquam schismaticos suos vel hæreticos accusarent, ut de basilicis pellerent, etiam Bagaiense concilium, quo eos damnaverunt, aliquoties allegarunt. Quæ omnia ideo dicenda sunt, ut et suo iudicio commonentur dissensionem tandem deponere, et consumpta vel abjecta falsarum et vanarum animositate criminationum, diligere catholicam pacem, amplecti individuam charitatem, sine qua nullus hominum bonus esse poterit, quidquid boni aliud habere potuerit.

6. Quibus peractis, nec ipsam Cæciliani causam volumus deserant; sed eam non tanquam Ecclesiæ matris, sed tanquam episcopi fratris suscipiant; nec sic ut iterum discutiatur finienda, sed ut demonstretur jam olim esse finita ecclesiasticis et publicis documentis: quorum nonnulla sufficient, si eis cum a nobis proferuntur fidem habere voluerint; potuerunt

¹ Forte, *discipulorum*.

(a) Bagaiensis concilii sententia.

¹ Forte, *defendendum*.

archivis etiam contestantibus declarari¹, quibus appareat, et causam Cæciliani eos per Anulinum proconsulem ad imperatorem Constantinum accusando misisse, et eundem imperatorem post ecclesiastica iudicia quibus Cæcilianus fuerat absolutus, causam totam partibus presentibus cognovisse, atque innocentem Cæcilianum, illos autem calumniosissimos iudicasse. Felicis quoque Aptugneſis ordinariſ Cæciliani innocentiam, Aliano proconsule ex præcepto ejusdem imperatoris cognoscente claruisse, quem malorum fontem in concilio suo ipsi dixerunt. Quæcumque autem crimina quibuslibet collegis nostris, non jam more conferentium vel disputantium, sed maledicentium et litigantium, objicienda putaverint; respondendum est eis, nec eorum causas ad Ecclesiæ causam quam nunc defendendam injungimus pertinere, nec ipsas tamen eis discutiendas auferri, sed pro temporis quod nunc instat necessitate differri; ut cum Ecclesiæ causam, quam nunc clementissimus Imperator cognoscendam et demonstrandam recenti præceptione curavit, fuerit terminata, quæcumque quibuscumque nostris objicienda arbitrantur, apud quos voluerint iudices et nostros et suos, cum jam catholice unitati fuerint sociati, vel purgata monstrentur, vel convicta puniantur.

7. Hæc eo modo quo conscripta sunt, et si quid uberius vel firmitus eis Dominus dederit, exsequenda mandamus fratribus et coepiscopis nostris, Aurelio, Alypio, Augustino, Vincentio, Fortunato, Fortunatiano et Possidio. Quod mandatum se suscepisse testantur subscriptionibus suis, sicut nos mandasse testamur subscriptionibus nostris, ratum habituri quidquid adjuvante Domino in hac defensione peregerint. His autem adjungimus, cum quibus ubi opus fuerit consilium habeant, Novatum, Florentium, Maurentium, Priscum, Serenianum, Bonifacium, et Scillatium. Ad custodiendam vero conscriptionem gestorum, Deuterium, Leonem, Asterium, et Restitutum. Aurelius episcopus Ecclesiæ catholicæ Carthaginiensis Carthagini constitutus præsentem viro clarissimo tribuno et notario Marcellino hoc Mandatum suscepi et subscripsi. *Item alia manu*: Silvanus primæ sedis provinciæ Numidiæ præsentem viro clarissimo Marcellino tribuno et notario Carthagini constitutus Mandato a nobis facto consensi et subscripsi. *Item alia manu*: Valentinus episcopus Ecclesiæ Vaianensis Carthagini constitutus præsentem V. C. Marcellino tribuno et notario mandavi et subscripsi, etc.

COLLATIONIS DIES SECUNDA.

Exordium.

Post consulatum Varanis V. C. tertio nonas junias, in secretario Thermarum Gargilianarum Carthagini, astantibus Sebastiano, Maximiano, etc., Libosus ducenarius illustrium potestatum dixit: Quoniam in hodiernum diem comperendinata cognitio est, et præsentem sunt utriusque partis episcopi, si jubet Sublimitas tua, intromittentur. Flavius Marcellinus V. C. tribunus et notarius dixit: Veniant. Et ingressis Aurelio, Alypio, Augustino, etc. Marcellinus V. C. tribunus et notarius dixit: Et superiore iudicio sæpe me obtulisse certissimum est, et nunc deprecor ut sedere dignemini. Cumque episcopi catholici consedisissent, Petilianus episcopus dixit: Quod priore iudicio factum non est, facere non audemus, etc. Marcellinus V. C. tribunus et notarius dixit: Licet et superiore iudicio me obtulisse meminerim, tamen illa arbitrator tunc minime factum esse ratione, quia multis sacerdotibus convenientibus locus considerandi esse non poterat. Unde quia nunc definitas video convenisse personas, deprecor ut vel nunc sedere dignemini. Petilianus episcopus dixit: Patribus nostris absentibus non sedemus, maxime cum lege divina

¹ Forte sic legendum, *habere voluerint; quod si noluerint poterunt archivis etiam contestantibus declarari.*

consensus prohibeatur, ne cum hujusmodi adversariis nostris considerare velimus. Marcellinus V. C. tribunus et notarius dixit: Si petitionem meam Sanctitas vestra audire neglexit; ut considerare dignaretur, hoc mihi extorqueri non poterit, quominus stando cognoscam, etc.

NOTORIA DONATISTARUM,

Quæ recitata est in secunda cognitione.

Post consulatum Varanis viri clarissimi, quarto nonas junii, Flavio Marcellino viro clarissimo et spectabili tribuno et notario, Primianus, Petilianus, Emeritus, Prothasius, Montanus, Gaudentius, Adeodatus, episcopi et defensores ecclesiasticæ veritatis, per Notoriam hæc dicunt:

Hesternæ die calend. junii inter nos et adversarios nostros Spectabilitas tua audire dignata est. Et quoniam evoluto pene die partibus patientiam præbens, aliquanta quæ principia negotii fuerant audire dignatus es, opusque est ad causam, ut Mandatum quod adversarii nostri obtulerunt, nobis in notitiam perferatur; quoniam series actorum propter sui prolixitatem non potest explicari; ne imparati ad iudicium venire videamur, id Mandatum quod adversarii nostri legendum dederunt, in exemplaribus nobis hodie, quod est quarto die nonarum juniarum, dari præcipias; ut instructi negotio nobis injuncto adesse valeamus. *Et alia manu*: Primianus episcopus huic Notoriæ subscripsi quarto nonas junias Carthagini.

Prosecutiones quædam Augustini.

Augustinus episcopus Ecclesiæ catholicæ dixit: Hoc solum constet, ipsos rem velle differre. Ut concedat Sublimitas tua, petimus te. Humilianum est, considerare volunt, discutere volunt, paratiores volunt venire: ne nolentes differre prolixiora gesta faciamus, et ipsa gestorum prolixitas majores nobis moras incutiat.

Marcellinus V. C. tribunus et notarius dixit: Licet jam de professionibus dubietas mihi magna nascatur, tamen denovo, utrum sexto iduum juniarum die, omnibus ambagibus amputatis, negotium sit principale tractandum, pars utraque designet.

Augustinus episcopus Ecclesiæ catholicæ dixit: Nos et hodie volumus, et si fieri posset vellemus. Tamen quia humanum fuit, hoc concedere fratribus nostris, quod nobis non injuste videntur postulasse, ad diem sextum iduum juniarum, adjuvante Domino Deo nostro adfuturos nos ad peragendum principale negotium Ecclesiæ pollicemur.

COLLATIONIS DIES TERTIA.

Exordium.

Post consulatum Varanis viri clarissimi, sexto idus junias, Carthagini, in secretario Thermarum Gargilianarum, astantibus Sebastiano, Maximiano et Petro viris devotissimis, etc., Ursus ducenarius illustrium potestatum dixit: Præterito iudicio Donatianæ partis episcopi in hodiernam diem, ut exinde instructi in iudicio Sublimitatis tuæ responderent, causa sibi edendorum gestorum inducias postularunt. Nunc utraque partes pro foribus sunt: si præcipis, intromittentur. Flavius Marcellinus V. C. tribunus et notarius dixit: Veniant. Et ingressis episcopis, etc., Marcellinus V. C. tribunus et notarius dixit: Certum est ob hoc dilatatum fuisse negotium, ut hodierno die gestis editis principalis actio tractaretur, etc.

Prosecutiones Augustini.

Augustinus episcopus Ecclesiæ catholicæ dixit: Principale negotium jam diu est ut cupimus terminari. Proinde, si vel sero conceditur, pro bent quoniam ex parte adversa esse desiderant, toties objecta Ecclesiæ sanctæ catholicæ toto orbe diffusæ crimina, et nunquam probata.

(Cum Donatistæ flagitarent, ut prius exprimerentur qui petissent Collationem fieri, volentes ut constaret Catholicos esse petitores, ut ex forensi jure possent discutere personas petitorum) Augustinus episcopus Ecclesiæ catholicæ dixit: Si ad rem judicis pertinere, prudentiæ tuæ est considerare. Catholicis episcopis vel legatis Catholicorum episcoporum concessum esse habendam Collationem, tenor rescripti imperialis ostendit. Venimus, utrique hic sumus; et Deus hos disputatores et collatores magis quam litigatores esse præcepit, et nihil aliud voluit Deum timens et Deo serviens clementissimus Imperator. Astitisse legitimas personas, et confirmata esse mandata primo die conflictus nostri judicavit Sublimitas tua. Non interponantur quæ ad rem necessaria non sunt. Ecclesia est quam asserimus testimoniis divinarum Scripturarum, omnibus nota, in monte, sicut scriptum est, altissimo constituta, ad quam veniunt omnes gentes (*Isai. II, 2, 3, et Matth. V, 14*). Si est aliquid contra istam Ecclesiam quod dicatur, jam dicatur, et nullæ moræ interponantur. Si nihil est quod dicatur, cedat veritati, qui criminationem suam affirmare et ostendere et probare hominibus non potest. Quamdiu ista tanta populi expectatio suspensa est? De anima sua omnes cogitant, et nos moratorias præscriptiones ad hoc interponimus, ut ad finem cognoscendæ veritatis nunquam veniatur.

(Item post aliquot prosecutiones Donatistarum et Judicis interlocutiones) Augustinus dixit: Advertat Nobilitas tua quanta aguntur, ut nihil agatur, etc.

Augustinus dixit: Presentes sunt, utrique convenimus, locus iste episcopis penè refertus est, Mandata recitata atque firmata sunt. Non negatur a partibus nostris postulatum esse Collationem, ut in ea Collatione tandem aliquando vel probent, vel probare non potuisse monstrantur, quæ solent non nobis, non unicuique nostrum; sed universo orbi christiano objicere crimina: qui christianus orbis non opinione humana, sed divinis testimoniis et promissus est et impletur. Quid adhuc nescio quæ tergiversationes moratoriæ ab eis interponuntur, qui se episcopos Christi dici volunt. Expectatio, non dico hujus civitatis, sed universi pene generis humani suspensa est, aliquid de Ecclesia cupit audire, et nos adhuc forenses formulas discutimus et miserrime litigamus. Jam advertat Nobilitas tua quid agatur. Jam aliquando nos de hoc negotio, amputatis omnibus morulis, adjuvante Deo liberare dignare.

(Et post aliquot prosecutiones partium et Judicis interlocutiones) Augustinus dixit: Collatio petita est a legatis nostris. Lex ipsa hoc continet, quæ ad tuam Nobilitatem data est, etc. Omnes fatemur nos petisse Collationem, quoniam eam recusabatis, ut tandem sic saltem ad hunc locum vel ad hoc tempus Collationis et disputationis et demonstrandæ veritatis gratia veniremus. Factum est: venimus, et nihil vultis prodesse quod venimus. Confitemur nos Collationem petisse. Nihil aliud Imperator quam nos Collationem petisse suis verbis expressit. Jam fiat ipsa Collatio. Videamus quid dicatur contra Ecclesiam toto orbe diffusam, quam demonstramus divinis testimoniis et promissam esse, et nunc ita exhiberi, ut cæcorum oculos feriat, surdorum aures irrumpat. Ad hanc demonstrandam nolunt pervenire fratres nostri, ut demonstretur quod latere non potest. Edicant crimina: videamus quibus criminibus periit quod promissum est Abraham: *In semine tuo benedicentur omnes gentes* (*Gen. xxii, 18*). Quæ crimina istam promissionem jurantis Dei delere potuerunt audiamus; discamus, noverimus, sequamur. Si autem nihil est, quod contra dici possit, aut pronuntia, aut tolle omnes moras, et aliquando negotium finiatur.

(Item post alias partium prosecutiones et Judicis interlocutiones) Augustinus dixit: Ecclesia, quod audire non vultis, et necesse est audiatis, quoniam tot testimoniis et divinis eloquiis proclamatur toto terrarum orbe diffusa, cujus communionem videmur

tenere, falsis criminationibus a vobis appetita est: unde existit vestra separatio, quam dolemus. Istæ criminationes quibus insectari soletis Ecclesiam toto, sicut promissa est, orbe diffusam, hodiè audire volumus, an veræ sint. Si enim veræ sunt istæ criminationes, quas Ecclesiæ memoratæ objicere consuevistis; si eam pollutam, maculatam, eversam, destructam, et extinctam nescio quibus nostris criminibus demonstrare potueritis; supererit ut queramus utrum apud vos remanserit, quam ubique perisse clamatis. Si autem illa perire non potuit, superest ut eam vos agnoscatis, et litem tandem aliquando finiatis.

(Item post prosecutiones aliquot et interlocutiones) Augustinus dixit: Personas primo die judicii esse firmatas et sequenti etiam die interlocutionis tuæ forma declaravit. Sed quia dicit (a) cum peregrinis Christianis non se habere aliquam rationem, sed hoc totum quod agitur, inter Afros agi, Afrorum Christianorum catholicorum hæc vox est: Nos universo orbi christiano communionem coheremus. Hanc Ecclesiam elegimus retinendam, quam in eis Scripturis invenimus, etc. Nos eam Ecclesiam retinemus, quam in illis Scripturis invenimus, in quibus etiam cognovimus Christum. Scripturæ quippe nostræ, quarum auctoritati utrique subdimur, Christum et Ecclesiam tanquam sanctum commendant conjugium, Christum sponsum, istam sponsam: Ubi illum cognoscimus, ibi et illam invenire debemus. Si itaque nunc exorti essemus, et cogitarem in Africa cui communioni Christianorum sociari deberemus, procul dubio eam tenere deberemus, quam in Scripturis inveniremus, et criminatrices opiniones hominum repudiare; ad sola eloquia divina, quæ mentiri nesciunt, nos tenere. Hoc fecerunt Christiani Afri, et appellantur et merito sunt catholici, ipsa sua communionem nomen testantes. *Καθ' ὅσον* enim, Secundum totum dicitur. Qui autem a toto separatus est, partemque defendit ab universo præcisam, non sibi usurpet hoc nomen, sed nobiscum teneat veritatem.

Gaudentius episcopus (b) dixit: Catholicum nomen putant ad provincias vel ad gentes referendum; cum hoc sit catholicum nomen, quod sacramentis plenum est; quod perfectum, quod immaculatum, non ad gentes, etc.

(Et post quasdam prosecutiones et interlocutiones) Augustinus dixit: Solent Ecclesiæ quam tenemus, crimina traditionis objicere, et nescio quorum peccatis eam contendere esse destructam et extinctam; atque his criminationibus fallere corda simplicium, de quorum salute satagimus. His nos permoti, convenimus eos, ut nobiscum conferrent, et quod intendunt, utrum probare possent in Ecclesiam cui intendunt, ostenderent. Quam conventionem nostram quoniam recusaverant, cum nuper in Comitatum venissent quidam illorum, apud acta etiam præfectoria dixerunt audiri se velle et discuti velle; amplectentes nos aliquando eorum de Collatione consensum; petendum ab Imperatore credidimus; ut Collatio ad hoc fieret, ut ea crimina quæ solent dicere in universam Ecclesiam, aut probarent, ut veritas appareret, aut non probarent, ut nihilominus veritas appareret. Hæc crimina, si volunt aut possunt ostendere, proferantur et demonstrantur. Si autem non possunt, aut nolunt; jam tuæ Sublimitatis est de re tota, sicut ratio ipsa indicat, judicare.

(Et post prosecutiones quasdam et interlocutiones) Augustinus dixit: Nos Collationem poposcimus, ubi objecta diluamus, non ubi objiciamus diluenda; quandoquidem cum illi objecta probare non potuerint, quid sint, quid remaneant, nobis non dicentibus manifestum erit omnibus, et a tua Sublimitate judicabitur. Nunc ingressi sumus diluere criminationes eorum, quas solent Ecclesiæ quam tenemus objicere. Mandatum quoque ipsorum hoc continet: *Adversus traditores et*

(a) Emeritus donatista.

(b) Donatista.

persecutores nostros. Quondam autem Primianus, si dignatur, frater noster, conventus pro ipsa Collatione respondit: *Indignum est ut in unum conveniant filii martyrum et progenies traditorum.* Hæc crimina diluenda suscepimus, ut hæc crimina diluantur, istam Collationem poposcimus: concessa est, aut probentur, aut purgentur.

(Et cum Donatistæ quæsiissent, utrum testimoniis Scripturæ divinæ, an publicis gestis Catholici agere mallent; dixissentque, ut si Scripturæ testimonia eligerent, facerent omnium legum publicarum gestorumque jacturam; si autem publicis legibus et gestis agere potius vellent, omitterent Scripturæ testimonia) Augustinus dixit: Ad ea quæ prosecuta est modo pars adversa, paucis advertat Sublimitas tua. Nos Ecclesiam catholicam retinere ipsa nostræ communionis testificatione monstramus: quam Ecclesiam probare descendimus, si permittant, non rumoribus humanis, neque errantibus opinionibus, sed divinis eloquiis declaratam. Ut autem leges, vel gesta, vel quæcumque de archivis prolata offeramus in hac Collatione recitanda, ipsi cogunt, qui talibus agunt. Nam si remotis hujuscemodi omnibus chartis, nollent Ecclesiam nisi in Scripturis adverti, nihil vellemus, nihil aliud optaremus. Crimina dicunt traditionis: ea crimina traditionis aut non probant archivis, et nihil dicunt; aut probant, et archivis nos vicissim agere compellunt. Itaque pervidet Præstantia tua distinguendas esse causas; quando cogamur publicis legibus agere, quando autem velimus et optemus negotium Ecclesie non nisi divinis eloquiis terminari.

(Et cum Donatistæ instarent, ut ederetur sibi Catholicorum Mandatum, quod legatis ad petendam ab Imperatore Collationem directis injunctum fuerat) Augustinus dixit: Jam toties conclamavimus. Mandatum quod injunctum est legatis episcoporum ab episcopis, flagitant sibi recitari: hoc est aliena requirere ad causam non pertinentia. Mandatum quod nobis propter Collationem cum his faciendam injunctum est, hoc recitatum est, hoc eis sufficiat. Quid si enim aliqua legatis mandata sunt, ad causam quidem istam non pertinentia, sed quæ ipsos scire nolumus? Sufficit quod Imperator Collationem nos petisse suo testimonio declaravit. Hæc concessa est, ad hanc venimus, hæc aliquando agatur: veritati aures hominum patenti.

Adeodatus episcopus (a) dixit: Confessus es quæ olim tacuisti. Ostendisti te multa adversus nos mandasse quæ scire non facile debeamus, etc.

Augustinus dixit: Non hoc dixi. Non advertisti, aut dissimulas te audisse quod dixi. Audi: planius hoc dicimus, ne forte culpa mea non intellexeris, dum id obscurius aliquantum dixi, studio brevitatis, quod percipere nequiveris. Notum est omnibus multas causas habere Ecclesiam, et suam, et privatarum personarum sibimet commissarum: et potest fieri ut ad episcoporum intercessionem multa pertineant. Secreta nobis committuntur negotiorum et causarum alienarum; in quibus nostra interventio sæpe postulatur, propter quæ auxilium ab Ecclesia poscitur. Hæc prodenda non sunt, ne proditores inveniamur. Sufficit tibi quod Collationem me petiisse in causa tua, ipse testis est clementissimus Imperator. Nihil ultra quæras, si negotia aliena non quæris. Negotio tuo sufficit quod de ipsa Imperatoris lege recitatum est, quod nostro Mandato subscriptionibusque firmatum est.

(Et cum rursus instarent Donatistæ, ut eligerent Catholici utrum publicis legibus agere vellent, an divinis testimoniis, utque illarum jacturam facerent, si his uti cuperent) Augustinus dixit: Ecclesie quam tenemus, sicut omnes noverunt, quorum solent animos suis sollicitare criminationibus, et etiam sui Mandati tenore declararunt; Ecclesie, inquam, quam tenemus crimina solent traditionis objicere. Si

horum criminum jacturam faciunt, de chartis publicis nihil proferimus. Si autem in eadem criminatione persistunt, chartis publicis docemus hanc causam olim esse finitam, nec tamen eos ab hujusmodi objiciendis criminibus cessavisse. Unde nunc Collationem istam poposcimus, non ut illam causam traditionis, quam Cæciliano et ejus collegis objiciebant, suscipiamus denuo finiendam, sed demonstremus olim esse finitam; ut hoc cognoscentes populi qui nesciunt, et istorum adhuc criminationibus commoventur, tandem aliquando cognoscant in qua Ecclesia christianæ salutis viam requirant. Si ergo de Ecclesia quæritur, quæ sit, quanta sit, qualis sit, sola divina testimonia ad eam demonstrandam sufficient. Si homines appellant, si hominibus crimina intendunt, quanquam Ecclesie causa ab hominum causa distinguenda est, nec in hominibus spes ponenda est Ecclesie, si boni sunt; neque, si mali sunt, judicanda est Ecclesia Dei periisse: sed tamen etiam ipsorum causam tanquam fratrum nostrorum suscipimus, et si nobis ostendi potuerint criminosi, hodie illos anathemamus; non tamen propter illos Ecclesiam a Deo promissam et exhibitam deserimus aut relinquimus. Ipsi ergo eligant quod volunt: non objiciant crimina hominibus, et chartæ cessabunt; sola divina loquetur auctoritas, sola Dei Scripturæ, cui utrique subdimur, in medium proferetur.

(Et post plures prosecutiones et interlocutiones, cum Petilianus dixisset, Quis est iste qui agit? Cæciliani filius est, an non?) Augustinus dixit: *Ne vobis dicatis Patrem in terra* (Matth. xxiii, 9), simul audivimus, simul legimus, simul populis prædicamus. Quid de me quæris utrum sim filius Cæciliani? Cæcilianus si innocens fuit, gaudeat de sua innocentia, me congaudente, non in ejus innocentia me spem meam ponente. Si autem nocens fuit, quod fortasse discussa causa vel sic vel aliter declarabit, sustinuit eum Ecclesia quam teneo (ut a similitudinibus dominicis non recedam), sicut paleam in area, sicut in eisdem pascuis hædos, sicut in eisdem retibus pisces malos; non tamen propter malos nos aut aream dominicam¹ deserere debemus, aut retia dominica nefaria animositate dissensionis abrumpere, et in mare ante tempus littoris prosilire.

(Et post aliquot prosecutiones Donatarum et interlocutiones) Augustinus dixit: Cæciliani causam vel collegarum ejus solent ipsi Ecclesie catholice objicere, vel, ut sine controversia loquar, ipsi Ecclesie quam tenemus. Proinde, ut video, magnum volunt afferre compendium: si hanc causam non objiciunt Ecclesie quam tenemus, dicant quid ei objiciant. Si enim nihil, quare separamur? Si aliquid præter causam Cæciliani, id ipsum offerant, id ostendant.

Petilianus episcopus (a) dixit: Tu quis es? Filius es Cæciliani, an non? Tenet te crimen Cæciliani, an non, si fuerit?

Augustinus dixit: Ego in Ecclesia sum, in qua Cæcilianus fuit.

Petilianus episcopus dixit: Unde cœpisti? Quem habes patrem? Alioquin si patrem tuum damnaveris, hæreticum te esse profiteris, qui nec originem vis habere, nec patrem.

Augustinus dixit: In Ecclesia sumus, in qua Cæcilianus episcopatum gessit et diem obiit. Ejus nomen ad altare recitamus, ejus memorie communicamus, tanquam memorie fratris, non tanquam patris aut matris. Quæris autem a me unde communio mea sumat exordium. Dominus ipse Christus assentit exordium communionis meæ, dicens: *Oportebat Christum pati, et resurgere a mortuis tertio die, et prædicari in nomine ejus pœnitentiam et remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem* (Luc. xxiv, 46, 47). Cœpit ista prædicatio ab Jerusalem: inde se ab illustrissimo exordio diffudit, diffundens Ecce-

¹ Deesse videtur, aut pasqua dominica.

(a) Donatista.

(a) Donatista.

siam quam tenemus, primo per vicinia, deinde per longinqua, etiam in Africam venit. In hanc oculos aperimus, hanc in divinis eloquiis et testimoniis, sicut ipsum Dominum Christum et Redemptorem nostrum, comperimus. Ab illo Deo patre, ab hac Ecclesia matre, nullius me hominis crimina, nullius calumnie separabunt.

(Et post alias quasdam prosecutiones et interlocutiones) Augustinus dixit: Ecce dico, quoties voluerint dico: Cæcilianus non est pater meus; quia audio Dominum meum dicentem, *Ne vobis patrem dicatis in terra; unus est pater vester Deus*. Dico Cæcilianum fratrem, bonum fratrem, si bonus; malum fratrem, si malus est: quoniam propter communia Sacramenta frater meus est. Si autem iudicium de illo meum vis audire, etiam innocentem credo, appetitum falsis criminationibus existimo: sed tanquam homo de homine existimans, non tanquam certum aliquid credens. Tu si objicis Ecclesie crimina Cæciliani, assisto, defendo tanquam fratris, ostendens non pertinere ad Ecclesiam, nec ad ejus causam, nec ei præjudicare: et sic demonstro nihil te objicere Ecclesie catholice, etiamsi vera fortasse, quod nullo modo poteris demonstrare, sint crimina Cæciliani. Si autem nec ipsa vera potueris demonstrare, etiam te iudice vides ubi remanseris, et quid rejecta tandem animositate erroris eligere debeas, ut nobiscum teneas veritatem, nobiscum amplectaris damnato errore charitatem.

(Et cum contenderent Donatistæ, Cæcilianum Catholicis radicem fuisse vel caput) Augustinus dixit: Habeo caput, sed Christus est, cujus Apostolum audio dicentem, *Omnia vestra, vos autem Christi, Christus vero Dei* (I Cor. III, 22, 23). Nam et ubi se patrem dixit Apostolus, ne ipsius paternitatis velut basem humanam infirmitatem crederemus, addidit, *Per Evangelium ego vos genui* (Id. IV, 15). Semen ergo et vena seminis mei de Evangelio ducitur. Honorificentie causa patres appellamus eos qui nos vel tempore vel meritis præcesserunt. Aliud est cum quærimus ad fidem quem habeamus patrem, ad salutem æternam quem habeamus patrem, ad retinendam Ecclesiam et percipiendam Dei promissa quem habeamus patrem. Nam illud honoris est, ut quotidie senibus dicamus, Pater. Quotidie etiam quibusdam non nobiscum in una Ecclesia nec in iisdem Sacramentis constitutis dicimus, Frater. Sodomitis etiam dixit Lot, Fratres: utique ad leniendum eorum animositatem, non ad cognitam fraternitatem et quasi unius hæreditate¹ consortium. Tollantur ergo ista, distinguamus vocabula quæ hominibus propter honorem debentur, et vocabulum quod propter salutem requirimus. Pro salute æterna, pace Apostoli dixerim, imo jubente Apostolo dixerim, non pater meus Apostolus est ad salutem æternam, qui mihi dicit, *Ego plantavi, Apollo rigavit: sed Deus incrementum dedit. Itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat; sed qui incrementum dat Deus* (Id. III, 6, 7). De hoc Dominus dixit, *Nolite vobis dicere patrem in terra*. Utique scivit dicturum Apostolum, *Per Evangelium ego vos genui*. Non enim Domino dicenti, *Ne vobis dicatis patrem in terra*, contrarius futurus erat Apostolus dicens, *Etsi multos habeatis patres, per Evangelium ego vos genui*. Sed quia distinxit ad quam rem patrem nobis constituerit Dominus, et pro qua honorificentia etiam Apostolum possemus patrem accipere, ideo sic locutus est, ut ejus oratio non esset contraria dominicæ veritati. Patres igitur quoscunque agnosco in terra, honorificentie causa agnosco. Patrem salutis meæ non teneo nisi Deum, de quo mihi Dominus dixit, *Ne vobis patrem dicatis in terra*; et cui quotidie dicimus, *Pater noster, qui es in cælis* (Matth. VI, 9).

(Et cum Donatistæ quærent quis ordinaverit Augustinum) Augustinus dixit: Superflua quæri video a fratribus nostris e diverso sistentibus; et ad ipsa superflua non denego responsionem; dum tamen Ec-

clesiæ causa, cui responderi nihil potest, in fundamento tutissimo collocetur. Ego, cujus ordinatorem requiris, homo sum christianus, fidelis, quod Deo teste loquor, catholicus, unde adhuc ambigimus quis dignus hoc nomine vocetur. Ego illam Ecclesiam defendo, hanc assero qualicumque voce; in qua quidquid fuero, illa Ecclesia est. Video quod tendas; humanas calumnias consecraris: et quæ soleatis jactare et dicere, non alienum est ab auribus vel a cordibus nostris. Megalium me ordinavit, primas Ecclesie Numidicæ catholicæ, eo tempore quo ille me potuit ordinare. Ecce respondi: prosequere, profer quæ præparas: ibi etiam calumniosus appareas. Ecce dixi ordinatorem meum: profer jam calumnias tuas.

Donatistarum litteræ, hac tertia die prolatae, quibus Mandato Catholicorum prima die Collationis allegato respondere conantur.

Flavio Marcellino viro clarissimo et spectabili tribuno et notario, Januarianus et cæteri episcopi veritatis catholice, quæ persecutionem patitur, non quæ facit.

1. Quia apud acta Nobilitatis tuæ fratribus collegisque nostris defensionem mandavimus, magnum justî cognitoris indicium est, quod uni parti concesserit, alteri non negare, ne uni parti favere, alteram premere videatur. Quod te pro tua prudentia et longe prospicere, et longius concedet præcavere: maxime cum populos edictis invites de audientia tuæ libramine judicare. Adversarii igitur, traditores, persecutoresque nostri cum elucubratum volumen sui mandati diuque conceptum et expositum actis ingererent, sine præjudicio equidem nostro libenter audisti: quod ut huic epistolæ nostræ concedas, impendio postulamus. Non quo illorum prava perversaque doctrina nos terreat, sed ne labor sit defensoribus nostris, contra librum illorum prolixum, et contra prosecutiones eorum configere, cum nec dies totus causæ sufficiat, nec vox aut latera defensionis, ut liber cum libro et defensio cum defensione concertet. Quare igitur hanc epistolam nostram petimus accipi atque inseri jubeas, tunc deinde causam audire digneris.

2. Adversarii enim nostri decursis testimoniis, quibus Ecclesia cum laude sui ubique diffunditur, id prius mandant suis defensoribus peragendum, ut contra nos qui Ecclesie defendimus puritatem, isto modo agant, ut eandem Ecclesiam habituram in se permixtos simul bonos et malos usque in finem sæculi dicant esse prædictam. Cujus rei causa nos magis ostendimus, Ecclesiam Domini in Scripturis divinis sanctam et immaculatam fore ubique nuntiatam. Per Isaiam: *Exsurge, Sion; indue fortitudinem tuam, Jerusalem civitas sancta; non adjiciet transire per te incircumcisis et immundus* (Isai. LXII, 1). Et iterum: *Dic, filia Sion, Ecce tibi salvator adveniet, habens mercedem et opus ante faciem suam, et vocabit illum populum sanctum, redemptum a Domino. Tu autem vocaberis desiderata civitas, et non derelicta* (Id. LXII, 11, 12). Et iterum: *Confortamini, manus dissolutæ; et genua debilia, confortamini: qui estis pusillanimes, nolite timere. Dominus noster judicium retribuet, et ipse veniet, et salvos faciet nos. Tunc aperientur oculi cæcorum, et aures surdorum audient, plana erit lingua mutorum, et claudus saliet sicut cervus. Quoniam rupta est in deserto aqua, et fons in terra sitiendi. Et adjecit: Illic via munda, et via sancta vocabitur; et non transibit illic immundus, neque erit illic via immunda. Etiam illic non erit leo, neque ex bestiis malis ascendet in illa, neque inveniuntur in illa, sed ambulabunt illic redempti et electi* (Id. XXXV, 3-10). De qua in Canticis canticorum ex persona Domini scriptum est: *Tota speciosa es, soror mea, et reprehensio non est in te* (Cant. IV, 7). Quod Paulus apostolus apertissime demonstravit dicens: *Christus dilexit Ecclesiam, et semetipsum tradidit propter eam, ut eam sanctificaret, purgans eam aquæ lavacro in verbo,*

¹ Forte, hæreditatis.

et adjungens sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam neque rugam, aut aliquid ejusmodi, sed sanctam et immaculatam (Ephes. v, 25-27). Et iterum: Desponsavi enim vos uni viro virginem sanctam assignare Christo (II Cor. xi, 2).

5. His ergo tot et tantis documentis de Ecclesiae puritate, quæ per Spiritum promittebatur, spreto, atque contemptis, nialos in illa inter bonos esse mansuros, per zizaniorum similitudinem incompetenter affirmant, cum ipsam similitudinem Dominus interpretatus sit Apostolis suis dicens: Qui seminat semen bonum, Filius est hominis. Ager autem est hic mundus; bonum autem semen ii sunt filii regni; zizania autem filii sunt maligni; inimicus autem qui seminat ea, diabolus est; messis autem, consummatio sæculi; messores autem Angeli sunt. (Matth. xiii, 37-39), et cætera. Ager, inquit, est mundus: non ergo Ecclesia, sed mundus, in quo boni simul et mali usque ad messem, id est, usque ad divinum iudicium reservantur. Quia nec potest a Domino interpretata imo¹ corrumpere. Quoniam si Apostoli, ipsius Domini comites, in Ecclesia zizania, id est filios diaboli pullulantes, in sanctorum communione dimittendos esse didicissent, nunquam Simonem, Erastum, Filetum, Alexandrum, Deman, Hermogenem, cæterosque consimiles Ecclesiae liminibus eiecissent. Imo si ita esset, vacaret totum præconium Scripturarum divinarum, quo jubentur polluti e medio sanctorum, sacerdotum diligentia separari, dicente Domino per Moysen: Legitimum, inquit, æternum in progenies vestras, dividere inter sanctos et profanos, inter mundos et immundos (Levit. x, 9, 10). Quod alibi neglectum in persona sacerdotum Spiritus increpat dicens: Sacerdotes ejus repulerunt legem meam; profanabant sancta mea, inter mundum et immundum non dividebant, et inter sanctum et pollutum non separabant (Ezech. xxi, 26). Ad hanc parabolam illud quoque adversarii subiungunt, paleas cum frumentis debere simul in Ecclesia permanere. Quod Jeremias repercutit, dicens, Quid paleis ad frumentum (Jerem. xxiii, 28)? et Paulus apostolus, Quæ particula est fidei cum infidei? aut quæ communio luci ad tenebras (II Cor. vi, 15, 14)? et Salomon, Si communicabit lupus agno aliquando, sic peccator justo (Eccli. xiii, 21). Pisces etiam bonos et malos uno reticulo usque ad littus, id est, justos et injustos usque in finem sæculi simul contineri et protrahi confirmant, non intuentes hoc de reis latentibus dictum; quoniam reticulum in mari positum quid habeat, a piscatoribus, id est, a sacerdotibus ignoratur, donec extractum ad littus ad purgationem boni seu mali prodantur. Ita et latentes et in Ecclesia constituti et a sacerdotibus ignorati, in divino iudicio proditi, tanquam pisces mali, a sanctorum consortio separantur, sicut Dominus in Evangelio de latenti reo qui per obreptionem sacerdotes fefellerat, per figuram loquitur dicens: Intrans, inquit, Rex videre recubentes, vidit illic hominem non habentem vestimentum nuptiale, et ait illi: Amice, quomodo huc venisti? Ille autem obmutuit. Et dixit Rex ministris suis: Auferte illum pedibus et manibus, et mittite illum in tenebras exteriores; illic erit ploratio et stridor dentium (Matth. xxii, 11-13). Secundum hanc igitur rationem frustra dixerunt bonos propter malos sacrilega separatione non deseri, sed malos propter bonos pia unitate tolerari; cum propter hanc profanam permixtionem commoveri et sejunctionem maximam provocare alio loco Dominus indignatus ostendat. Pro eo, inquit, quod facta est mihi omnis domus Israel permixtio, omnes ærumentum, argentum, ferrum, stannum et plumbum, in medio camini ardentis permixtum; propterea dicit: Hæc dicit Dominus, Propter quod facti estis omnes in permixtione una, ideo ego recipio vos in medio Jerusalem, sicut recipitur ærumentum, argentum et ferrum et stannum et plumbum in medio camini, ad insufflandum in igni, ut conflatur: ita recipiam vos in ira mea, et concremabo, et insufflabo in vos insufflationem ignis iræ meæ; et confla-

¹ Forte, homo.

bimini in medio ejus, et scietis quia ego sum Dominus, qui effudi iram meam super vos (Ezech. xxii, 18-22).

4. Contra hæc et talia, quibus Ecclesia Dei a contaminatione permixtorum immundorum defenditur, clarum est adversarios qua conscientia patrocinales erroribus malos nolint a bonorum communione discerni. Sequuntur enim apertissime blasphemantes, ut dicant Ecclesiam malorum delictis etiam manifestorum non posse maculari, adhibentes exempla Prophetarum, qui licet eos increparent pro delictis, tamen se ab eis corporaliter non separarunt: cum ostendamus longe aliud fuisse illud tempus, in quo frequentare baptismum toties quoties peccabant permittebatur. Tamen etiam sic, inveniuntur iidem Prophetæ a malorum communione se abstinuisse, quando Sophonias propheta, qui ad Jeroboam in schismate positum missus, nec panem nec aquam jubetur accipere: qui circumventus, violato præcepto, a Leone confectus est. Elias etiam et Elisæus altaribus schismatis Samariæ nunquam communicaverint, neque consenserint¹; qui magis in solitudine morabantur. Osee quoque propheta ostenditur non interfuisse mysteriis eorum, quorum sacrificia detestatur et damnat, dicens: Sacrificia eorum tanquam panis luctus; omnis qui tetigerit ex eis inquinabitur (Osee ix, 4). Amos denique quando potuit Samariæ mysteriis misceri, de quo pseudopropheta ita regi invidiam facit, dicens: Conglobationes facit adversum te Amos in medio domus Israel; non potest terra supportare sermones ejus (Amos vii, 10)? Et ob hoc insuper expellitur. Jam vero in ipsa Jerusalem quomodo poterant Prophetæ sacrificiis peccantium hominum communicare, quæ ipsi divino Spiritu pleni damnabant, Isaiâ dicente, Quo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum, dicit Dominus? Plenus sum. Holocaustum arietum et adipem agnorum, et sanguinem taurorum et hircorum nolo, nec sic veniatis in conspectu meo. Quis enim exquisivit ista de manibus vestris? Calcare aulam meam non adjicietis: si attuleritis simulaginem, vanum; incensum abominatio est mihi. Neomenias vestras et sabbata et diem magnum non sustineo. Jejunium et serias et dies festos vestros odit anima mea. Facti enim estis mihi in abundantia multa. Jam non parcam peccatis vestris. Cum extenderitis manus, avertam oculos meos a vobis: et si multiplicaveritis preces, non exaudiam vos. Manus enim vestræ sanguine plenæ sunt (Isai. i, 11-15). Et iterum: Facinorosus autem qui sacrificat mihi vitulum, quasi qui canem occidat; et qui simulam offert, quasi sanguinem porcinum; et qui thus in memoriam, quasi blasphemus (Id. lxvi, 5). Aggæus etiam non modo sacrificia, sed ipsam gentem peccatricem penitus execratur, dicens: Sic et populus iste et sic gens ista, et si quis illuc accesserit, inquinabitur (Aggæi ii, 15). Et Malachiel: Vos, o sacerdotes, qui profanatis nomen meum, et dixistis, In quo profanavimus nomen tuum? Et ponentes² in altari meo panes pollutos; et dixistis, In quo polluimus illos? In eo ut diceretis, Mensa Domini benedicta est, et quæ superponebantur annullastis (Malach. i, 6, 7). Et ita in omnibus Prophetis invenies, quoniam si communicassent eis quos tantis vocibus condemnabant, prævaricationis crimen incurrerent. Quod ergo inter eos erant, commorationis fuit, non communionis.

5. In defensionem deinde sceleris sui auctoritatem sibi exemplo traditoris Judæ assumunt, quo eum dicant a Domino, et præcognitum assumptum, et cognitum toleratum: cum utique sine præjudicio præscientiæ suæ Dominus Christus Judam in numerum Apostolorum assumpserit; cognitum autem sibi, non hominibus, hac ratione pertulerit, qua et hodie perferre videtur occultos. Scriptum est enim: Quæ occulta sunt, mihi; quæ manifesta, vobis et filiis vestris (Deut. xxix, 29). In Psalmis: Nonne Deus inquiret ista? Ipse enim scit latentia cordis (Psal. xliii, 22). In Regnorum primo: Homo videt in facie, Deus au-

¹ Forte, communicaverint, neque consenserunt. M.

² Forte, exponentes.

tem videt in corde (I Reg. xvi, 7). Et in Apocalypsi : *Et scient omnes Ecclesie quoniam ego sum scrutator reum et cordis* (Apoc. ii, 23). Denique Domino cum discipulis recumbente et dicente, *Unus ex vobis me tradet*; atque respondente eodem Juda, *Numquid ego sum, Domine?* et¹ ab eodem Domino audiret, *Tu dixisti* (Matth. xxvi, 21, 25) : detectum se protinus videns, confusus abscessit; sed cum ipsa postmodum turba ad tradendum Dominum venit. Vadant ergo cum suo Juda patrono, inimici dominicæ veritatis, qui suo more defendere reos manifestissimos elaborant.

6. Item ad defensionem pollutæ permixtionis suæ verba Apostoli obijciunt, quibus ait, *Sive per occasionem, sive per veritatem* (Philipp. i, 18).....(a) *miserebor quoniam filii fornicationis sunt, quia fornicata est mater ipsorum; dedecoravit eos, quæ peperit eos* (Osce ii, 4, 5). Et in Isaiâ : *Quomodo vestimentum conspersum in sanguine non erit mundum, ita nec tu eris mundus : quia terram meam perdidisti, et plebem meam occidisti, non manebis in æternum tempus, semen nequam. Para filios tuos interfici peccatis patris sui, ut non exsurgant* (Isai. xiv, 20, sec. LXX). Et in Regnorum libro tertio : *Et deposuit Salomon Abiathar de sacerdotio Domini, ut impleatur verbum Domini quod locutus est de domo Heli in Selom* (III Reg. ii, 27).

7. Jamvero quod dicunt, Baptismum Christi ita defendi, sicut ipsa Catholica defenditur ubique et apud omnes esse, decretis patrum nostrorum martyrum beatissimorum compendio brevitatis excluditur. Illud autem quam incaute immemores sui inimici veritatis oppugnant, apud fures et raptores quoslibet extraneos datum Baptisma suscipi debere, adhibito incompetenti ad hanc rem testimonio Pauli apostoli, quod scriptum est, *Qui veritatem Dei in injustitia detinent : hoc in loco furtum furtivo voluerunt defendere testimonio. Apostolus enim de Gentilibus agens et incredulos increpans ita locutus est, dicens : Revelabitur enim ira Dei de cælo super omnem impietatem et injustitiam hominum eorum qui veritatem Dei in injustitia detinent; quoniam quod cognoscibile est Dei, manifestum est in illis : Deus enim illis manifestavit. Etenim quæ invisibilia sunt ejus, a constitutione mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur; sempiterna quoque virtus ejus et divinitas, ita ut sint inexcusabiles : quia cum cognovissent Deum, non ut Deum honorificaverunt, aut gratias egerunt; sed evanuerunt in cogitationibus suis, et intenebratum est insipiens cor illorum. Dicentes enim se esse sapientes, insatiati sunt; et immutaverunt claritatem Dei incorrupti, in similitudine imaginis corruptibilis hominis et volucrum et quadrupedum et serpentum. Propter quod tradidit illos Deus in concupiscentia cordis illorum in immunditiam* (Rom. i, 18-24). Unde secundum hunc sensum etiam Gentilium inquinata mysteria se suscipere profitentur. Secuti autem sunt errorem suum evidentissimis accumulare blasphemias, quo dicant eos qui hæreticorum Baptisma reprobant, posse Christum reprobare quod eum dæmonia confessa sunt. Hoc loco non solum sanctorum martyrum decretis insultant, sed magis parati sunt dæmoniorum, quia Christum confessi sunt, communioni misceri. Quod autem subtili brevitate ita dixerunt, eum qui foris baptizatus fuerit, suscipi debere, non ut quod deest adsit², sed ut quod inest prosit : in utroque se ipsos circumvenisse monstrantur. Omnia enim hæc, ut supra dictum est, sanctorum martyrum sententiis evacuantur. Unde enim fieri potest, si una est Ecclesia et indivisus est Christus, ut foris positus Baptismum consequatur?

8. Quod vero sibi a nobis objici dicunt : *Manus cito nemini imposueris, neque communicaveris peccatis alienis* (I Tim. v, 22); et quasi respondentes occurrunt, moribus potius debere homines quam corpore sepa-

¹ sensus hic claudicat. Forte legendum est, cum, pro, et. M.

² Sic emendamus ex Mandato Catholicorum, supra, col. 826, circa medium.

(a) Desunt hic nonnulla.

rari : ad hoc non modo moribus, sed etiam corpore a nialis debere disjungi, multis admodum testimoniis legalibus approbamus. In Numeris : *Discedite a tabernaculis hominum istorum durissimorum, et ne tetigeritis ab omnibus quæ sunt eis, ne simul peccatis et vos in omnibus peccatis eorum* (Num. xvi, 26). Item Isaias : *Discedite, discedite, exite inde, et immundum nolite tangere; discedite de medio eorum, qui fertis vasa Domini* (Isai. lx, 41). Item Apostolus : *Vos enim estis templum Dei vivi. Dicit enim ipse : Quoniam habitabo in eis, et in eis ambulabo, et ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi populus. Propter quod discedite de medio eorum, et separamini, et immundum ne tetigeritis; et ego recipiam vos, et ero vobis in patrem, et vos eritis mihi in filios et filias, dicit Dominus omnipotens* (II Cor. vi, 16-18).

9. Illud vero quale est, ut cum nos eis obijciamus persecutiones et immanes crudelitates, quibus ipsi et majores eorum nos patresque nostros per annos centum vel amplius sine cessatione afflixerint, atque vexaverint, illi isto non erubescant uti suffugio, quod dicant ab aliquibus nostrorum Maximianistis fuisse persecutiones illatas? Cum utique longe aliud sit usurpata ecclesiastica et compauperum civiliter repetere voluisse, nec ullum ad communionem nostram nolentem invitumque coegisse; et aliud sit aperto furore per universum populum christianum omnia mala crudeliter exercere. Quis enim nesciat istos traditores persecutoresque nostros, ab ipso exordio condemnatæ traditionis commentitiis precibus cunctis in nostram necem hujus sæculi principibus supplicasse, atque ad suam communionem contra Dei præcepta minis et proscriptionibus coactasse? Nam ut omittamus quantus sanguis christianus effusus sit per Leontium, Ursacium, Macarium, Paulum, Taurinum, Romanum, cæterosque executores, quos in sanctorum necem a principibus sæculi meruerunt, quando plurimi venerabiles sacerdotes occisi, alii in exilium relegati, Christianitas late vexata; sacrata stuprata virginitas, proscripti divites, spoliati pauperes, ablata basilicæ, atque acti in fugam profugi sacerdotes : nostrum nunc tempore quanta commiserint nullus ignorat. Episcopis ingesserunt exilia, Christianis fugientibus præcipitia : oppresserunt populos, prædati sunt clericos, invaserunt basilicas, intulerunt consentire nolentibus plagas, postremo in uno tantum oppido Bagaiensi eorum causa multorum Christianorum sanguis effusus est; et nec sic satiati in hodiernum cessare contenti sunt. Unde quia ad hoc tantæ immanitatis eorum acerbissimos titulos de Scripturis divinis, quibus ista flagitia prohibentur, superfluum sit documenta subnectere, cum talia nec mundanis legibus permittantur; satis sit eorum nos errori respondisse, et quæ superfluo responderunt divinis testimoniis eluisse. *Et alia manu : Dominus te incolumem conservet; quod optamus.*

Augustini responsiones ad litteras Donatistarum.

Augustinus episcopus Ecclesie catholicæ dixit : Permite nos, vir sublimis, pro causa Ecclesie non diutius superfluis immorari. Atque utinam fratres nostri e diverso sistentes hanc epistolam ante illos omnes moratorios sermones suos protulissent, ut jam de Ecclesia, unde causa vertitur, aliquid ageremus. Animadvertit ergo Nobilitas tua in hac epistola, duc quædam genera vel objectionum vel rerum inserta, quibus respondere debeamus : unum de divinis Scripturis et sanctæ legis eloquiis, alterum de criminationibus humanis, quæ obijcienda nescio qui invidiosius potius quam verius putaverunt. Ad hæc duo paucis, si Dominus adjuverit, respondebimus, ne prolixum sermonem tantæ prolixitati reddamus. Questio est de Ecclesia, utrum permixtos malos usque in finem habitura prædicta est, an omnino omnes bonos, omnes sanctos atque immaculatos in hoc sæculo isto etiam tempore usque in finem ultimum sæculi.

Utraque testimonia divina sunt, et utique repugnantia, esse non debent, nec omnino possunt, si intellectorem inveniant. Arcam esse Ecclesiam non ego dixi, non quisquam nostrum; sed Evangelium loquitur, ubi scriptum est, venturum qui ventilabrum ferat in manu sua et mundaturum arcam suam, frumenta recondet in horreo.

Emeritus episcopus (a) dixit: Non legis arcam.

Augustinus dixit: Joannes dixit, *Mundabit arcam suam, frumenta recondet in horreo* (Matth. III, 12).

Petilianus dixit: De occultis reis hoc dixit Evangelista, non de evidentibus, quos tu vis tecum esse permixtos.

Augustinus dixit: Prosecutio nostra pro ipsorum epistola habeatur. Legi cœpit, nullus a nobis relatus est strepitus, nulla interurbatio, nulla interruptio: permittat ut finiam quod cœpi eloqui, et sic respondeat. Quare non rependitur nobis quod prærogavimus? Animadvertit Nobilitas tua patientiam nostram, cum tam longa recitaretur epistola.

Emeritus dixit: Nos gravat, cum se dicit esse patientem; et non debet de se ferre sententiam, de quo alius judicat.

Augustinus dixit: O si esses et tu patiens donec finiam quod prosequor! Ergo, ut dicere cœperam, divina sunt testimonia de zizaniis et tritico ea quæ intelligere conati (b). Verumtamen de rebus aliquando confessi sunt, quod malos et bonos habitura est Ecclesia; sed eos dixerunt esse sacerdotibus incognitos, et ideo non præjudicare bonis, quoniam ignorarentur. Ego autem possem qualibuscumque facultatula meæ assertionibus ostendere illum esse veriorē intellectum, quod Ecclesia habeat et bonos et malos, zizania scilicet et triticum, mundumque ipsum appellatum esse pro Ecclesie nomine; quandoquidem Dominus ipse dicit, *Non ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum* (Joan. III, 17): cum sciamus Dominum non salvare nisi Ecclesiam.

Emeritus dixit: *Mundus te non cognovit* (Id. XVII, 25). Ergo Deum Ecclesia non cognovit, si mundus Ecclesia est. Et iterum dixit: *Ut reus fiat totus mundus Deo* (Rom. III, 19). Et iterum dixit: *Si de mundo essetis, mundus quod suum esset amasset; sed nunc, quoniam de mundo non estis, propterea odit et persequitur vos mundus* (Joan. XV, 19). Et iterum: *Ipsi de mundo sunt, et mundus obaudit eis* (I Joan. IV, 5). Et iterum: *Si quis dilexerit mundum, non est charitas Patris in illo* (Id. II, 15).

Augustinus dixit: Omnia ista possemus et nos dicere, et velut contraria primo proposita solvere. Itaque sine causa interrumpunt isto strepitu; quia epistolæ ipsorum potuissent talia facere, ne recitaretur. Patienter audiant. Admoneantur a Sublimitate tuā facere, quod sponte facere debuerunt. Patienter audiant: non est res levis quæ tractatur a nobis. Suscepimus hodie respondere, si Deus adjuverit, prolixæ epistolæ eorum. Nec rogamus ut edatur nobis, et consideremus, et postea respondeamus; sicut ipsi de Mandato nostro fecerunt. Præbeant nobis aliquam patientiam per incolumitatem tuam.

(Et post aliquot interlocutiones) Augustinus dixit: Quando legebatur epistola, sic habebamus, tanquam ipsi prosequerentur: prosecutioni ipsorum præbuimus silentium (nolo enim dicere patientiam, quia id calumniantur); præbeant nobis et ipsi silentium.

Montanus episcopus (c) dixit: Quando omnia in animo retinentur, si non ad singula respondeamus?

Augustinus dixit: ideo et illa conscripta sunt, et hæc excipiuntur: si quid memoriam fallit, et ego possum petere, ut mihi de epistola recitetur; et ipsi possunt, ut illis ex codicibus recitetur. Præbeatur silentium, agamus aliquid. Ut ergo dicere cœperam, ipsis admonentibus invenimus in scripturis, mundi nomen in malo, mundi nomen in bono. Nam mundi nomen in malo, sicut ipsi dixerunt: *Et mundus eum non cognovit* (Joan. I, 10); et, *Si quis dilexerit mun-*

dum, non est charitas Patris in illo (I Joan. II, 15): et cætera. Mundi autem nomen in bono: *Ut credat mundus quoniam tu me misisti* (Joan. XVII, 21). Non enim credere malorum est. Mundi nomen in bono: *Non venit ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum* (Id. III, 17). Non salvabitur nisi Ecclesia in mundo. Cum ergo et in bono mundus, et in malo mundus, unde ista Scripturarum rixa, si intellectore careat; adhibe lumen intelligentiæ: vide mundum in malo omnes dilectores temporalium per universas gentes; vide mundum in bono omnes fideles et spergerentes æternæ vitæ per universas gentes. *Deus erat in Christo*, inquit, *mundum reconcilians sibi* (II Cor. V, 19). Si reconciliari potest Deo detestatus ille mundus, de quo dictum est quia non est charitas Christi in eo qui dilexerit mundum, judicent qui loquuntur. Audiat ergo patienter Nobilitas tua. Video Scripturam sanctam per commixtos bonos et malos, sicut ipsi de rebus jam confessi sunt, præsignasse Ecclesiam.

Petilianus dixit: Quid sit mundus, quid sit Ecclesia, apertissime definitum est ab ipso auctore mundi atque factore, per quem omnia facta sunt, et sine quo nihil est factum. Ipse enim Dominus dixit: *Mundus hic ager* (Matth. XIII, 58). Potuisset dicere, *Mundus Ecclesia est*. Quis igitur hominum audeat definire quid mundus sit, cum ipse Dominus hujus factor atque opifex jam dignatus fuerit definire?

Marcellinus vir clarissimus tribunus et notarius dixit: Qui mundus sit, qui salvandus dicitur, evidenter ostendite.

Petilianus dixit: Homo dictus est mundus, ubi dixit, *Mundum reconcilians sibi*. Non enim sibi Deus belluas, sed homines voluit reconciliari.

Augustinus dixit: Mundus ergo (non enim aliter et nobis videri potuit) in hominibus intelligitur. Non utique ita stulti simus, ut belluas etiam et quæcumque irrationabilia animantia ad salutem, quam Christus promisit, pertinere dicamus. Prorsus hoc dicimus: *Mundus in maligno positus est* (I Joan. V, 19), homines sunt: *Ut credat mundus quia tu me misisti*, homines sunt: *Mundum reconcilians sibi*, homines sunt: et cætera quæ in malo dicta sunt homines illi, homines illi. Per totum enim mundum utrique mali mixti bonis. Sic et Ecclesia, quam confessi sunt retium nomine declaratam habere malos, sed dixerunt latere piscatores, constat jam quod habeat bonos et malos: de latendo et de non latendo quæstio est; utrum pertinuerit ad pietatem bonorum etiam malos cognitos tolerare, ne desererent bonos, an propter malos totum deserere voluerint¹, quibus mali quid in Ecclesia apparuerit, ipsa quæstio est: hæc probamus. Dicimus enim nos, non negligendam quidem ecclesiasticam disciplinam, et ubicumque fuerint proditi mali coercendos eos esse ut corrigantur, non solum sermone correctionis, verum etiam excommunicationibus et degradationibus, ut humilem locum salutis in Ecclesia quærant, ad medicinam ipsorum fieri, non odio, sed studio salutis fraternæ: sicut quodam loco etiam ipse Apostolus evidentissime declarat dicens, *Si quis non obaudit verbo nostro per epistolam, hunc notate, et nolite commisceri cum eo* (II Thess. III, 14).....

Desunt reliqua dici tertiæ capita.

Sententia Cognitoris.

Flavius Marcellinus V. C. tribunus et notarius dixit: Vellem quidem, quod et omni de votorum intentione nunc cupio, ut quanta ex demonstratione veritatis et tandem proditi erroris orta ketitia est, tanta ex conversione superstitionis antiquæ et in melius mutata sententiæ gratulatio nasceretur. Magna enim gaudia esse quis dubitet, cum inveterata ægritudini provenit insperata curatio? causamque exultationis in talibus majorem facit sanitas restituta, quam semper retenta. Sed quia obstinatio mentium perditarum, quas pravæ simul persuasionis vincula nexuerant, ad viam salutis ostensæ aut redire dissimulat, aut, quod est deterius, impudentia reformidat; exserenda jam legum est et exercenda sententia, ut quos ad bonam valetudinem leniora, post apertam cominus veritatem, medicamina non revocant, acrior restituat curationis intentio. Cui enim ratio proxima, sicut gestorum series subjecta demonstrat, sicut divinatorum quoque voluminum indita exempla testantur, non liquido declaret, alieni, etiamsi probari potuisset, sceleris noxa alium fieri reum omnino non posse, et universalis Ecclesie statum Cæciliani insimulatione, de quo nihil reprehensibile potuit approbari, non debere subverti, nec absentiam² eorum qui se a corpore Ecclesie separarunt, lata adversus eum præjudicare valuisse sententiæ: sicut nec a Maximianis recentis tempore in absentem Prinjianum prolata damnatio eidem necere prævaluit? Cui etiam illud ad correctionis causam non omni ex parte sufficiat, tot iudicij patefacta Donato auctore schismatis comprobatio, Cæciliani

(a) Donatista.

(b) Locus mendosus

(c) Donatista.

¹ Forte, debuerint.

² Alias, nec etiam. Forte legendum, nec absentij.

persolutio atque purgatio, ultimaque sententia triumphabilis memoriae Constantini, qua evidentius docetur expressa et Cæciliani innocentia, et Donati sociorumque ejus calumniosa criminatio, Felicis quoque Aptuguenensis ordinatoris ejus proconsularis sententiae documentis ostensa purgatio? Unde, si hæc tam perspicua atque manifesta inveterato mederi nequeunt morbo; putris est vulneris sanies reprimenda; ut libertate præclusa, sibi tantum nocere, quia hoc potius elegit, incipiat. Per hæc enim fiet ut velit aliquando sanari. Declaratae igitur veritati detecta falsitas colla submittat. Unde universos ordinis viros, dominos etiam fundorum, actores, conductores tam domus divinae, quam etiam privatarum possessionum, senioresque omnium locorum, hujus edicti auctoritate commoneo, quatenus memores legum, dignitatum, æstimationis salutisque propriae, Donatistarum conventicula in omnibus civitatibus et locis prohibere contendant; ita ut ecclesias, quas eis humanitate mea absque imperiali præcepto usque ad diem sententiae constat indultas, Catholicis tradere sine ulla dilatione festineat, ni malunt tot sanctionum laqueis irretiri: quas quidem, si unitati catholicae consentire voluerint, eorum esse sat certum est. Majore autem causa atque solertia post detectam modis omnibus unitatem superstitionemque convictam, a proprii debent facinoris intentione depelli. Ii autem qui post vetita legum, eorum se cælibus miscuerint, indubitanter intelligant, poenam se imperiali arbitrio præstitutam ulterius vitare non posse, quos principe loco post agnitæ catholicæ reverentiam legis, ad profanos eorum cætus communionemque redisse sat clarum est. Quod ut ante non fieret, patientiæ tantum consideratione et spe correctionis aliqua ex parte distuleram. Hactenus igitur inimicos fidei christianæ legibus insultasse sufficiat: maxime cum eorum notas certum sit esse personas, quid necesse est tot sanctionum, quoniam nulla emendatio subsequuta est, nexibus subdi? Ipsam vero catholicorum episcoporum, etiam post victoriam veritatis, noverint Donatistæ manere sententiam, ut completis Collationibus, quas eis et ante oblatas publica conscientia retinetur, et nunc offerri sine dubitatione sat certum est, sese suscipi posse cognoscant. Superioris autem edicti fidem in omnibus certum est reservari. Unde unusquisque Donati communionis episcopus ad loca propria sine ulla debet inquietudine ac molestia remeare; quatenus in propriis constitutus, aut ad unam veramque Ecclesiam revertatur, aut satis legibus facere sine dissimulatione non differat. Ii autem qui in prædiis suis Circumcellionum turbas se habere cognoscunt, sciant, nisi eorum insolentiam omnimodis comprimere et refrenare gestierint, maxime ea loca a fisco mox occupanda. Siquidem tam catholicæ legi, quam quieti publicæ, ut eorum conquiescat insania, in hac parte consulitur. Gestorum autem relectio qua profertur, superius memoratum a Donatistis errorem schismatis exstitisse, atque Cæcilianum et cæteros quos improbe crediderant accusandos, fuisse purgatos, Sanctitatem vestram plenissime poterit edocere. Proponatur. (Dat. Carthag.) post consulatum Varanis V. C. sexto calend. julii (a). *Honorii imperatoris leges in Donatistas, post Collationem datæ (b).*

Impp. HONORIUS et THEODOSIUS AA. Seleuco PF. P.

Cassatis quæ pragmatici vel annotatione manus nostræ poterint impetrari, et manentibus his, quæ etiam dudum super hoc definita sunt, et veterum principum sanctione servata, nisi ex die prolatae legis omnes Donatistæ, tam sacerdotes quam clerici laicique, Catholicæ se, a qua sacrilege descivere, reddiderint, tunc illustres singillatim poenæ nomine fisco nostro auri pondo quinquaginta cogantur inferre, spectabiles auri pondo quadraginta, senatores auri pondo triginta, clarissimi auri pondo viginti, sacerdotes auri pondo triginta, principales auri pondo viginti, decuriones auri pondo quinque, negotiatores auri pondo quinque, plebei auri pondo quinque, Circumcelliones argenti pondo decem. Qui nisi a conductoribus, sub quibus commanent, vel procuratoribus exsecutori exigendi fuerint presentati, ipsi teneantur ad poenam, ita ut nec domus nostræ homines ab hujusmodi censura habeantur immunes. Uxores quoque eorum maritalis segregatim multa constringat. Eos enim, quos nequaquam illata damna correxerint, facultatum omnium publicatio subsequetur. Servos etiam dominorum admonitio, vel colonos verberum crebrior ictus a prava re-

(a) Anno Christi 411, die 26 junii.

(b) Vid. Cod. Theod. l. 52, de Hæreticis.

Ad Donatistas etiam spectat lex ab iisdem imperatoribus data Heracliano comiti Africae, die 23 augusti anni 415, in Codice Theodosiano, l. 56, de Hæreticis. Item lex Valentiani III Georgio proconsuli Africae data die 4 augusti anni 423, in Codice Theodosiano lib. 65, de Hæreticis. Inter cæteros quoque hæreticos nominantur in Theodosii Junioris lege data Florentio P. Flamini perpetuo, die 30 maii anni 428, in Codice Theodosiano l. 63, de Hæreticis. Neque his tam severis imperatorum constitutionibus aboleri potuit Donatistarum schisma; quod quidem tempore Gregorii Magni Romani Pontificis per Africam adhuc vigeat, ut discimus ex eodem Gregorio, lib. 1, Epist. 75, ad episcopos Numidiæ; lib. 2, Epist. 55; lib. 3, Epist. 52 et 53; et lib. 5, Epist. 56 et 61.

SANCT. AUGUST. IX.

ligione revocabit: ni malunt ipsi ad prædicta dispendia, etiamsi sunt catholici, retineri. Clerici vero ministrique eorum ac perniciosissimi sacerdotales ablati de Africano solo, quod ritu sacrilego polluerunt, in exilium viritum ad singulas quasque regiones sub idonea prosecutione mittantur: ecclesiis eorum vel conventiculis prædiisque, si qua in eorum ecclesias hæreticorum largitas prava contulit, proprietati potestatique Catholicæ, sicut jamdudum statuimus, vindicatis. Dat. in calend. febr. Raven. Honor. IX et Theodos. V. AA. COSS. (a).

Idem AA. Juliano proconsuli Africae (b).

Donatistas atque hæreticos, quos patientia clementiæ nostræ nunc usque servavit, competenti constituimus auctoritate percelli; quatenus evidenti præceptione se agnoscant et instabiles et nullam potestatem alicujus ineundi habere, sed perpetua onustos infamia, a cælibus honestis et a conventu publico segregandos. Ea vero loca in quibus dira superstitio nunc usque servata est, Catholicæ venerabili Ecclesiæ socientur: ita ut episcopi, presbyteri, omnesque antistites eorum et ministri spoliati omnibus facultatibus, ad singulas quasque insulas atque provincias exsulandi gratia dirigantur. Quisquis autem hos fugientes propositam ultionem occultandi causa susceperit, sciat et patrimonium suum fisci nostri compendiis aggregandum, et se poenam quæ his proposita est subditurum. Damna quoque patrimonii poenasque pecuniarias evidenter imponimus viris, mulieribus, personis singulis et dignitatibus pro qualitate sui quæ debeant irrogari. Igitur proconsulari aut vicariano vel comitivæ primi ordinis quisque fuerit honore succinctus, nisi ad observantiam catholicam mentem propositumque converterit, ducentas argenti libras cogetur exsolvere, fisci nostri utilitatibus aggregandas. Ac ne id solum putetur ad reserandam intentionem posse sufficere, quotiescumque ad communionem talem accessisse fuerit confutatus, toties multam exigatur; et si quinquies eundem constiterit nec damnis ab errore revocari, tunc ad nostram clementiam referatur, ut de solida ejus substantia ac de statu acerbius judicemus. Hujusmodi autem conditionibus etiam honoratos reliquos obligamus; scilicet ut senator qui nullo munitus extrinsecus privilegio dignitatis, inventus in grege Donatistarum, centum libras solvat argenti, sacerdotales eandem summam cogantur exsolvere, decem primi curiales quinquaginta libras argenti addicantur, reliqui decuriones decem solvant libras argenti, quicumque in hæresi maluerint permanere. Conductores autem domus nostræ, si hæc in prædiis venerabilis substantiæ uti permiserint, tantam pensionem poenæ nomine cogantur inferre, quantum in conductione pensitare consueverunt. Eadem quoque emphyteuticarios auctoritas sacræ definitionis astringet. Conductores vero privatorum, si permiserint in hisdem prædiis conventicula haberi, vel eorum patientia sacrum mysterium fuerit inquinatum, referetur per judicem ad scientiam dominorum; quorum intererit, si poenam volunt sacræ jussionis evadere, aut certantes corrigere aut perseverantes commutare, ac tales prædiis suis præbere rectores qui divina præcepta custodiant. Quod si procurare neglexerint, hi quoque in pensiones, quas accipere consueverunt, prolatae præceptionis auctoritate mulcentur; ut quod ad compendia eorum pervenire poterat, sacro jungatur ærario. Officiales autem diversorum judicum si in hoc errore fuerint deprehensi, ad triginta librarum argenti illationem poenæ nomine teneantur; ita ut si quinquies condemnati abstinere noluerint, coerciti verberibus exsilio mancipentur. Servos vero et colonos coercitio ab hujusmodi ausibus severissima vindicabit. Ac si coloni verberibus coacti in proposito perduraverint, tunc tertia peculii sui parte mulcentur; atque omnia quæ ex hujusmodi generibus hominum locisque colligi poterunt, ad largitiones sacras illico dirigantur. Dat. x cal. jul. Ravennæ, Constantio et Constante COSS. (c).

Idem AA. Juliano proconsuli Africae (d).

Notione et sollicitudine Marcellini spectabilis memoriae viri contra Donatistas gesta sunt ea quæ translata in publica monumenta habere volumus perpetim firmitatem. Neque enim morte Cognitoris perire debet publica fides. Dat. in calend. septemb. Ravennæ, Constantio et Constante COSS. (e).

(a) Die 30 januarii anni 412.

(b) Vide Cod. Theod. l. 54, de Hæreticis.

(c) Die 22 junii anni 414.

(d) Vide Cod. Theod. l. 53, de Hæreticis.

(e) Die 30 augusti anni 414.

(Vingt-sept.)